

T.C.
YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖNÜLLÜLÜK VE SİVİL TOPLUM ETKİLEŞİMİNDE
SANATIN ROLÜ

MELİKE TÜTÜNCÜOĞLU

Danışman
Prof. Dr. Ahmet Şefik GÜNGÖR

İZMİR, 2016

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

(Danışman)

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Dr. Meluzet Kahyapın

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Faruk KANTAR

Doç. Dr. Çağrı BULUT

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Gönüllülük Ve Sivil Toplum Etkileşiminde Sanatın Rolü**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

31/05/2016

Melike TÜTÜNCÜOĞLU

ÖZET

GÖNÜLLÜLÜK VE SİVİL TOPLUM ETKİLEŞİMİNDE SANATIN ROLÜ

Melike TÛTÛNCÛOĞLU

Yaşar Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat ve Tasarım Yüksek Lisans Programı

Toplumsal değerlerin güçlenmesine ve sosyal kapitalin gönüllü hareketlerle ilerlemesine önemli katkılar sağlayan sivil toplum kuruluşları, toplumsal hayatta vazgeçilmez bir sektör oluşturmuş bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının uygulama alanları arasında dezavantajlı gruplara sosyal hizmet sundukları görülmektedir. Günden güne sayıları artan STK'ların amaçlarına ulaşabilmeleri ve verimli hizmetler sunabilmeleri, sivil toplumun en önemli aktörleri olan gönüllülerin katılımına bağlıdır. Bu araştırmada gönüllülük ve sivil toplum bütünlüğü içerisinde değerlendirilen sanatın sosyal, psikolojik, siyasi etkileşim ve iletişim aracı olması sebebiyle, toplumsal yaşamda neden gerekli olduğunu vurgulamak amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, genel tarama modeli çerçevesinde yer alan literatür taramasından yararlanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, bireyin yaratıcılığının geliştirilmesi, çevreyle olan iletişiminin artırılması ve bireyin dünyasına dâhil edilmesinde sanatın yaşamda vazgeçilemez bir rolü olduğu gerçeğine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Sivil Toplum Kuruluşları, Gönüllülük, Sanat ve Toplum

ABSTRACT

THE ROLE OF ART IN THE INTERACTION BETWEEN VOLUNTEERING AND CIVIL SOCIETY

Melike TTNCOĞLU

Yaşar University

Graduate School of Social Sciences

Master of Art and Design

Non-governmental organisations that foster the social values and contribute a lot to the development of social capital voluntarily has become an indispensable sector in social life. NGOs offer social care for disadvantaged groups. In order for increasing number of NGOs to attain their goals and offer effective care, the involvement of volunteers who play the most important role in civil society is of great importance. This study aims to emphasize why art is so necessary in social life. Art, which is considered to be the part of voluntary and civil society integrity, is so significant because it is a social, psychological, political and communicative tool. The data in the study was collected through literature scanning within the frame of general scanning model. The study concludes that art has an irreplaceable role to improve the creativity of an individual, increase his/her interaction with the society and involve him/her to the world.

Key Words: Art, Non Governmental Organizations, Volunteerism, Art and Community

İÇİNDEKİLER

TUTANAK	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. GÖNÜLLÜLÜK VE BİREYSEL KATILIM	2
2.1. Politik Katılım Olarak Gönüllülük	2
2.2. Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü	3
2.2.1. Sosyal Haklar ve Sosyal Yardımlaşma	5
2.3. Eşitsizliklerin Azaltılmasında Gönüllülüğün Rolü	8
2.4. Hizmet Alanları Kapsamında Gönüllülük	11
2.5. Gönüllülüğün Kurumsallaşması ve Yayılması	14
2.6. Profesyonel Çalışma Biçimi Olarak Gönüllülük	15
2.7. Toplumsal Yardım Olarak Gönüllülük	16
2.8. Yeni Anlatım Biçimi: Çevrimiçi Gönüllülük	20
2.9. Gönüllülük ve Kazanımları	22
2.10. Özel Sektörde Gönüllülüğe Bakış	24
2.11. Avrupa Gönüllü Hizmeti	27
2.12. İşgücü Olarak Gönüllülük ve Örgütlenme	27
2.13. Gönüllülük ve Demokratik Katılım	28
2.14. Gönüllü İşbirlikleri	30
2.15. Gönüllülük Stratejileri	32
3. SİVİL TOPLUM TEORİLERİ VE İŞLEVLERİ	36
3.1. Sivil Toplum	36
3.1.1. Sivil Toplum Kavramı	36
3.2. Sivil Toplum Teorileri	39
3.2.1. T. Hobbes ve Sivil Toplum	39
3.2.2. J. Locke ve Sivil Toplum	39
3.2.3. J.J. Rousseau ve Sivil Toplum	40

3.2.4. Ferguson ve Sivil Toplum	40
3.2.5. Hegel ve Sivil Toplum	41
3.2.6. Marx ve Sivil Toplum	42
3.3. Sivil Toplum Örgütleri	42
4. SOSYAL DEĞİŞME	45
4.1. Sosyal Değişmeye Etki Eden Faktörler	45
4.2. Buluş ve Sosyal Değişim İlişkisi	47
4.3. Sosyal Değişimde Sanatın Rolü ve Kültür Oluşumu	49
4.4. Sosyal Değişmenin Yön ve Şekilleri	50
4.5. Sosyal Değişme ve Toplumsal Kavramlar	51
4.6. Sosyal Değişme Nedenleri	53
4.7. Eğitimin Sosyal Değişmeye İlişkin İşlevleri	56
4.8. Toplumsallaşma Sürecinde Kültür ve Davranış Özellikleri	57
4.9. Sosyal Farklılaşma	58
4.10. Sosyal Dayanışma	59
4.11. Sosyal Bütünleşme	60
4.12. Kültürel Bütünleşme	60
5. SİVİL TOPLUM HAREKETLERİNDE SANATIN ROLÜ	61
5.1. Sanat ve Sanatın Oluşumu	61
5.2. Sanatçı ve Sanat Eseri	67
5.3. Sanat ve Toplum İlişkisi	69
5.3.1. Toplumsal Sistem İçerisinde Birey ve Sanat	69
5.4. Toplumsal Değişme ve Sivil Toplum Kuruluşları	71
5.5. Toplumda Sanatın Önemi	71
5.6. Sanat Eğitimi ve Fonksiyonları	73
5.7. Kimlik, Toplumsal Kişilik ve Kültür	78
5.8. Kültür Sanayi	83
5.9. Frankfurt Okulu	85
5.10. Frankfurt Okulu ve Sanat Algısı	87
5.11. Sivil Toplum Kuruluşları ve Etkileşim Aracı Olarak Sanat	88
5.12. Sanat Yoluyla Gündem Oluşturma	89
5.13. Sosyal Sorumluluk Kapsamında Yapılan Sanatsal Projeler	89
5.13.1. Başak Kültür ve Sanat Vakfı	90
5.13.1.1. Çocuğun İnsan Hakları ve Sinema Projesi	90

5.13.1.2. Herkesten Sanat Herkes İçin Sanat	91
5.13.1.3. Başak Gezici Sokak Sanat Atölyesi	92
5.13.1.4. Çocuk Sanatla Gelecek	92
5.13.2. Resim ve Heykel Müzeleri Derneği	92
5.13.2.1. Hak Ediyoruz Projesi	93
5.13.3. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV)	93
5.13.3.1. Düşler Atölyesi	94
5.13.4. Tarlabası Toplum Merkezi	94
3. SONUÇ	96
KAYNAKÇA	98

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
EVS	Avrupa Gönüllülük Hizmeti
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TEGV	Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
TTM	Tarlabaşı Toplum Merkezi
TDK	Türk Dil Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNV	Birleşmiş Milletler Gönüllüleri
USAID	Birleşik Devletler Ululararası Kalkınma Ajansı

1. GİRİŞ

Toplumsal değerlerin oluşumu kültürün sistematik yapısıyla şekillenir. Bir toplumun geçmişten gelen değerleri geleceğe aktarması bütünsel anlamda toplumun ortak noktasını belirleyecektir. İnsanlar, geçmişten günümüze ortaya koyduğu sanatsal değerleri, ortak beğenileri ya da düşünceleri sanat eserleriyle dile getirerek tarihsel dönemlere ve üsluplarına göre incelemektedir. İlk çağlardan beri süregelen sanat eserleri incelendiğinde bir topluma ait tüm özellikleri görmek mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda sanatçılarda yaptıkları eserlerle toplumları etkiler ve onları yönlendirirler. Toplumsal ilerleme ve değişimleri anlayabilmek adına sanattan yararlanılmaktadır. Toplumlar sürekli bir gelişim, değişim ve daha iyi bir gelecek kurmak amacıyla, tüm kurumlarında bireylerin amaç ve idealleri doğrultusunda, siyasi idare ve yönetimi oluşturarak örgütlenmeyi sağlamaktadırlar. Günümüz modern toplumlarının en önemli özelliklerinden biri, sivil toplum örgütlerini yaygınlaştırmaktır. İnsanlar arasındaki ilişkileri kurumsallaştırarak sivil toplum değerlerini güçlendiren STK'lar, birbirlerine bağlı gönüllüler ve değerlerden oluşan sosyal sistemi işlevsel hale getirerek toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktır. Bu noktada sanat, insanların birbirlerini anlamalarını sağlayan bir iletişim aracı olarak doğmuştur. Farklı ülkelerden ve kültürlerden bireylerin, farklı sosyal, etnik ya da güç grupları arasında bağ kurarak birbirleri arasındaki farklılıkları, çatışmaları ve baskıları bir tarafa bırakır ve onların birlikte yaşabilme becerileri kazanmasına yardımcı olur.

Sivil toplum kuruluşları çoğulcu ve katılımcı bir bütünlüğü oluşturmada dengeleyici durumdadır. Toplumların değişim, gelişim ve etkileşiminde sanatsal formlar sosyo-kültürel iletişimi sağlar. İnsanların gönüllülük ve sivil toplum çalışmaları hakkında fikir sahibi olmaları, sanatsal mesajlarla toplumda görüş açısı oluşturur. Bu bağlamda, sivil toplum yeni gönüllüler ve destekçiler kazanır. Sivil toplum gönüllülerinin kendilerini anlatacak düşünceleri ya da mesajları doğru yoldan ve net biçimde iletmeleri gerekir. Sanatın en önemli amaçlarından biri de, en etkili olduğu konularda toplumları uyarmak, aydınlatmak ve geliştirmektir.

2. GÖNÜLLÜLÜK VE BİREYSEL KATILIM

2.1. Politik Katılım Olarak Gönüllülük

Sivil toplumun unsurları, tarihsel süreç boyunca toplumsal kararlara ilişkin süreçlerde gerek enternasyonal gerekse yerel seviyede yer almış hatta bunun ötesinde karar alma mekanizmalarında hem paydaş olarak, hem de muhalif bir tavır alarak aktif rol oynamaya başlamışlardır. Sivil toplum kuruluşlarının farklı segmentlerdeki hareketliliğine örnekler vermek gerekirse, Birleşmiş Milletler bünyesinde bulunan çeşitli kurumlarda, STK'ların devletleri birleştirici kılmalarını sağlayan raporlar hazırlayıp sunmaları ve bu raporları başka katılımcılarla paylaşmalarıdır. Diğer bir örnek, müzakere sürecinde Avrupa Birliği tarafından desteklenen sivil diyalogun önemli bir rol oynaması olabilir. Türkiye'de kadın hareketinin, birbirinden farklı kadın örgütlerinin birleşerek oluşturduğu Türk Ceza Kanunu Kadın Platformu vasıtasıyla yeni çıkan ceza yasasına tesiri ise bir başka örnek olarak verilebilir (Ayman, 2004).

Sivil toplum örgütlenmeleri 1970'lerin ortasından itibaren insan hakları, barış, feminizm, çevrebilim ve yerel yönetim gibi birçok alanda, hem ekonomik durumun insanlar üzerinde bıraktığı negatif etkiler, hem de tüm dünyada yapılan hak ihlallerine karşı savaşlarla beraber 1990'larda etkilerini artırdılar. Bu genişleme, STK'ların farklı seviyelerdeki karar alma mekanizmalarında belirgin rol oynamasıyla 2000'lere kadar geldi (Cohen ve Arato, 1994). Yurttagüler' e göre bu kuruluşların en önemli ortak özelliklerinin "sivil" likleri ya da tabandan gelmeleri olduğu söylenebilir. Sivillik ve tabandan örgütlenme çerçevesinde örgütlere yardımda bulunan bireyler sıklıkla "gönüllü" olarak isimlendirilmektedir ve son dönemde "gönüllülük" kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

2.2. Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü

Sosyal refah devletiyle birlikte, İkinci Dünya Savaşının ardından bireylerin ömür boyu devam edecek işlerde çalışmaları ve bu işler karşılığında yaşamlarını garanti altına almalarını sağlayacak sosyal güvenlik ağı sağlanmıştır (Buğra ve Keyder, 2005; Yentürk, 2006). Emeklilik ve işsizlik sigortası, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi devlet aracılığıyla garanti altına alınan hizmetler, hem sendikaların başarılı girişimleri hem de tam zamanlı istihdamın elde edilebilmesiyle sağlanmıştır. Sosyal güvenliğe dair alanın daralmaya başlaması, 1970'lerin başında sermayenin üretiminin tekrardan farklılaşması ve “esneklik” ölçütüne göre yapılan ekonominin istihdam sorunlarının artmasıyla paralellik göstermiştir. Sosyal güvenlik ile istihdamın birlikte düşünülmesi ve full time iş bulma sınırları, garanti altına alınan hakların yeniden gündeme gelmesine ve belirli ölçülerde kaybedilmesine yol açmıştır. Sosyal güvenlik giderlerinin artma sebebi esnek istihdam ile birlikte bireylerin sosyal güvenlik ağına yaptıkları katkıların azalması, nüfus oranının artışı ve yaşlanması olarak görülmüştür. Diğer bir taraftan globalleşme ve globalleşmenin neoliberalizmin izinden gitmesi, devletin ekonomik faaliyetlere yönelik her türlü müdahale imkânını yok etmiş ve serbest piyasaya kapıların sonuna kadar açılması gerektiğini göz önünde bulundurmuş; özelleştirmenin ihtiyacı belirtilmiştir (Scholte, 2005).

1980'lerle birlikte devletin sosyal hizmet ve güvenlik alanından çekilmesinin gerekliliğine neden olarak gösterilen global kapitalizm, finansal sebeplerin yanı sıra hem iş ahlakının bozulması hem de bireylerin ve toplumun kendi yükümlülüklerini taşımaması gibi eleştirilerle sosyal sahanın devlet aracılığı ile boşaltılmasına ilişkin girişimlerde bulunulmuştur (Graebner, 2002). Graebner'e göre bu pratiğin ulaştığı en son nokta 1996 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde çıkarılan "Personal Responsibility and Work Opportunity Act" (Kişisel Sorumluluk ve İş İmkânı Kanunu) olduğu söylenebilir. Graebner, bu yasayla kişilerin kendi istihdamlarından sorumlu olmalarına dikkat çekmiş ve bu durumun işsizlikle alakalı bütün güvenceleri sarstığının önemini vurgulamıştır. Bireylerden alınan vergi gelirlerini indirimle uğratmak ve devlet giderlerini daraltarak finansal alanda hareketlilik yaratmak ise 1980'lerin başında özellikle İngiliz hükümetlerinde görülen amaçlardandır. Bunu sağlamak için önceliklerden

biri de sosyal refaha giden harcamaları kısmaktır. Her şeyden önce eğitim ve sağlık gibi konularda gelir ve giderlerin kısıtlanması, bu alanların özelleştirilmesine sebep olmuştur. Fakat sosyal adaletsizliği arttıran nedenlerden biri, tüm diğer değişkenlerin aynı kalıp sağlık ve eğitim gibi temel öğelerin özelleştirilmesi olmuştur (Bloom ve Kilgore, 2003). Gönüllü sivil toplum örgütlenmeleri böyle bir durumda büyüyen sosyal adaletsizliğe karşı bireyleri koruyacak alternatif bir oluşum olarak ortaya çıkmıştır (Brown, 2000).

1970'lerden 1980'lere gelinen süre boyunca hem nicelik hem de nitelik anlamında etkisini göstermeye başlayan STK'lar, gerek ulus devletlerin gerekse özel sektörün etkisinin azaldığı uluslararası yardım ve kalkınma alanlarına destek olmaya başlamışlardır. Kuzey Amerika, İngiltere ve Avustralya başta olmak üzere ulusal ve uluslararası arenada sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olunması ve STK'ların birçok konuda sorumluluk almalarını içeren davetler artmaya başlanmıştır. Bu davetler STK'ların ulusaldan öte, dünya genelinde benzer içerikli çalışmalarını önermekte ve teşvik etmektedir. USAID'in 1995 yılında yayınladığı rapor da belirtildiği üzere, ABD' de uluslararası arenada etkinlikte bulunan STK sayısı 1970'de 52 iken, 1994' de bu rakam 419'a ulaşmıştır (USAID, 1995). 1993'te yayınlanan OECD'nin raporuna göre uluslararası yardım yapan kuzey ülkelerindeki STK'ların sayısı 1980'de 1600 iken, 1990'da 2500'den yüksek bir sayıya ulaşmıştır (UNDP, 1993). 1970'lerle birlikte büyüyen STK uygulamaları, 1980'lerde devlet vasıtasıyla uygulanan sosyal hizmetlerdeki boşluk ve 1990'larda Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle daha da boşalan alan, Doğu Avrupa ülkelerinde hızlanarak büyüme göstermiştir.

Toplumun gereksinimlerinin karşılanmaması üzerine STK'lar bu boşluğu doldurmaya teşvik edilmiş ve gerekli inisiyatifi almak üzere gönüllü olmuşlardır (Lindenberg, 1999; Keyman, 2003). Sivil toplum örgütlerinin ortaya koyduğu kaynaklar ve işler ile birlikte gelişmekte olan 90 ülkenin 30'undan fazlasında tekrar yapılanma strajelerine girilmiştir (Faini, 1980). Sosyal hizmet bünyesinde sağlanan elektrik, su ya da eğitim gibi hizmetlerin çökmesi ve STK'ların bu noktada toplumun gereksinimlerini gidermeye yönelmesine Somali örneği verilebilir (Lindenberg, 1999). Doğu Avrupa ülkelerinde ise gelişen düzen itibarıyla STK'lar demokratikleşmeden kuvvet almışlar, finansal ve sosyal

alanlarda kaybedilen yapının yıkıma uğraması sonucuyla da sosyal hizmetler alanındaki boşluğu doldurmada yardımcı olmuşlardır. STK'lara verilen fonlar genellikle sosyal hizmetler ve yardıma yönelik alanlarda olmuştur. Ayrıca devletler eğitim ve sağlığı da içine alan bu hizmetlerin STK'lar aracılığı ile karşılanmasına destek vermişlerdir. Devletlerin sorumluluğunda görülen bireyler ve sosyal haklarının güvence altına alınması çoğunlukla STK'lara bırakılmış ve bırakılmaya devam etmektedir. STK'ların daimi ekonomik kalkınma ve demokratikleşme adına önemli bir figür olması ve devletin problem çözüme üretiminin azalmasıyla sivil toplumun hareketlenmesi bağlamında paralellik meydana gelmiştir (Keyman, 2004).

2.2.1. Sosyal Haklar ve Sosyal Yardımlaşma

Tarihsel süreç boyunca “hak” kavramı önceleri din, tanrı ya da soyla birlikte gelen onaylanma ve hareket alanı iken, zaman ilerledikçe “hak” sıradan bir otoritenin bireye tanıdığı alandan çıkarak, bireyi ana özne olarak kabul eden “haklar” a yani bireyin yalnızca insan olmasından kaynaklı sahip olduğu bir alana dönüşür. İlk bahsedilen “hak” kavramında bireyin menfaati üzerinde yüce bir güç ya da otoriteden kaynaklı bir baskı varken, “haklar” da birey ve onun refahı ahlaki açıdan öncelikli gelir (Herbert, 2002). Bireyin refahını ana unsur olarak ele alan bu yaklaşıma paralel olarak bireyler arası eşitlik doğmuş ve bu eşitlik yurttaşlık kavramı ile desteklenmiştir (Marshall, 2005). Lister’e göre yurttaşlık, hukuki bir statü niteliği taşımasından ziyade, bireyin devlet ve diğer bireylerle olan bağlarını ifade eden bir ifade biçimi olabilir (Lister, 2002). Marshall’ a göre ise yurttaşlık kavramı “statü” şeklinde belirtilmiş ve bu tanıma sahip her bireyin hak ve görev bağlamında eşit seviyede olduğu vurgulanmıştır. Kymlicka ve Norman’a göre statü, aidiyet ve etkin olmak ile ilişkilidir. Bu düşünce çerçevesinde her yurttaş, tabanda eşit haklara sahiptir. Statü, devlet ile birey arasındaki hakların bu eşitlik zemininde çizilmesiyle belirlenmiştir. Böylece bireyin alacağı hizmet yurttaşlık kavramı bağlamında eşitlik prensibi üzerine kurgulanmalıdır (Kymlicka ve Norman, 2000). Marshall’ın bahsettiği üzere yalnızca sivil ve politik haklarla bireyler arası eşitlik sisteminin sağlanamayacağı, sosyal risk ve güvensizliklerin azaltılmasıyla da bu eşitsizliklerin hafifleyebileceği belirtilmiştir (Marshall, 2005). Serbest piyasa

ekonomisine birebir bağılı olmadan, bireyin yaşamını sürdürebilmesi için emeğini satmak zorunda olmaması sosyal hakların amaçlarındandır (Lister, 1998).

Emeklilik, sağıık, eğıitim ve işsizlik sigortası gibi hayatta kalabilmek için yeterli olan temel düzeydeki ihtiyaçları kapsayan sosyal haklar, bireyin yurttaş statüsü ile elinde bulundurduğu haklardır. Sivil hakların ana unsurlarından olan çalışma hakkı ile birey isteğıine göre iş seçebilir. Bunun yanında örgütlenme ve oy kullanma hakkı ise siyasi haklar alanına girer. Birey eğer sosyal haklardan yoksun ise, hoşuna gitmeyen bir işte çalışmak zorunda kalabilir ya da yeteri kadar donanım sahibi olmadığı nedeniyle iş bulamayabilir. Diğer taraftan işini devam ettirmek uğruna istediğıi parti için oy kullanamayabilir veya sendikaya kayıt olamayabilir. STK'lar sosyal haklar konusunda son 20 yılda verdikleri hizmetlerle devlet ve yurttaş arasındaki anlaşmayı kaydırarak, STK ve birey formuna dönüştürmüştür. Sivil toplum örgütleri bireyler aracılığıyla hizmet yapan kuruluşlardır. STK'ların ve bireylerin kendilerine özgü öncelikli hedefleri, farklı değerleri ve ilgi alanları vardır. Böylece birbirinden farklı toplulukların seslerini duyurarak ve haklarını savunarak demokratikleşmenin ana unsurunu oluştururlar. Öte yandan, STK'ların yalnızca hizmet alanında etkinlik göstermesi ve örgütler arası hedef gruplarında farklılıklar olması, hem sosyal hak eşitliğıi temelinin sarsılmasına hem de bireyler arası eşitlik ilkesinin bozulmasına yol açarken, bireylerin aynı hizmeti alamaması gibi bazı problemleri de beraberinde getirebilir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Son günlerde kişisel ve siyasi haklarda eşitlik prensibinin uygulanmadığı durumlar olsa da, bu durumun azalması ve gözlemlenmesi nedeniyle örgütlenilmekte ve herhangi bir ihlal karşısında farkedilir hale getirilmektedir. Örneğın, etnik grup farklılıkları veya cinsiyet arası ayrımcılık bağlamında çalışma hakkına dair etkin çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Benzer olarak, oy kullanmaya dair sınırlamalar olduğunda bireyler örgütlenmekte ve seslerini daha iyi duyurmaktadırlar. Ancak eşitlik ilkesi sosyal haklar kapsamında gündeme geldiğinde ötelenmekte veya aynı olanaklardan eşit şekilde faydalanamama “normal” bir durum şeklinde ifade edilmektedir. Marshall'ın vurguladığı gibi aynı topluluk içerisinde yaşayan ve eşit haklara sahip olan bireylerin eşitlik anlayışının yalnızca kişisel ve siyasi olaylarla kısıtlı bırakılması, bütün hakların uygulanımını etkiler (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

Etkin (aktif) olmak, Kymlicka ve Norman'ın düşünce formunda yurttaşlığın bir diğer temel özelliğidir. Aktiflik, yurttaşlık tanımını bütünleyen ve bireyler arasında eşitlik duygusunun sonucunda sil baştan yaratılan bir tavidir. Bunun en basit uygulaması oy kullanmaktır. Yarı doğrudan demokrasiler yöneten ve yönetilen farklılığını ön plana alırken, katılımcı demokrasiler ise yurttaşların, sivil örgütler aracılığı ile içinde buldukları toplumsal etkinlik alanını daimî olarak dönüştürmek için inisiyatif alırlar. STK'lar bireylerin faal katılımı ile toplumu dönüştürmek için yer aldıkları oluşumları meydana getirirken, bireylerin örgütlenmesindeki en benimsenmiş rolün ise gönüllülük olduğu söylenebilir (Kymlicka ve Norman, 2000). Kymlicka ve Norman'ın bahsettiği aidiyet konsepti, bireylerin kendi ilgi alanlarıyla ilgili oluşumlarını, uygulamaların şeklini ve hangi alanlarda faal katılımcı olacaklarını belirler ve gönüllü olarak içinde bulunduğu STK'nın ölçütleri tarafından belirlenir.

STK'lar vasıtasıyla ihtiyaçların giderilmesine yönelik hizmet vermek, bir konuda karar yetkisi kullanmak ya da desteklemek, Gönüllülük olarak nitelendirilebilir. Burada önemli olan nokta STK'ların biçimlenmesinde birincil öge sayılan gönüllülerin, çalışmalarını hangi alan çerçevesinde sürdürdükleridir. Aynı zamanda gönüllülük, bireyin kendini tanımasına ve gelişmesine katkı sağlayan bir katılım aracı olarak demokrasiyi sağlamlaştıracak bir oluşum şeklinde tartışılmaktadır (Anheier ve Salomon, 1999). Tocqueville'e mahsus gönderme yaparak oluşan fikirde, STK'lar ve gönüllülerinin demokrasiye gerek dışsal, gerekse içsel katkıları kaçınılmazdır ve demokrasinin sendeleyici yanlarını düzgün duruma getirecek organ sivil toplumdur (Tumay ve Okatan, 2015). Dışsal katkılar, birbirinden farklı toplulukların fikirlerini ve isteklerini görünür hale getirerek plüralizme özendirir, içsel katkılarsa, hem gönüllü bireylerin STK'larda etkin bir rol alarak demokrasinin işleme biçimine şahit olmaları, hem de karar alma mekanizmasına katılarak siyaset üretme ve önerme süreçlerinde bulunmalarıdır (Newton, 1997, Torpe, 2003).

2.3. Eşitsizliklerin Azaltılmasında Gönüllülüğün Rolü

1980'ler ve 1990'larla birlikte globalleşmenin beraberinde getirdiği sonuçlar, demokratikleşme adımları ile birlikte yurttaşlığın ana unsurlarından olan sivil diyalogun en çok görüldüğü gönüllülüğü, konuşulması gereken bir konu haline getirmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UN Development Program), gönüllülüğün demokratik ve ekonomik katkılarını öncelikli plana alarak yapılan uluslararası ilk tartışmalardan biridir ve finansal kaynak ve kalkınma konuları kapsamında oluşturulmuştur.

1995'te yapılan Kopenhag Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nde 117 ülke, yoksulluğun getirdiği etkileri azaltmak, tam zamanlı istihdam sağlamak ve sosyal bütünleşme için çalışacaklarına söz vermişlerdir. Gönüllük toplantısındaki öncelikli konu olmasada, finansal ve toplumsal gelişmenin kişisel olarak önemi vurgulanmıştır. Ayrıca 1999 yılında Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nin gerekliliklerinin uygulanması üzere Japon Hükümeti, gönüllülüğün önemini vurgulamış ve 2000 yılının Haziran ayı için bu başlık adı altında özel bir oturum talep etmiştir. Bu oturumu hazırlamak ve yeni uygulamalar önermek üzere Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (United Nations Volunteers-UNV) davet edilmişlerdir. Aralarında Dünya Bankası, BM Sosyal Kalkınma için Araştırma Enstitüsü, BM Sosyal İşler bölümü, BM Kalkınma Programı gibi dünya genelinde gönüllülük üzerine çalışan 13 temsilci bu amaç için toplanmışlardır. Bu rapor, gönüllülüğün sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yaşam kalitesini arttırmak üzere tasarlanmıştır. Raporun önemle vurguladığı konular; STK'ların, sendikaların, alanında uzman örgütlenmelerin ve yerleşmiş devlet hizmetlerinin ana unsurunun gönüllülüğe dayandığı, ayrıca gönüllü olmanın gençlerin, dezavantajlı grupların, ailelerin, yaşlıların ve her türlü sosyal grubun, toplumun finansal, kültürel ve sosyal hayatta var olmasını basitleştiren bir düzen olduğudur. Raporda önerilen düşünceler, gönüllülük konseptine odaklanılarak, bireylerin kavrama yeteneklerini arttırırken, var oldukları toplum düzeninin faydasına çalışmaya özendirilmiştir (UNV, 1999). Raporun özetinden de anlaşılacağı gibi gönüllülük, bireylerin maddi ve manevi birikimlerini STK'lar aracılığıyla sunarak, ekonomik kalkınma bağlamında önemli bir aktör olmuştur. Ancak bu görüş gönüllülüğün yalnızca "insan kaynağı" olarak

görülmesine sebep olabilir. Öte yandan gönüllülük bir politik duruş ve demokrasi idealini temsil eder. Böylece birey olayları etraflıca kritik edebilir, kendi hayat görüşünde politikalar sunabilirken, aynı süreçte içinde bulunduğu grubun mevcut durumu korumasına yardımcı olabilir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Bunun sonucunda, 2001 yılı, gönüllülüğe teşvik kapsamında BM Gönüllüleri tarafınca Uluslararası Gönüllülük Yılı ve 5 Aralık Dünya Gönüllüler günü ilan edilmiştir.

“İyi yönetim” (good governance) kavramı, politika sürecinde olan gönüllü örgütlenmelerin geliştirme, karar verme ve uygulama süreçlerinden oluşur. Bu durum gönüllü örgütlenmelerin yalnızca hizmet odaklı olmadığını, politik süreçlerin uygulanmasında da söz sahibi olduklarını kanıtlamaktadır. 2003 yılının Nisan ayında, Kanada’da uygulanan "Framework for Partnership" projesi ile Saskatchewan bölgesi yerel yönetimi, gönüllülük altyapılı STKlar ile birlikte hizmet sundukları branşlarda yeni kararlar belirlemek üzere bir araya gelmişler ve alışılmışın dışındaki uygulamalar yerine alandaki ihtiyaçları belirleyen hizmetler üretmiş, gönüllülüğün kamuyla olan etkileşimine kadar birçok farklı alanda ortak bir politika geliştirmişlerdir (Gill ve Theriault, 2003). Bu raporla kamu faaliyetlerinin gönüllü hizmetlerin yardımı olmadan sağlık ve sosyal alanlarda yetersiz kalabileceği vurgulanmış, gönüllülük üzerine uygulamalarını sürdüren STK’ların karar süreçlerine dâhil olması gerekliliğinin altı çizilmiştir (Gill ve Theriault, 2003). Tüm bu ortak uygulamalar, gönüllüler ve kamunun beraber yürüteceği her türlü politika ve kararlardaki şeffaflığında sağlamaktadır (Austin, 2004). Buna ek olarak Tocqueville'in "internal democracy" tanımı, gönüllülerin kurum çatısı altında karar almada etkili olduğuna dayanır. Böyle bir ortamda birey gönüllülük kimliğiyle fikirlerini hiçbir baskı altında kalmadan ifade edebilir, kuruluşun önemli kararlarında belirleyici olabilir ya da kurum çatısı altındaki hiyerarşik düzenin yıkılmasına yardımcı olabilir. Buna paralel olarak hem bireyler arası örgütlenme güçlenebilir hem de gönüllülüğe katılım artabilir. Katılımın hizmetten daha üstün olduğu bu yaklaşım, "hak temelli STK" görüşünü destekler. Gönüllülüğü karar verme ve katılım anlamında temellendiren ve hizmet veren Sivil toplum örgütlerine baktığımızda genellikle gençlik ve insan hakları konularında çalışıldığı söylenebilir. Gençlik konusunda sahadaki eksiklikleri gözlemlemek,

tespit etmek ve uygulanacak methodları belirlemek, yalnızca yönetimdekilerin kararlarından ziyade, alandaki gönüllülerin kararlarda etkin olmasına zemin hazırlayan kuruluşlar vardır. Bu tavır bir anlamda katılımcı demokrasiyi desteklerken, bir yandan da alan veren arasındaki hizmet alışverişini düzenler.

Eğitim, sağlık ve yoksullukla mücadele konularında çalışmalar yürüten hizmet odaklı sivil örgütlerin, yardım ve hayırseverlik altyapısı altında gönüllü iş gücünden faydalanıp karar mekanizmasın da gönüllüleri etkisiz bırakması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Sahanın gereksinimlerini karşılamada gönüllülerden geri dönüş alınmaması hem hizmeti alan ve veren arasında hiyerarşik bir ilişki oluşturur, hem de alandaki ihtiyaçların tayin edilmesinde eksiklikler olur. Bu durum, rollerin devam etmesine neden olduğu gibi normalleşmesine de hizmet eder. Eğer yapılan hizmet alanı yardım ise, STK kapsamında çalışan bireylerin hedeflerini anlık müdahale değil de, toplumsal transformasyonu etkileyecek düzeyde belirlemeleri, bakış açılarını sınırladığı gibi eleştirden uzak bir duruma sokmaktadır. Örneklerde olduğu gibi, uygulamaların ya da gönüllülük tanımının iyilikseverlik adı altında daraltılması, problemlere bakışın, problemin temel nedenini sorgulamadan yalnızca iyilik tabanlı bir çalışma olarak kalmasına sebep olmaktadır. Bu duruma verilecek en dikkat çekici örnek 2004 yılında değişime uğrayan ve dünya çapında düzenlenen "Live8" etkinliğidir. Proje öncelikle Afrika'ya yardım etmek ve yardıma muhtaç çocukların hayatını kurtarmak amacıyla şekillenmiş ancak 2004 yılında değişime uğrayarak iyilikseverlik bildirisiyle Afrika'nın en problemlili konusu olan "yoksulluk" ve "eşitsizlik" e dönüşmüştür. Gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerdeki bireylerin yalnızca yardım etmek değil, problemin ana nedeni olan eşitsizliğe odaklanması, yardım alan ve veren arasındaki hiyerarşik yapının kırılmasına, analiz edilmesine, düzenlenmesine veya sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetleri hızlandırmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, eşitsizlik durumu kabul edilmeyecek ve olan durum sorgulanıp, yeniden düzenlenebilecektir. Yerel kuruluşlarla da bu sistemle çalışan gönüllü örgütlenmeler gözlemlenebilir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

2.4. Hizmet Alanları Kapsamında Gönüllülük ve Sivil Toplum Kuruluşları

Bireyin sosyal haklarının vazgeçilmez olduğu eğitim, sağlık ve sosyal güvence konularında hizmet sunan STK'ların ve gönüllülerinin değişime yönelik yapacakları en etkili katkı, hizmet alanlarının "hak"ları olduğu konusuna dair bilgi vermek ve savunulmasına yönelik uygulamalar gündeme getirmektir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Hizmet verme algısı, hizmet alanlar olarak değiştirildiğinde onları kurumun içine katarak uygulamanın hizmet olmaktan çıkıp, eşitsizliklerin yaşayanlar tarafından bizzat sorgulandığı bir platforma dönüşebilir. Bu algı doğrultusunda hizmet alan bireyler, yardım duygusundan ziyade savunma fikrine odaklanabilir. Sosyal bakımdan dezavantajlı gruplarla çalışan mekanizmalarda ya da kadın örgütlerinde benzer durumlar söz konusu olabilir. Günümüzde sıkça karşılaşılan durumlardan biri, hem şiddete maruz kalan kalmış, hem de hayatının bir bölümünü kadın sığınma evinde sürdürmüş bireylerin, aynı kadın örgütlenmesi içerisinde gönüllü olarak çalışarak benzer şekilde travma yaşayan diğer kadınlara destek verdiği görülmektedir. Benzer durumları tecrübe etmiş kadınlar, alandaki problemler hakkında bilgi ve deneyim sahibi olmanın yanında, kurum içerisindeki etkinliklerde de karar verici olabilmektedirler. Başka bir örnek, kimi zaman göçün etkisiyle, kimi zaman da yalnızca sosyal dışlanmaya maruz kalmış azınlık gruplar ve yoksullar üzerine çalışan STK'larda, alanda yetişen gönüllülerin yine alanda faal olarak çalıştıkları gözlenmektedir. Sahadaki tecrübeleri ile birlikte örgütlenme içinde varolan bireyler, bizzat aynı sorunları yaşadıkları için, alanlarda kendini ya da temsil ettiği örgütü daha iyi ifade edebilmekte ve uygulama alanlarında ihtiyaca göre daha verimli olabilmektedirler. Böylece sahada hizmet alan STK gönüllülerinin aktif olarak çalışmaları, karar verebilme yetkilerinin dışında, politik katılımındaki önemi de arttırır.

Temsili demokrasi ile görmezden gelinen ve karar yetkisinin kısıtlı olduğu grup ve bireyler, gönüllülük sayesinde politik katılımın içinde yer alırlar. Sosyal haklar konusundaki hizmetleri, hizmet alan bireylerin vermesi, hiyerarşik düzendeki hak ve eşitsizliklerin beraberinde getirdiği yoksunlukları görmezden gelerek analiz etmeye yardımcı olmaktadır. Yoksulluk alanında çalışan bir sivil

örgütü ele alırsak, ihtiyacı olan bireylere erzak dağıtım sırasında, ihtiyaç sahiplerinin de örgüte katılımı sağlandığında ve neden yoksul olduklarına dair kendilerini sorgulamaları gereken araçlar organize edildiğinde, yoksulluğa dair tecrübelerin paylaşıldığı atölye etkinliği gibi, konunun incelenmesi gerçekleşebilir. Yurttagüler'e göre yoksulluğun nedeninin "kısmet" olmadığı gibi, çareside "hayırseverlik" değildir. Hayırseverlik tanımı ile yapılan bu hizmetler sürdürülebilir değildir. Duruma benzer bir eleştirel tavır ile yaklaşıldığında, toplumsal dönüşüme adım adım yaklaşmak kaçınılmazdır. Birey olma durumu, beraberinde hak temelli politikayı ve gönüllülerin bir arada olarak uzun soluklu çözüm önerileri sunmalarına uygun ortam hazırlar ve kamusal alanda kolektif bir sesin yapılmasına olanak tanır (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). STK'ların en önemli katkılarından biri, hizmet alan bireylerin, hak ve eşitsizliklerinin koruma altında olmadığını farketmesi ve bu bilinçle haklarını kullanma imkânını sunmaktır. Yoksulluk üzerine çalışan sivil toplum örgütleri, savunuculuğun yanı sıra, örgütlü kolektif aktör olarak kendilerini daha iyi ifade edebilmeleri için yoksullar yerine hak talep etmek yerine, yoksulların kendi haklarını talep etme bilincine ulaşmaları üzerine gayret etmelidirler. Böylelikle, dönüşüm gerektiren problemler karşısında kolektif aktör olabilir ve etkilerini arttırabilirler.

Konuya örnek olarak, birbirinden farklı ülkelerde yoksullukla mücadele alanında örgütlenmiş, Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı verilebilir. Bu ağ sayesinde yoksul bireyler yalnızca STK'lar tarafından destek almaz, aynı zamanda sistemli olarak biraraya getirilir, yapılan atölye çalışmalarısıyla sahadaki sorunlar tespit edilir ve yoksulların kendi sosyal haklarını savunmayı öğrenmeleri üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Böyle bir bilgi birikimi ile donanmış olan bu mücadele ağı, AB gözetiminde, yoksullukla mücadele konusunun, ülkelerin senelik ekonomik çizelgelerine girmeleri ve konunun ne şekilde ele alınması gerektiğini etkilemektedir. Hedef alınan grubun bilincinin arttırılması gözden kaçırılırsa, dönüşüm yalnızca konuya odaklanmış olarak kalır ve bu durum hem hiyerarşik düzenin kurulmasına, hem de varolan eşitsizliğin yeniden yapılanmasına neden olabilir. Örnek olarak, kadınların ihtiyacına yönelik hizmet veren bir sivil örgüt, eğer ki kadınların şiddete uğraması ve şiddet uygulaması alanında bir bilinçlendirme çalışması yapmaz ve

bir dönüşüm sağlama amacıyla olmazsa, kadınların politik şiddete karşı gelip, örgütlenmelerini desteklememiş olur. Dolayısıyla, ekonomik bir ihtiyacı sağlanırken, kocasından dayak yiyen, parasız bırakılan veya çocuğuna şiddet uygulayan kadında bir dönüşüm gerçekleşmemiş olur, bu da kadın ve kadın hakları savunucularının güç ve etik kaybetmesine sebep olur (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

Yurttagüler'e göre, sahadaki gönüllülerin sivil toplum kuruluşlarına katılımının önünün açık olması ve politik anlamda görünür olmaları çok önemlidir. Bunun yanısıra diğer önemli nokta ise, sivil örgütlerin özgürlükçü tavrı muhafaza etmeleridir. Eğer sivil toplum kuruluşları ihtiyaç sahiplerine anlık sorunlarda çözüm üreten örgütler olarak düşünülürse, birileri adına uygulamalar yapan, "aydınlatıcı" tavrı benimseyen baskıcı bir politik duruş sergileyebilirler. Örneğin, eğitim için burs vermenin karşılığında, başörtüsü takmak/takmamak tavrı, üsten ve zorlayıcı olmakla birlikte, bireylerin haklarını kısıtlayan bir duruma dönüşebilir. Oysaki STK'ların hizmet alan bireylerin özgürlük alanını genişletmesi ve bu alan içerisinde bireysel tercih yapmalarını sağlaması konusunda çaba göstermesi gerekir. Bu nedenle sahadan STK'ya katılım gösteren gönüllüler, içinde buldukları kurumun yatay, hiyerarşi barındırmayan, haklarının savunuculuğunda özgürlükçü bir politika geliştirebilir ve örgütün dönüştürülmesinde ana güç haline gelirler. Böylece örgütlenme zeminini hazırlamış ve orta vadede toplumsal dönüşüme katkı sağlamış olurlar (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Yurttagüler'e göre, gönüllülük iki taraflı bir ayna gibidir. Bir yandan sosyal hak alanlarını erozyona uğratarak, bireyleri yapılan faaliyetlerden uzaklaştırırken ucuz iş gücüne dönüşmesini sağlar. Diğer yandan mevcut ekonomik ve sosyal düzenden kaynaklanan eşitsizlikleri sorgulayan, bireylerin aktif yurttaş olmalarını sağlayan hakları talep eden ve bilinçlendiren bir mekanizmadır. Hangi tarafı kullanmak istediği kişinin iradesine bağlıdır (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

2.5. Gönüllülüğün Kurumsallaşması ve Yayılması

Gönüllülüğün kurumsallaşması ve yayılması, 1920 yılında, Pierre Ceresole ve Hubert Parris adında iki pasifistin, Fransa'nın Verdun yakınlarında Birinci Dünya Savaşı esnasında zarar görmüş Esue köyünü yenilemek adına düzenledikleri ilk uluslararası gönüllülük etkinliğine dayanıyor. Asıl amaçları köyü yeniden yapılandırmak ve barışa katkıda bulunmaktı. Pierre Ceresole, savaş sırasında düşman olan tarafların biraraya gelip üretim yapması ve yaşanan bu deneyimle iki taraf arasında barışın sağlanmasının, gelecekteki olası çatışmaları önlemek adına yararlı bir adım olabileceğini düşünmüştü. Uluslararası Sivil Hizmet (Service Civil International), Barış için Gençlik Hareketi (The Youth Action for Peace) ve Uluslararası Uzlaşma Birliği (The International Reconciliation Union) bu amaçla kurulan ve hizmete devam üç gönüllü organizasyondur (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

20. yüzyılın başlarında gönüllülüğün kurumsallaşmasında en etkin faktör, barış üzerine çalışmalardı. 1945 yılı öncesinde, İsviçre, Liechtenstein, İngiltere, İsveç, İspanya, Norveç, Hollanda ve İtalya'da uluslararası gönüllü kampları düzenlendi. 1945'ten, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gönüllülük üzerine kurulan programların birçoğu, savaş esnasında zarar görmüş alanların sil baştan yapılandırılmasıyla oluşturulmuştur. Yıllar geçtikçe, hastaneler, yaşlı bakımevleri, kimsesiz çocuk yurtları gibi sosyal hizmet alanlarında gönüllülere ihtiyaç arttı. Bireysel seçimi destekleyen ve kendi içerisinde şiddet barındırmayan gönüllülük, zorunlu askerlik görevine alternatif olarak ortaya çıktı. 1948 yılından sonra UNESCO, gönüllülerle hizmet eden tüm sivil toplum kuruluşlarına çatı olacak olan Uluslararası Gönüllülük Hizmeti Koordinasyon Komitesi'ni (CCIVS, Co-ordinating Committee of International Voluntary Service) kurdu. Bu komite gönüllü örgütlerin kurulmasında, deneyimlerini paylaşmasında ve gönüllülerin standartlarının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynadı. 1960'lara kadar gönüllü örgütler yalnızca Avrupa değil, Pakistan, Cezayir, Hindistan, Lübnan, Ürdün ve Tunus'a, sonrasında da Afrika ve Uzak Doğu'ya kadar yayılmaya devam etti (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

İkinci Dünya Savaşı sonrası kamu kuruluşlarında gönüllü olarak çalışmayı arzu edenler çoğaldıkça, zorunlu askerlik hizmetine rağbet azaldı ve kamu kuruluşları ciddi oranda gönüllü hizmetini içinde barındırmaya başladı. Bu durum da, gönüllü hizmet, ücretli hizmet yerine, kamu kuruluşlarını gönüllülüğe tabi tutan bir duruma dönüştü. Sosyal emeğin, sosyal devlet yerine gönüllü mekanizmalar aracılığı ile karşılanmasına örnek Margaret Thatcher dönemi İngilteresi olabilir. Batı Avrupa’da zorunlu askerlik görevi kaldırıldıktan sonra, özellikle iş gücü açısından bakıldığında devlet tarafından değeri oldukça anlaşılan gönüllülük özel projeleri ortaya çıkarmak adına maddi destek sağlandı. 1990 senesinde Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu gönüllülerin hareketliliğini sağlayacak projeler üzerinde çalışmaya başladı. Avrupa Gönüllülük Hizmeti (EVS, European Voluntary Service), 18-25 yaş arası gençlerin, kendi ülkeleri dışında başka bir ülkede uzun dönemli gönüllü olarak yaşayabilmelerini sağlamak amacıyla 1996 yılında kuruldu. "Genç insanlar için Uluslararası Uzun Dönemli Gönüllülük Servisi" (Convention of the Promotion of a Transnational Long-term Voluntary Service for Young People) ise Avrupa Konseyi tarafından 2000 senesinde uygulamaya koyuldu (Milo, 2005).

2.6. Profesyonel Çalışma Biçimi Olarak Gönüllülük

Akyüz’e göre, uluslararası arenada politik söylem ve faaliyetlerle birlikte sivil toplum örgütlerine verilen önemin ciddi oranda artmasıyla, gönüllülük kavramı farklı bir anlayışla, yeniden gündeme getirildi. Kavrama artan ilgi, STK’ları profesyonel çalışma prensiplerine yönelttiği gibi, kurum içindeki gönüllü ögelerin giderek ikincil plana atılmasına ve bazı durumlarda yok olmasına neden olduğu öne sürülüyor (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Bu gelişmelerle birlikte gönüllülüğün popüler kültürün parçası olup moda halini alması ve toplumsal kaygıyla birlikte kişisel beklentilerin artması, yaşadığımız çağın sosyolojik olarak karşılığıdır. Bu durum, gönüllülüğe bakışın yurttaşlık ve politika boyutuyla birlikte içiçe olduğunun göstergesidir.

Gönüllülük ve STK'larda ücretli çalışma durumuna geçiş; önceden işgücünün kullanımı karşılığında bedel ödenmeden, sadece yurttaşlık hak ve sorumluluğuyla yapılan birçok faaliyetin artık maddi karşılığının olduğudur

(Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Jessop'a göre, birbirini izleyen dönemler; çelişkiler, ikilemler ve krizlerle birlikte birbirinin hem nedeni, hem de sonraki döneme geçiş sürecinde öncekini zayıflatan bir kopuşun sonucunu simgeler (Jessop, 2003). Küreselleşme süreci, post-modernlik, post-fordizm, sanayi sonrası dönem, bilgi çağı gibi ana başlıklar; içinde bulunduğumuz çağda farklı alanlar perspektifinden bakan birçok farklı yazar ve düşünür tarafından farklı isimlendiriliyor. Tüm bu isimlendirmeler çerçevesinde sıralanan özelliklerin çoğu ortak ve etkisinin bütün dünyaya yayıldığı görülüyor. Bu etkilerin hem politik zemine, hem de birebir kişilerin yaşamlarına yansıdığı görülebilir. Aynı zamanda çalışma hayatında önlemez şekilde değiştirdiği söylenebilir. Gönüllülüğe artan önem ve gönüllülüğün dönüşen anlamı da çalışma hayatı ve kişisel yaşamdaki değişimlerin politik zeminle çakıştığı noktada ortaya çıkıyor (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

2.7. Toplumsal Yardım Olarak Gönüllülük

Günümüz kapitalizm anlayışıyla birlikte yoksullaşma ve tutsaklığın kalıcı bir hal almasıyla birçok insan düşünüldüğünde daha bütünleyici bir toplum anlayışı gerektiği görülüyor. Fakat inancı temel alan örgütler bu anlayışı daha çok yardım ve yardım eden kişinin kendini iyi hissetmesi üzerine kuruyorlar. İhtiyaç sahiplerinin daha yoğun olduğu metropollerin yoksul yerleşim yerleri ve afet bölgelerinde “yardımsever” gönüllü faaliyetlerine rastlanabilir. Afet sonrası acil müdahale durumlarında ihtiyaç olan “yardım gönüllülüğü” sıklaştığında ise, hizmet alan ve hizmet veren arasında bağımlılık haline dönüşen bir alt-üst ilişkisi kurulur. Böyle bir yardımı gerekliliğe dönüştüren toplumsal eşitsizlik yeniden üretilerek düşünce yapımıza yerleşmiş olur.

Bu mekanizmanın içinde var olan gönüllünün üstlendiği sorumluluğun ortak özelliği ise, yapılan yardımı doğru yere ulaştırmaktır. Gönüllünün bu çalışmada bulunması, “aktif sorumlu yurttaşlık” anlayışıyla liberal politikalar bağlamında hayata geçirilse de, ekonomik ve sosyal hak sorunlarına kalıcı bir çözüm getirilmemiş olur; bu da devletin sorumluluklarını yurttaşın üzerine yüklemesi ve politikanın özelleştirilmesi manasına gelir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmeye başlayan ülkelere

yönelik yapılan, maddi ve insan gücü kaynağını çoğunlukla gelişmiş ülkelerde bulan diğer bir gönüllü çalışma alanı ise “kalkınma” faaliyetleri içerisinde ön plana çıkmaktadır. Buradaki amaç ülke kalkınırken, diğer bir deyişle kapital sistem ve pazar ekonomisine dâhil oldukça artan rekabet ortamından olumsuz etkilenecek, ihtiyaç sahiplerinin sisteme dâhil edilmesidir. Bu sebeple, maddi kaynak genellikle gelişmiş ülkelerin dış yardım faaliyetlerinden alınsa da, hedef kitleyi sınırlamak adına daha kapsamlı bir çalışma yürütülmelidir. Bu sistemin düzenli ve işlevsel olabilmesi için gönüllü, "proje" nin alt düzeylerdeki bir parçası olmalı ve proje ekibinin uzmanlar tarafından önceden hazırladığı, karar sürecine dâhil olmadığı, işleri devam ettirir.

Dışlanma karşıtlığı üzerine çalışan toplumsal kalkınma projeleri genellikle "bilenden bilmeyene aktarım" şeklinde gerçekleşir ve yardım ile benzer bir durumun ortaya çıkması söz konusu olabilir. Dışlanma karşıtlığı gönüllüsünün bir değerler dizisi olan "etos" bakış açısıyla hareket ettiği söylenebilir. Uyumlu çalışma adına önemli olan nokta, bu ahlak anlayışının farkında olması ve değerlerinin içinde bulunduğu kurumun etosuyla örtüşmesidir. Dışlanma karşıtı yaklaşımın iki ayrımını göz önünde bulundurmamak gerekir. Birincisi, gönüllüyü başrol alır ve amacı, toplumun bütününe değiştirmek değil, yapabildiği ölçüde hedef kitleyi topluma kazandırmaktır. Birleşmiş Milletler ya da Dünya Bankası gibi kurumlarca benimsenen ve dünyanın birçok yerinde yaygın bir metot haline gelen bu yaklaşım, hedef grubun projeye katılım göstermesi ve işin yapılış biçiminin anlaşılmasına yol açan eğitsel bir nitelik taşır. İkinci yaklaşımda ise gönüllü, toplumun dönüşümü için yaptığı işi bir araç olarak görür ve kişiler özne konumunda olduğundan hedef grupla birlikte çalışır. Yapılan uygulamalar hedef kitlenin sadece topluma uyum göstermek değil, toplumu dönüştürmek adına kendi çevreleriyle etkileşim yaratarak motivasyon kazanmak ve bireylerin güçlenmesini sağlamayı amaçlar. Akyüz'e göre, bu şekliyle gönüllü çalışma, eleştirel bir eğitim özelliği taşır; yerleşik sistem ve iktidar, değişimin nesnesi olarak incelenir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

Hem yerelde örgütlü olan barış ve çevre eylemci hareketler, hem de tabanda örgütlü yerel kuruluş ve hareketler, kalkınma yaklaşımını takip eden süreçte meydana çıkmış ve yoğunlukla bu yaklaşımı ve ağ tarzını örgütlenme biçimi olarak kabul etmişlerdir. Bu tarz yerel taban örgütlerini çalışmalarına katmak ve işbirliği yaparak çalışmak, büyük ölçekli kalkınma ve yardım örgütleri açısından önemlidir. Bu dönemden sonra, politikaları etkilemenin bir aradalığı, eylemcilik, doğrudan hizmet, proje yaklaşımı ve savunuculuk gibi söylemler yaygınlaşmıştır. Gönüllülüğün ahlak anlayışı, çalışma biçim ve yöntemlerine de ışık tutar. Bu çalışmalarda izlenen amaç ve yöntemler, çalışmayı yürüten bireylerin toplum algısını ve hedef kitlesindeki yaklaşımlarını birebir yansıtır. Örneğin, yakın dönemde bu duygunun yerleşmesi ve politikalara yansımaları sağlayan en önemli olaylardan biri, 11 Eylül 2001 tarihinden sonra hissedilen güvenlik endişesinin politikaların ana belirleyenlerinden olmasıdır (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Bu olaylar sonucunda gelişmiş toplumlarda kendi içlerine kapanma eğilimi görülebileceği gibi, bu durum STK'larla birlikte gönüllülük açısından da sorun teşkil edebilir. Bu sorunlardan biri, üçüncü dünya ülkelerinin kalkınmasına yönelik çalışmalar yapan gönüllülerin, kendi güvenliklerinin tehdit altında olması ve sayısal oranda azalmalarıdır. Bu durumun insani yardım uygulamalarında önemli negatif getirileri vardır ve örgütlerin bazı alanlardan geri çekilebileceği söylenebilir.

Toplumların kendilerine tehdit olarak gördükleri “öteki”lere karşı içlerine kapanmaları ve artan şiddet eğilimiyle birlikte, barış hareketlerinin zayıflamasından da bahsedilebilir. Bu içine kapanma eğilimi, 11 Eylül öncesi ile bağlantılı olarak, yükselmekte olan özgürlük ve katılımın yeniden uzmanlık ve elitizme dönmesi ile başlamıştır. Bu noktada verilmiş rollerin kabul edilmesi, eleştirel ve özgür düşünceye ortam yaratan eğitimin yerine şekil ve uyuma yönelik yapılandırılması, STK'ların ise yeni uyum ve uzmanlık alanları, haklar ve özgürlükler gibi araçlar muhalefetin etki gücünü azaltmaya yol açabilir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Toplumların göçler sonucu kendi içlerinde yarattığı “ötekilere” kapalı yaklaşımın sonucu olan dışlanma, gelecekte öncekinden farklı sorunlara yol açabileceği gibi, buna en açık verilebilecek örnek 2005 yılının Ekim ayında Paris banliyölerinde yaşanan olaylardır. Bu olaydan bir süre önce, Fransız hükümetinin banliyölerde hayatını sürdüren

dezavantajlı gençlere dair çalışmalar yapan mahalle dernekleri yardımlarını kesmiştir ve umutsuzluğa karşı rol model olmuş yaşça büyük gönüllü rehberler, dernekler bünyesinde çalışamaz hale gelmişlerdir. Daha sonra hükümet bu yardımları yeniden desteklemiştir. Önümüzdeki günlerde sosyal eşitsizliği yok etmek adına bir irade görülmediği için, gönüllülük çalışmalarının bu konuda da yoğunlaşması beklenebilir.

Benzer şekilde sosyal hizmet ve gönüllülük ilişkisine bakılırsa, sosyal hizmetlere verilen bütçe azaldıkça, verilen bu hizmetler gönüllü kurumlara devredilmek istenmekte, diğer yandan bu konuda çalışan devlet kuruluşlarında da gönüllü hizmet yapmak olası hale getirilmektedir. Bu durum göz önüne alındığında gönüllü çalışma sadece sivil toplum kuruluşlarında ve kurumsal yapılarda sınırlı değildir. Artık devlet kurumları çatısında veya devlet kurumları adına para almadan çalışan gönüllülerin olması normal bir durum haline almıştır. Yoksun kimselere verilen (yaşlılar, kimsesiz çocuklar, kanser ya da AIDS gibi ağır hastalıklara yakalanan bireyler) hizmetlerde gönüllü kişilerin bulunmasından kaynaklanan duygu moral yükseltme olarak sunulmaktadır. Bu tip bir gönüllülük hizmetinde iş tanımının dikkatli uygulanması ve tecrübe gerektiren bakım işlerinin olmaması, hem hizmet verilen, hem de gönüllüyü korumak bu çalışma biçiminin önceliği olmalıdır. Devlet politikasının benimsenmesi ve duyarlılık oluşturmak amacıyla devlet kuruluşları çerçevesinde farklı gönüllülük biçimleri belirlenmiştir. Bunlara örnek olarak, genellikle ilk ve ortaöğretim düzey öğrencilerini içeren çevre gönüllüleri, Çevre ve Orman Bakanlığı kapsamında oluşturulmuştur. Ayrıca bazı koşullara göre yaptırıma karar verme yetkisi de bulunan gönüllü zabıtalara, gönüllü çevre ve trafik müfettişliği hizmetlerinde verilebilecek diğer örneklerdendir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

Bu gelişmelere bakıldığında Türkiye'nin de genellikle benzer modelleri birebir yaşadığını görebiliriz. Tarım, sanayi ve bilgi toplumunun bir arada ve her bir alanın eşit seviyede olması, Türkiye kapsamında söylenebilecek en özel durumdur. Ancak bu bütünsellik farklı anlayış ve toplumsal kesimler arasındaki gerginliği tetiklemekte ve belirsizliği artırmaktadır. Bunun yanında globalleşme ile gelen AB süreci de, bu geçiş dönemini hızlandırabilir (Keyman, 2003).

Avrupa tabanlı siyasi aktörlerin ve sivil toplum örgütlerinin günden güne daha görünür ve katılımcı olmaları, STK ve gönüllülük faaliyetlerinde hem benzeşmeye, hem de tepkilere neden olabilir. Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla verilen ve miktarının artması beklenen fonların, şimdiden sivil toplum kuruluşlarındaki profesyonelleşmeye pozitif ve negatif etkileri olmuştur (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

2.8. Yeni Anlatım Biçimi: Çevrimiçi Gönüllülük

Günümüzde bilgi-iletişim teknolojileri ve internetin yaygınlaşmasıyla hem ulusal sınırlar, hem de ev-okul-iş ayrımının gitgide ortadan kalkması, beraberinde yeni anlatım biçimlerinden olan yeni toplumsal eylemlilik ve gönüllülük formlarına da yol açmış, imkânları genişletmiştir. Bu teknolojiye erişim sağlayanlar, evden ya da işyerinden çıkmadan sokaktaki çocuklar adına yardım çalışması düzenleyen bir dernek için gönüllü hizmet sunabilir ya da Uluslararası Af Örgütü'nün düzenlediği Acil Eylem Ağı gibi dünyanın diğer bir noktasındaki insan hakları ihlalini protesto edebilir veya bir afet alanına maddi yardımda bulunabilir. 11 Eylül 2001 tarihinde New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi gökdelenlerinin yıkılmasıyla birlikte binlerce insanın hayatını kaybetmesi sonrası bazı insanlar kendilerini internet üzerindeki iletişim gruplarında ifade edebildikleri için belki de hayatlarında ilk kez siyasi yönden aktif hissettiler. İnternet ortamında yayınlanan protesto yazıları, imza kampanyalarına imza verenler ya da çeşitli afetlerden sonra internet vasıtasıyla taziyelerini bildiren birçok kişi için de aynı şeyleri söylemek mümkün.

İnternet aracılığı ile yapılan gönüllü ve eylemci çalışmalar “internet tarafından kolaylaştırılan” veya “internet üzerine kurulan” şeklinde ayrılabilir. İnternet, bilgiyi hızlı ve yaygın bir şekilde dağıtarak farkındalık kazandırmak, tartışma ortamı sağlamak ve savunuculuk yapmak adına kullanılabileceği gibi dayanışma, insan kaynağını harekete geçirme, çağrı oluşturma, örgüt içi iletişim ve ağ şeklinde örgütlenme için de fazlasıyla kolaylaştırıcı olabilir. 1999 yılında Seattle'da gerçekleşen Dünya Ticaret Örgütü toplantısına karşı birbirinden farklı gruplardan protestocular, tabanda internet aracılığıyla iletişim kurarken, aynı sene içerisinde Türkiye’de yaşanan 17 Ağustos depremi sonrasında afet

bölgelerine yapılan gerekli yardım ve gönüllü hizmeti duyuru@yahoogroups.com e-grubu vasıtasıyla yapılmıştır. Bu sayede nerede neye gereksinim olduğu hızlıca ilgililere bildiriliyor, devletin dış ülkelerden gelen yardım malzemelerine el koyması durumuna karşı tepkiler, internet üzerinden geliştirilerek daha etkili bir karşı kampanyaya dönüştürülebiliyordu. Ağ-17 ise başka bir grup profesyonelin internet yoluyla yürüttükleri uzun vadeli bir dayanışma olmuştur (www.ag-17.org).

Gönüllüler artık belge hazırlamak, çeviri yapmak, kampanyalar düzenlemek ya da iletişime dayalı birbirinden farklı gönüllü hizmetlerini, kurumların ofislerine gitmeden internet üzerinden daha kolay bir şekilde yürütebiliyorlar. Toksik maddeler karşıtı olan ABD tabanlı bir kampanyanın web sitesi, hükümetin veri tabanındaki toksik madde verilerine posta kodu yoluyla erişerek bunları yorumlamayı olanaklı hale getiriyor ve bu maddelere karşı etkili bir kampanya oluşturmanın detaylarını ziyaretçilerle paylaşıyor (www.scorecard.org). Günümüzde en çok bilinen tabirle “hacker”lık, internet alt yapılı eylemciliktir. Bu formda şifreler kırılarak web sitelerinin içeriğinde değişiklik yapılabilir, gizli bilgiler kamuya açıklanabilir, isim benzerliği yaratarak protesto edilen kuruluşların uydurma web siteleri oluşturulabilir, sanal yürüyüş ve gösteriler düzenlenebilir ya da bağımsız medya şebekeleri oluşturulabilir. İnternetin yalnızca kişilerin kendilerini değişime uğratmadan eylemde buldukları yanılsamasına yol açmaması ve sadece kişisel tatminlerini sağladıkları izole bir alana dönüşmemesi için, tüm bu çalışmaların sanal ortam dışındaki faaliyetlerle bir arada düşünülmesi gerektiği görülüyor (McCoughey ve Ayers, 2003).

Ulrich Beck aracılığıyla geliştirilen gelecek vizyonları, gönüllülüğe dair önemli etkileri beraberinde getirmektedir. Beck’e göre, ekonominin sahip olduğu üretim öğelerinin tamamını kullanan bir toplumun kalıcı bir kriz yaşaması, genel anlamda potansiyel işgücü şeklinde tanımlanamayacak kesimlerin ortaya çıkmasıyla sefalet ve dışlanmayı kalıcı hale getirecektir. Bu vizyon doğrultusunda ev işi, aile içi bakım, sivil çalışma ve ücretli iş kavramlarından yararlanmak mümkün hale geliyor. Sosyal güvenlik sisteminin çalışmaya bağlı olmadığı, herkese sağlanan temel yurttaşlık geliriyle beraber ücretli işe her bir

çalışanın ayırması gereken zaman dilimi azaltılır. Kalan zamanda ev işi veya sivil çalışma yürütülmesi için çalışanlara özgürlük tanınıyor, gönüllü çalışmayı da içinde barındıran sivil çalışmalara katılan yurttaşlara ücret ödenmese de, aile içi bakım ve ev işlerine dair kolaylıklar sağlanmaktadır. Bu durumda Beck'e göre günümüzde "çalışan yurttaş" kavramı değerini yitirirken, yerine "yurttaşlık çalışması" tanımı geliyor (Beck, 2000). Bu vizyon günümüz kozmopolit dünyası nedeniyle artık ulus devlet olarak tanımlanamaz ve ulus sonrası sivil toplum örgütlenmesi düşüncesini de beraberinde getirir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

2.9. Gönüllülük ve Kazanımları

Marksist analiz açısından incelendiğinde "yönetim" kavramının amacı, var olan "işgücü potansiyelini" "maksimum iş gücüne" dönüştürmektir. Çalışan bireyin işine herhangi bir kişisel anlam yüklenilmesini öngörmeyen baskı, disiplin, kontrol ve iş bölümünden oluşan erken dönem yönetim anlayışı, yabancılaşma ve tatminsizliği beraberinde getirmiştir. Buda performans kayıplarına yol açmış ve verimliliğin düşmesine sebep olmuştur. Sonraki dönemde gündeme gelen "İnsan İlişkileri" kavramı ve "İnsan Kaynakları Yönetimi" hareketinin temel arayışı, var olan sorunları aşarak çalışan bireylerin kapasitesini en üst noktaya taşımaktır. Bireyin siyasal ve kültürel altyapısına ve yaşadığı toplumun baskın özelliklerine göre işe yüklenen anlam değişiklik gösterir. Bu bağlamda işle ilgili anlam arayışını gözlemleyebilmek adına yabancılaşma ve iş tatmini kavramlarına bakılabilir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

Marx, yabancılaşmayı kapitalist üretim biçimleriyle beraber incelerken, tanım olarak yabancılaşma kişinin "insan" olarak kendini gerçekleştirememesi durumudur. Marx'ın incelemesine göre yabancılaşma farklı düzeylerde dir. Öncelikle iş temelli ilişkilerin güvensiz, bencil ve hesaplı hale gelmesiyle diğer insanlardan yabancılaşma, üreticinin ürünleri gereksinim ve istekler dışında üretmesinden doğan yabancılaşma vardır. Emeğin, çalışanların diğer ihtiyaçlarını karşılamada sağlanan bir değer olarak dayatılmasıyla beraber diğer insanlar tarafından baskı ve kontrol altına alınması ve tatminden söz edilememesi sebebiyle emekten yabancılaşma ve son olarak yapılan işin baskıcı ve kısıtlayıcı

bir alana dönüşmesinden kaynaklı işten yabancılaşma. Weber bürokrasisi gibi bu tanımlamalarda birer genelleştirmedir ve göz önüne alınan tablo daha çok kol emeğini çağırıştırır, ancak bu diğer çalışanlara da uyarlanabilir.

Tatmin kavramı, alışılmış iş tatmini araştırmalarında iş pozisyonuna göre değişiklik gösterir. Bu kavram, işadamı, profesyonel yöneticiler, memur konumunda çalışanlar, belli yeteneklere sahip vasıflı işçiler ya da vasıfsız ve gündelik işçilere doğru düşme eğilimi gösterirken, sosyal sınıf hiyerarşisi de bu sonuçla paralellik gösterir. Tatmini oluşturan etkenler maddi kazanımlar dışında, işin veya mesleğin toplum açısından saygınlığı ve önemi, çalışma ortamında bağımsızlık ve kontrol düzeyi, sosyal güvence ve imkânlar, iş arkadaşlarıyla iş dışı paylaşımlarda bulunmak, yaratıcılık ve yetenek kullanımı, irade ve istekle çalışmak ya da işini bilenlerle beraber çalışmak olabilir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

Tatminsizliğe yol açan etkenler ise sürekli aynı işi ya da işin yalnızca küçük bir parçasını yapmak, faydasız olarak görülen vazifeler, güven eksikliği ve çok yakından izlenme baskısı olarak sıralanabilir. Bu noktada iş tatmini içsel ve dışsal tatmin olarak iki şekilde incelenebilir. İş konusunda maddi beklenti dışında kişisel bir üretimin olmaması, işin iş dışında bağımsız başka bir sonuca ulaşmanın çaresi olarak görülmesi ve insanın kendini gerçekleştirmeyi işten farklı bir çevrede araması; dışsal tatminin tanımlanmasına yardımcı olabilir. Dışsal tatmin işe araç olarak bakar, maaş daha çok işte çalışılan zorunlu zaman diliminin karşılığındaki tazminat olarak görülür ve işe harcanan duygusal emek düşüktür. İçsel tatmin ise, işin kişinin kendini gerçekleştirmesi ve kişisel gelişimine katkı sunan zenginleştirici bir deneyim olmasıyla bağlantılıdır. İçsel tatmin, işi kendini ifade etme biçimine bağlı bir tanım olarak görür. Marks'ın yabancılaşma analizi, kapitalist üretim süreciyle beraber kişinin bir şekilde işle özdeşleşmesi ve kişilerin kendilerine yabancılaşması olarak ifade edilebilir. Bu durumda kişi içsel tatmin yaşadığını düşünüyor olabilir, ancak temelde hissedilen şey, yabancılaşmanın gizlice özümsemiş olmasıdır. Kişilerin iş yaşamlarını ne kadar odak noktaya aldıkları ya da yaşamlarının merkezinde kendileriyle bağdaşan ilgi alanlarını işlerinin içine ve dışına ne oranda koydukları, içsel ve dışsal tatminin diğer bir nedenidir. Bu sebeple iş tatmini her

zaman işten memnun olmak ile bağdaştırılamaz. Maddi gelir beklentisinin birincil önemde olmadığı gönüllülükte, içsel tatmin ön plana çıkar ve gönüllülüğe gönüllü tarafından yüklenen anlamın, kendini ifade edebilme ve gerçekleştirilebilirlikle bağlantılı olduğu söylenebilir. Böylece bir iş olarak gönüllülüğe bakıldığında iş tatmini, genellikle her zaman iş memnuniyeti ile aynı anlamdadır. Burada vurgulanmak istenen, gönüllü çalışmanın can sıkıcı ve sıradan işleri içinde barındırmaması gerektiği değil, sıkıcı olsa bile, ya gönüllünün kendi arzusuyla ya da büyük bir iş bitiminde sağlanacak olan tatmin duygusunun işin vazgeçilmez bir parçası olması gerektiğidir. Gönüllü çalışmanın tatmin ölçütü ve tatmin duygusunu oluşturan etkiler öncelikle göz önünde tutulması gereken öğelerdir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

Çoğunlukla gönüllü olarak çalışanların profiline bakıldığında hayatlarında bir geçiş dönemi yaşayan, çocuk sahibi ebeveynler, aktif emekliler, henüz üniversiteye başlamış veya girememiş gençler, yeni mezunlar, yeni çocuk doğurmuş anneler ve bu geçiş sürecinin zorlukları ya da belirsizlikleriyle baş etmeye çalışan bireyler görülmektedir. Bu sebeple gönüllülük hem zorlayıcı, hem de zevkli, iletişim odaklı, görünebilir ve hesaplanabilir sonuçlara ulaşan, aynı zamanda gönüllü çalışan kişiye sosyal tanınma imkânı sağlayan nitelikte olmalıdır (Beck, 2000). Gönüllülüğe doğrudan ters düşen bir çalışma biçimi ise verilen işin ve örgütlenme bilincinin yabancılaşma yaratan özellikte olmasıdır. Bu durum, gönüllü çalışanlarla yapılan iş arasındaki bağlantıyı koparacağı gibi beklentiye de yanıt vermeyecektir. Ayrıca işin demokratik özelliğine de ters düşeceğinden gönüllülüğün özünede aykırı olacaktır (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

2.10. Özel Sektörde Gönüllülüğe Bakış

Özel sektörde çalışan kişiler rekabet hırsı ve yabancılaştırmaya yönelik şartlar altında ağır çalışmaktan sıkılıp, boş zamanlarını değer verdiği, anlamlı bir iş olarak gördüğü gönüllülüğe ayırmaktadır. Birincil motivasyon kaynağı siyasi bir değişim amacı ya da savunuculuk olmadığından gönüllü hizmetler, genellikle öğle arası ya da iş çıkış saatlerinde veya hafta sonu belli zamanlarda olan çalışmalar, iş yeri ya da evlerine yakın mesafede olan çocuk ve yetiştirme

yurtlarında kitap okumak, huzur evlerindeki yaşlılarla sohbet etmek, afet bölgelerine ihtiyaç duyulan yardımları sağlamak gibi insani faaliyetlerden oluşur. Bu çalışmalar sonucunda gönüllülerin kendilerini daha iyi hissetmesi ve işe dönük verimliliklerinin artması, şirketlerde yönetici pozisyonlarında çalışanların ve insan kaynakları departmanlarında ilgisini çekmiştir.

Günümüzde gönüllülük yapmaları adına çalışanlarına mesai süresinde izin veren, bu katılımı bizzat örgütleyen ve bu örgütlenme için danışmanlık şirketleriyle anlaşılan, gönüllü çalışan arayan STK'lara başvuran şirketler vardır. Bunun yanında çalışanlar arası ekip ruhunu arttıran, iş kurumunu sosyal bir platforma dönüştüren ve dolayısıyla çalışanlarının yaptıkları işe bir anlam katmasını sağlayan şirketlerin sayısı da git gide artmaktadır. Bu tutum şirket için dışarıya dönük bir tanıtım olarak da kullanılmaktadır. Takım çalışması etik açıdan kişinin birey olarak varolmasından önce ekibin bir parçası olmasını gerektirir. Böylece karşılıklı uyum, esnek zaman dilimi, özel kısa süreli vazifeler ve iletişim becerisi ön plana taşınmış olur. Ekip içerisinde lider konumda olan birey, kolaylaştırıcı rolededir, fakat bu koşul güç durumlarını yok etmez. Güç, sadece ekipten bağımsız hale gelmiştir ve bazen bu durumdan dolayı çalışanlar motivasyon kaybına uğrayabilir.

İş ortamındaki sosyal beceriler iyi dinlemek, diğer çalışanlara yardımcı olmak, uzun soluklu ve bağlayıcı ilişkilerden uzak durmak, diğerleriyle kurulan kişisel ilişkilere takılıp kalmaktansa sorumlu olunan işi gerçekleştirmek üzerine kurulmaktadır. İş sahasındaki çalışanlar süreçleri yönetmeye yönelir ve patron baskısı yerine iş arkadaşları kuralları belirlemeye başlar. Fakat bu çalışan katılımı odaklı süreç hem grup içindeki eşitsizlikler, hem de patron-çalışan arasında varolan doğal hiyerarşik konum sebebiyle üretim sisteminin ana öğelerini değiştirmez. Taylor'a göre, bu durumun gönüllülüğe olan yansıması, gönüllü çalışmaya artan önemin alt-metinlerinde görülebilir ve gönüllülük temelli çalışan kuruluşların iç ve dış yönetim anlayışlarında bu etkilerin izleri görülür. Ayrıca yönetim alanındaki katılımı, kalkınma çalışmalarında fayda sağlayan yerel grupların projelere katılımı arasında bir paralellik söz konusudur ve birbirlerini sil baştan üretmektedirler (Taylor, 2002).

Gönüllülüğe verilen önemin siyasal boyutları dışında, bu kurumlara duyulan ilginin artma sebeplerinden en önemlisi, kişilerin kendi gelişimlerinin yalnızca öğrenim kurumları aracılığıyla değil, aynı zamanda gönüllü çalışmalar sayesinde okul ve üniversite öğreniminin sağlayamadığı farklı yetenekler, sosyal statü ve çevre edinme gibi imkânlar kazandıklarının farkına varmalarındır. Çalışma ortamında ekibe uyum sağlama, bilinmeyen ve sürekli değişen koşullara uygun cevaplar ve tepkiler verebilme, farklı yönlerden düşünebilme becerileri gönüllülü çalışan kişilerde tecrübe yoluyla kazanılan becerilerdir. Kendini bilme ve tanıma, kişiler arası ilişki ve tutumlar, farklı alanlarda gelişen uzmanlıklar, organizasyon ve katılım becerileri sürekli değişen şartlarda ekip içinde iletişimin sağlanması gibi özellikler ise işveren tarafından belirleyici olur. Yukarıda bahsedilen gelişmelerle paralel olarak işverenler yaygın eğitimler kadar gönüllü çalışmalar yürüten, sosyal değerlere önem veren kişileri işe alma sürecinde değerlendirmeye başlamıştır. Gönüllülük çalışmaları özellikle uluslararası bir deneyimi de içeriyorsa, çalışan perspektifinden çok büyük avantaj sağlayabilir. Bunun yanında, gönüllü yapılan işler kişiye eğitimini aldığı alan dışında farklı iş fırsatları sunabilir; gönüllülük yaptığı STK'larda veya benzer ilgili kurumlarda ücretli bir yer edinmesiyle birlikte kendine göre “anamlı” bir iş yapıyor olması imkânda bulunur.

Günümüzde özel sektörde çalışma hayatının yabancılaştırıcı olarak görülmesi nedeniyle, sivil toplum kuruluşlarındaki çalışmaların proje bazlı yaklaşımlarla beraber profesyonelliğinin de artması çalışan açısından ciddi bir alternatif haline de dönüşmüştür. Bu gelişmelerin resmi kurumlar aracılığıyla tanınır olması için de yoğun çalışmalar yürütülmektedir. Bu tür müfredat dışı çalışmalar özellikle Avrupa Birliği tarafından desteklenmektedir. AB'nin mesleki tanınma ile ilgili birimleri gönüllü işlerin diplomaya eklenmesiyle Avrupa CV standartında yer alması üzerine pratikler yürütmekte ve Europass uygulamasıyla birlikte gönüllülüğün teşviki üzerine çalışmaktadır. Bu çalışmalar “yaşamboyu öğrenme” yaklaşımının önemli bir ögesi olarak görülmektedir. (<http://europass.cedefop.europa.eu>)

2.11. Avrupa Gönüllü Hizmeti

Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere gençleri birçok konuda destekleyen Avrupa Birliği, ulus-aşırı gönüllü hizmeti yoluyla doğrudan ve aktif bir şekilde gençleri etkinliklere dâhil ederek, yaygın eğitim olanakları sunmakta ve ekonomik yönden desteklemektedir. Avrupa Birliği'nin Gençlik Programı eylemlerinden biri olan program kapsamında, 18 ile 25 yaş arası gençlere, toplum, ekoloji, çevre, sanat ve kültür, yeni teknolojiler, spor vb. gibi oldukça geniş bir faaliyet alanı sunması, gençlerin yerel projelere Avrupa gönüllüsü adı altında katılmasını sağladığı gibi, 12 aya kadar yurtdışında kalabilmelerine de imkan sunmaktadır. Avrupa Gönüllü Hizmeti, gençlerin topluma uyumunu ve aktif olarak katılımlarını sağlamak, başkalarıyla dayanışma içinde yaşabilmeleri ve istihdam fırsatlarını artırmalarına yönelik katkılarda bulunmak amacıyla düzenlenmiş bir projedir. Aynı zamanda yerel toplulukların gelişimine destek vermek, yeni ortaklıkların kurulmasını teşvik ederek ortaklar arası deneyim ve örnek teşkil eden iyi pratiklerin alışverişine hizmet etmek adına gençlere kültürler arası özellikte yaygın bir öğrenme deneyimi kazandırmayı hedeflemektedir (www.genclik.gov.tr).

2.12. İşgücü Olarak Gönüllülük ve Örgütlenme

Gönüllülük ve emek piyasasındaki gerilim beraberinde belli tartışmaları meydana getirir. Bunlardan biri, profesyonel çalışma alanında gönüllülük yapan kişilerin ücretli çalışanın yerine geçmesi ve aynı zamanda ucuz işgücü olarak sömürülmesinin gitgide daha tehlikeli bir durum halini almasıdır. Bir diğer tartışma konusu ise dışlanmış grupların profesyonel hizmetlerin desteğiyle beraber kendi içlerinde oluşturdukları dayanışma örgütlerinin, dışlanmış ve yoksun kişilere yönelik hizmetlerini modern sosyal hizmet anlayışının soğukluğundan kurtararak bu uygulamalara insani değerleri yeniden hatırlatmaya çalıştıklarıdır. Bu çalışma gruplarının çıkış noktası, dışlanmış bireylerin dertlerini yine kendilerinden birinin tam olarak anlayabileceği ve en uygun hizmeti verebileceğidir. Buna örnek olarak, Gay Men Health Crisis verilebilir. GMHC, 1980'lerin başında kendini gösteren AIDS'in eşcinsel hastalığı olarak görülmesi sebebiyle, Amerika Birleşik Devletleri'nde o dönemin Cumhuriyetçi

muhafazakâr hükümetinin AIDS hastalarına sağlık hizmeti vermeyi istememesinden sonra, New York'lu eşcinsellerin AIDS hastası eşcinsellere tıbbi destek vermek üzere kurdukları oluşumdur (<http://www.gmhc.org>). Bu örgütün sahip olduğu hastanelerde idari ve tıbbi çalışanlar barındırma prensipleri onları kâr amacı gütmeyen, kurumsal olarak oldukça başarılı ve profesyonel kuruluşlara dönüşmüştür. Lune ve Oberstein'e göre, örgütün profesyonelleşmesi ve maddi destek sağlamak üzere devlet kuruluşlarıyla samimi ilişkilerinin eleştirel özelliğini kaybetmesine tepki olarak, eylemcilik ve savunuculuk alt yapıyı yeni eşcinsel örgütler doğmuştur (Lune ve Oberstein, 2001).

2.13. Gönüllülük ve Demokratik Katılım

Gönüllü çalışmanın temelini “anlam” oluşturduğuna ve bu çalışmanın ana aktörü gönüllüler olduğuna göre, gönüllü kişilerin kuruma katılımları ve örgüt içerisindeki yaşamları incelenmesi gereken bir alandır. Katılımın seviyesi ve içeriği yönünden, örgüt gönüllülerinin birbirlerine olan tutumları önemli göstergelerdendir. Gönüllü katılımı, bireylerin sadece yapılan işlere değil, aynı zamanda kendileriyle ilgili kararlara yön vermesi açısından da değerlendirilmelidir. İş ve kararlara katılımın istikrarlı olması, topluluğun ve gönüllünün birbirinden öğrenmesi ve birbirine yön vermesi açısından önemlidir. Kovacheva'nın çalışması, Doğu Avrupa'da gençlik kuruluşlarında çalışan gençlerin katılımını anlamak üzerine yapılmıştır. Farklı toplumlar ve örgütlenmelerde katılım deneyimleri gözlemleyen bu çalışmada, etkinliklere katılımın düşük olduğu yapılarda zorlanmış ilişkiler görülürken, katılım kararını gönüllülerin bizzat kendileri verdikleri yüksek katılımlarda ise “demokratik” ilişkiler görülmüştür.

Örgütsel katılımla toplumsal yaşamda vatandaş katılımının, Kovacheva'nın çalışmasında belirtildiği gibi demokratik katılıma çok yaklaştığı ve ikisinde birbirlerini etkiledikleri söylenebilir. Bu düşüncüyü destekleyen diğer bir unsur, sivil toplum örgütlerinin aynı zamanda demokratikleşme bilincinin kazanıldığı ve sil baştan üretildiği bir faaliyet alanı olmasıdır (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Burada etkinliklerin yürütülmesi ve emek harcanmasıyla birlikte alınan kararların, yüksek düzey katılımı birleştirdiği “demokratik katılım”,

gönüllü çalışmalar yürüten kişilerin katılımıyla örgüt içi ilişkiler yürütenler arasında bir oy mekanizmasının bulunmaması koşulunu sunar; buda iki grup açısından yalnızca bir tanesinin fikirleriyle belirlenen bir yapı ve düşünce değişimine karşı her iki tarafı da üretici bir sürece sokar.

Fakat daha sağlıklı bir analiz olması için, faaliyetlerin ve alınan kararların kendi aralarında ayrıştırılması gerekir; gönüllü çalışanların, kurumun geleceği hakkında uzun vadeli stratejik kararlar, orta vadeli politik kararlar ve gündelik etkinliklere dair kararlara katılımı, birbirinden bağımsız değerlendirilmelidir. Ayrıca, kurumu dışarıya karşı temsil ederken, savunuculuk veya eğitimler gibi, nitelikli faaliyetlere örgütsel katılım ya da ofis içindeki doğrudan hizmetler, kendini gerçekleştirme yönünden aynı tutulmamalıdır. Bu katılımlar ile ilgili olarak dikkat edilmesi gereken en önemli konu ise, katılımın bir araç mı, yoksa doğrudan bir amaç özelliği mi taşıdığıdır. Benzer şekilde gönüllük için de aynı soru sorulabilir. Gönüllü yönetim ve organizasyonundan bahsederken bir yöneten ve yönetilen ayrımı yapıldığı takdirde katılımcı süreçlerde gönüllülük yapan kişi yöneten kişiye karşı daha zayıf bir konumda yer alır. Bu tanımda daha güçsüz konumdaki kişilere ve gruplara güç vermek ve güçlerini kullanmalarına olanak sağlamak, toplumun ve örgütün gelişmesinde değişime yol açabilecektir.

Sosyal bilimler alanında Batı’da gittikçe daha popüler olan toplulukçuluk kavramı, birlik olmayı bir güç simgesi olarak sunarken modernitenin ilk dönemlerinde bir çıkmaza düşüyor ve herhangi bir çatışma ortamı çıkarsa sosyal bağların tehdit altında olabileceğinden çekiniyor. Fakat Coser’e göre insanlar, sözel uzlaşmazlıklar yoluyla kendilerini diğerleriyle bütün hisseder, çünkü uzlaşmazlık, gerçekten iletişimin var olduğunu gösterir. Burada vurgulanmak istenen toplumsal “biz” kavramı sözde ortak değerler bütününün paylaşılmasından daha anlamlıdır, çünkü zıtlıklar kendi içinde tanınana kadar topluluğun varlığından söz edilemez (Coser, 1956). Bu ikilem iki yönlüdür, birincisi kendi kimliğimizi korumak ve kendimize karşı sadık olmak; ikincisi başkalarına karşı olan sorumluluklarımızı içeren sosyal boyutu içerir. Sennett’e göre, yeni kapitalizmde yaşanan toplumda ihtiyaç duyanın öteki olarak ifade edilmesi sorunu, paylaşılan bir zorluğun ve yazgının olmamasıyla birlikte yanlış anlaşılmiş bağlara dayanır. Sonuçta temelde bir değişim yaşanacaksa, bu değişim

kitlesel ayaklanmalar sonucunda değil, insanların kendi içlerinden doğan ihtiyaçlara göre kendi aralarında olacaktır (Sennett 2000).

2.14. Gönüllü İşbirlikleri

Gönüllülük yapan kişilerin bir örgütü oluşturan temel unsurlar söylenebilir. Gönüllülük tanım olarak farklı kaynaklarda farklı şekilde ifade edilir, ancak Yurttagüler'e göre gönüllü, fiziki güç, zaman, yetenek, bilgi ve tecrübe niteliklerinden bir ya da birkaçını sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları adına sunabilecek düzeyde olan ve bunun karşılığında hiçbir maddi beklentisi olmayan bireydir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Kurumların düzenledikleri etkinliklerde hem karar aşamasında, hemde etkinliklerin gerçekleşmesinde gönüllü bireylerle işbirliği içinde olmak, örgütün tabandan yukarıya doğru kendini geliştirmesine olanak tanırken, bir yandan da misyonunu yerine getirmede kaynak temelli imkân sağlayacaktır. Türkiye'de gönüllülük, sivil toplum örgütlerinde gözlemlenen yaygın bir yöntemdir ve genellikle yardımseverlik tabanlı alanlarda yoğun görülür. Gönüllü kişilerle yapılan işbirlikleri dünyada farklı örneklerle karşımıza çıkar. Daha önceden bahsedildiği gibi, sivil toplum kuruluşları tabandan örgütlenerek katılımcı demokrasinin bir parçası haline gelir ve yaptıkları uygulamalarla gönüllülerin tecrübelerini paylaşarak karar alma mekanizmasına kadar işbirliğine giderler, aynı zamanda da yardımseverlik tabanında gönüllü bireylerle ihtiyaç sahiplerini eşleştiren yönüde vardır.

STK'ların hizmet alanında uygulamalar yürüttüğü durumlarda, gönüllü desteğine daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Gönüllü desteğini istikrarlı tutarak hem kurumların, hem de, gönüllü çalışanların gereksinimlerini düzenlemek adına kurulan "gönüllü merkezleri", yaygın olarak İngiltere, Kuzey Amerika ve Avustralya'da görülür. Bu merkezler, gönüllülük yapmak isteyen kişileri, ihtiyaç duyan kurumlarla arz-talep ilişkilerine ve özelliklerine göre eşleştiren mekanizmalardır. Örneğin, Kanada'da ilk gönüllü merkezi 1937 tarihinde Montreal'de kurulmuştur. Bu ilk merkezin kurulma sebebi Montreal şehrinde gönüllülük yapmak isteyen kişilerle gönüllüye ihtiyaç duyan kurumları bir araya getirmektir. 60'lı yıllara gelindiğinde, Kanada'nın birçok kentinde gönüllü

merkezleri, sivil toplum örgütlerini ve gönüllüleri buluşturmuştur (Akyüz ve Yurttagüler, 2006). Gönüllü merkezleri aynı zamanda gönüllülerle işbirliği kapsamında yapılan öneriler ve etkinlikler de geliştirmişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken konu, bu merkezler tarafından yürütülen işlerin katılımdan çok, işgücüne katkı sağladığıdır. STK'ların hedeflerini gerçekleştirmesinde gönüllü çalışanlar arası işbölümünün, gönüllü potansiyeline uygun yapılması gerekir.

Gönüllülerle işbirliği, STK'nın yapısına ve büyüklüğüne bağlı olarak değişim gösterir. Kişilerin neden gönüllü olduğu, motivasyonları, gönüllülük yapanların örgütlenmesindeki etkin yönetim, ekip çalışmasının önemi, kuruluş içindeki amaçların net ve toplu olarak belirlenmesi dikkat edilmesi gereken konulardandır. Eğer işbirliği katılımı, karar mekanizmalarında etkin değilse, gönüllünün işgücünün sömürülmesi olasıdır. Bir STK'nın gönüllülerle işbirliği yapması ve onlarla kurduğu ilişkilerde dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan biri, kuruluşun birlikte ne tip etkinliklerde işbirliği içerisine gireceğidir. Kuruluş, bu işbirliğini oluştururken ne kadar zaman ve hangi etkinlikte çalışacağına karar vermelidir. Örgütteki faaliyet çok sayıda gönüllü katılımı içeriyor ve işbirliği üzerine düzenlenmişse, gönüllüler uzun süreli farklı yetenekler içeren işlerde katkıda bulunacaklar ya da örgütün gönüllü yönetimi, kısa süreli ve belli yetenekler içermeyen işlere katkı sağlayacaklarsa gönüllü yönetiminden daha farklı stratejiler geliştireceklerdir. Gönüllünün işe yerleştirilmesi ya da verilecek eğitim, örgütten örgüte göre şekil değiştirdiği için örgütün kendine has vizyon ve misyonuyla nasıl bir sisteme ihtiyaç duyduğuna karar vermesi gerekmektedir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

Uzun dönemli gönüllülük'te gönüllüler kendilerini ya bir amaca ya da örgüte bağlı hissederler. Örgütle aralarında güçlü bir bağ olduğu gibi, sorumlu oldukları işi sahiplenirler. Bu örgütte yaptıkları işi, kendilerini gerçekleştirecekleri bir alan olarak görürler. Uzun dönem gönüllülerinin kurumla ilişkiye girme sebepleri bir ideal veya değiştirmek istedikleri bir sorunsal üzerinedir. Bu bireyler, çalışmak istedikleri STK'yı kendileri bulur ve belli bir süre sonra kuruma bağlanırlar. Bu nitelikte çalışan gönüllüler yapacakları işleri kendileri yarattığı gibi zamanlarını ve enerjilerini o işe göre ayarlarlar ve iş seçmeksizin çalışırlar. Motivasyon, uzun dönemli gönüllüler için hem örgütle

olan ilişki ve örgüt tarafından tanınma, hem de başarıyla ilintilidir. Pek çok STK yıllar boyunca, uzun dönemli gönüllüleri sayesinde uzun zaman ve emek harcanması gereken faaliyetler gerçekleştirebilmiştir. Çoğu zaman uzun dönemli gönüllüler kurumun esas aktörleri haline gelirler ve faaliyetlerin gerçekleşmesinden, kurumun bir yönetim yapısına sahip olmasına kadar pek çok alanda çalışırlar. Bu tarz gönüllülerin çoğunluğunu genelde zamanı olan ve zamanını düzenli olarak kuruma ayırabilecek, gönüllülüğü kendini gerçekleştirmenin bir parçası olarak gören bireyler oluşturur.

Kısa dönemli gönüllülük ise herhangi bir problemin çözülmesi ya da projeye destek vermek adına örgüte kısa vadeli katılım sağlamaktır. Bu gönüllülük tipinde kişiler gönüllülüğü yaşamlarının ana amacı olarak görmezler. Örgütle ilişkiye ya da bir projeye önem verip, onu gerçekleştirmek adına başvuruda bulunurlar. Kurumun son dönem amacı onlar için önem teşkil etmezken, daha çok projenin başarısıyla ilgilenirler. Belli bir etkinliği gerçekleştirmek adına örgütle ilişki kurarlar ya da kendilerince önem teşkil eden biri aracılığıyla gönüllü olmaları istendiği için gönüllü olurlar. Kısa dönem gönüllüleri iş tanımının kısa zamanlı olmasına ve ne kadar iyi olduğuna bakarak işi tercih ederler. Gönüllü olmadan önce yapacakları işin ne tür bir iş olduğunu ve süresini netleştirmek isterler. Çoğunlukla belli bir konuda bilgi birikimine sahip olan bireyler kısa dönemli gönüllülüğü tercih eder. İşe ayırabilecekleri zaman dilimi belli olduğu için, uzun dönemli gönüllülere oranla daha kolay iş bulurlar. Motivasyonları örgüt içindeki pozisyondan öte, görev aldıkları işi onurlandırmaktan ve iş sonrası serbest olma fikrinden geçer. Kişiler bir örgütte uzun dönem gönüllülük yaparken başka bir örgütte kısa dönemli gönüllü olabilir. Bu günlerde genellikle kısa dönemli gönüllülük tercih edilmektedir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

2.15. Gönüllülük Stratejileri

Sivil toplum kuruluşlarının örgütlenebilmesi ve uyguladıkları faaliyetlerde desteklerini arttırmaları için gönüllü stratejisi geliştirmek, yeni gönüllülerin kuruma katılımını sağlamak açısından önemlidir. Gönüllü stratejisi, örgütsel faaliyetlerde yeni kişilerin katılımları adına yollar üretmek ve

uygulamaktır. Gönüllü katılım ile ilgili stratejiler geliştirilirken uzun dönemli gönüllük, örgüt ihtiyaçlarına göre belirlenmeli; kısa dönemli gönüllük ise örgütün ani müdahale gerektirecek problemleri çözmesine yardım etmelidir. Stratejinin amaçladığı zaman dilimiyle beraber hangi hedef kitleye hitap edeceğide ayrı bir önem taşır (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

Örgüt içine katılımı planlanan hedef kitlenin net olarak belirlenmesi ve strateji geliştirilmesi sivil toplum kuruluşu tarafından yapılmalıdır. Stratejinin tamamlayıcı yanı ise uygulama sırasında kurumun ücretli veya gönüllü tarafından benimsenip, stratejinin sürekliliğini ve yaygınlığını sağlamaktır. Bu stratejinin merkezinde gönüllüler olmalıdır. Bu sebeple örgütün ihtiyaçlarına destek verirken, gönüllülerin beklenti ve ihtiyaçları da düşünölmelidir. Gönüllü ihtiyacını karşılamak adına attıkları ilk adım, neden gönüllölük yaptıkları ve ne kadar motivasyonla bu işi yaptıklarını sorarak öğrenilebilir. Diğer bir adım ise STK'nın gönüllülerle olan ilişkisinde gönüllölük politikası belirlemek olacaktır.

Gönüllölük stratejisine örnek olarak Birleşmiş Milletler'in 2001 yılında ilan ettiği "Uluslararası Gönüllüler Yılı" (International Year of Volunteers) ve Birleşmiş Milletler Gönüllölük Birimi tarafından belirlenen 5 Aralık Dünya Gönüllölük Günü verilebilir. Gönüllölüğün kutlanması desteklenmesi, hem gönüllü kişilerin yaptığı uygulamaların yerel olmayıp, dünyanın bir çok yerinde benzer etkinlikleri yapan insanların olduğunu vurgulamakta, hem de bu günü kutlamaya değer özel bir gün ilan ederek yaygınlaşması gereken bir düşünce ve geliştirilmesi gereken bir politikaya hizmet eder. Gönüllölüğü yaygınlaştırmak adına yürütölen bu faaliyet, Birleşmiş Milletler Gönüllölük Birimi'nin uyguladığı stratejiyle, konuyu duyurmak adına yapılan önemli adımlardan birini oluşturmaktadır (www.unv.org).

Kuzey Amerika'da önerölen "aile gönüllölüğü" yöntemi, aktif vatandaşlığın ve gönüllü aktivitesinin bir parçası olarak sayıldığından erken yaşta günlük hayat pratiklerinin içine yayılarak gönüllölük stratejisinin kurulmasında önem taşır. 12 yaş altı çocukların aileleriyle beraber katılım sağladıkları gönüllü etkinlikler, gönüllölük kavramının kazanılmasında ve örgütlü aktivite alışkanlığının yerleşmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu

stratejiye örnek olarak 27 Kasım 2004 tarihinden sonra ABD’de ilan edilen “Ulusal Aile Gönüllülüğü Günü” verilebilir (Verdier, 1998).

Gönüllülük, toplumda yurttaş statüsünde bulunan bireylerin yaşamdaki değişimlere katkıda bulunmasının bir yoludur. Bireylerin neden gönüllü olduğuna dair yapılan araştırmalarda cevap olarak; yaşadığı kültürü öğrenebilmek, kendisinden başka bu işi yapacak kimsenin olmaması, iyi hissetmek, “gerçek” arayış, kendi payına düşeni yapmak, bir etki yaratmak, sevdiği birşeyi yapmak, profesyonel oldukları bir konuyla ilgili aktarımlarını bir örgüte bağışlamak, yeni insanlar tanımak, tanınır olmak, iş deneyimi olması, kazanılan karşısında birşeyleri geri verebilmek, bir ekibin parçası olmak, yurttaşlık görevini yapmak, deneyim kazanmak, zorlanmak ve başarabilmek, gözlemlemek ve izlemek, maddi bağışın alternatifi olması, kendinle gurur duymak, istemek, inandığı birşeyi savunmak, statü kazanmak, örgüt ücreti ödeyememek, söz konusu problemle alakalı kişisel bir deneyim yaşanması, suçluluk duygusu, sağlanan hizmete erişebilmek ve hakkını savunmak gibi veriler elde edilmiştir (Ellis, 1996; McCurley ve Rick, 2001).

McClintock’a göre, kişilerin gönüllü olma nedenlerine bakıldığında, gönüllü olmak istedikleri alanla ilgili politik ya da yardımseverlik çerçevesinde ilgi duydukları veya yeteneklerini geliştirmek, yeni beceriler kazanmak gibi kendi varoluşlarıyla ilgili kaygılar nedeniyle gönüllü oldukları gözlemlenmektedir. Pek çok kişi birden fazla sebebin etkisiyle gönüllülük yapmaktadır. Özellikle yeni iş imkânları veya iş yerinde uygulayabilecekleri yetenekler kazanma düşüncesi, kişilerin gönüllülük yapmalarını etkilemektedir. Bu konuyla ilgili olarak Kanada’da yapılan bir araştırmada henüz iş sahibi olmayanların %62’si, gönüllülüğü yeni bir iş bulmada şanslarını arttıracak bir faktör olarak görürken, bu rakamın genç işsizler söz konusu olduğunda %78’e çıktığı görülmüştür. İş sahiplerinin %37’si ise gönüllük yapmanın iş yerinde kullanabilecekleri yeni uğraşlar kazandırdığını düşünmektedirler (McClintock, 2004).

Akyüz ve Yurttagüler'in 140 gönüllü ile yaptığı gönüllülük anketi incelendiğinde,

“Gönüllü olarak çalışmanın toplumda çok takdir gördüğüne inanıyorum.” tanımına

%27.4'ü kesinlikle katılıyorum

%17.7'si biraz katılıyorum

%35.5'i farketmez yanıtını vermiştir.

“Gönüllü çalışmanın toplumsal sorumluluk olduğuna inanıyorum.” tanımına

%85.5'i kesinlikle katılıyorum

%12.9'u biraz katılıyorum

%1.6'sı farketmez yanıtını vermiştir.

“Gönüllü çalışmak iyi bir vakit geçirme aracıdır.” tanımına

%27.4'ü kesinlikle katılıyorum

%29'u biraz katılıyorum

%21'i farketmez yanıtını vermiştir.

“Gönüllü olarak çalışmak bir öğrenme sürecidir.” tanımına

%87.1'i kesinlikle katılıyorum

%8.1'i biraz katılıyorum yanıtını vermiştir.

“Gönüllü olarak çalışırken kurduğum sosyal ilişkiler benim için ön plandadır.” tanımına

%13.1'i kesinlikle katılıyorum

%44.3'ü biraz katılıyorum

%24.6'sı farketmez yanıtını vermiştir.

Kişilerin gönüllü olmama sebeplerine bakıldığında, sonuçların yaş, gelir grubu ve maddi gelir getiren bir işe sahip olup olmadıklarına göre değişiklik gösterdiği söylenebilir. 65 yaş üstü kişiler, genellikle sağlık problemleri veya gönüllülüğün beraberinde getireceği fiziksel koşulları yerine getirememekten ötürü gönüllülük yapmamaktadırlar. Karar mekanizmasında rol almayı beklemeden gönüllü olmayı yalnızca STK'ya katkı olarak düşünme ve gönüllülük yapmak yerine bağıшта bulunmayı seçmelerine sebep olabilmektedir. Gelir düzeyi yüksek veya iş sahibi kişilerince zaman problemi nedeniyle gönüllülüğü tercih etmemeleri sıklıkla duyulan bir yaklaşımdır. Uzun vadeli söz

vermemeyi tercih etmek ise diğerk nedenlerden biridir. STK'nın gönüllü kişilerle dolmasını sağlamak adına kısa vadeli ve kişilerin günlük yaşam temposuna uyum sağlayacak gönüllü işleri öneriye sunması elverişli olabilir (Akyüz ve Yurttagüler, 2006).

3. SİVİL TOPLUM TEORİLERİ VE İŞLEVLERİ

3.1. Sivil Toplum

3.1.1. Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum, devlet ve toplum arasındaki bağların birbirine olan yakınlığını çözümleyen bir kavramdır. Bu bakış açısı, devlet tarafından incelendiğinde devlet ve toplumun ayrı olduğu görüşünü destekler (Erdoğan, 1998). Bununla birlikte sivil toplum, devletin gücü dışındaki sosyal ve ekonomik alanı vurgulamak adına, kendi normları doğrultusunda ilerleyen, devlet yaptırımının olmadığı, kendi kendini organize eden, bağımsız bütünlüğü de temsil etmektedir. Başka bir söylemle, devlet otoritesine maruz kalmayan bireylerin ve içinde buldukları grupların, kendi düzenlerini hayata geçirmesini ifade etmektedir. Bir diğerk perspektiften bakıldığında sivil toplum, birey, devlet ve toplum üçgeninde, bireyin mi yoksa devletin mi bir adım ileride olduğu sorunsalıyla meşgul olmaktadır (Yılmaz, 1997). Kolakowski, sivil toplumu açıklarken devletten ayrılmış toplum tanımını kullanır. Ona göre devlet ve toplum her zaman ve her koşulda aynıdır ancak ayırım pratikte değil, kavram boyutunda belirir (Chandran, 1998). Taylor sivil toplumun üç temel özelliğine vurgu yapar. Bunlardan ilki, devletin boyunduruğu altında kalmayan bağımsız kuruluşlar ve örgütlenmiş derneklerin bulunduğu yerde sivil toplumun var olmasıdır.

İkinci olarak sivil toplum, toplumun devlet otoritesinden bağımsız kurumlarıyla ya da örgütlü dernekler aracılığıyla eylemlerini düzenleyebildiği yerdir. Ve son olarak topluma alternatif olanaklar sunan bu derneklerin ya da örgütlerin tümü devlet ideolojisini ve politikasını etkiler. Böyle bir ortamda sivil toplumdan bahsedilebilir (Erdoğan, 1998). Bu anlamda sivil toplum politik

otoritenin dışında kalmaktan ziyade, bu otoriteyi temelden etkileyen, devlet merkezli görüşün gücünü azaltarak yerel yönetimlerin yetki artışı destekleyen bir alan olma özelliği taşır.

Alexis de Tocqueville “Amerika’da Demokrasi” adlı eserinde, sivil yaşam ve devlet ilişkisini ayırarak, devletin, meclisiyle, bakanlıklarıyla, mahkemeleriyle, polis ve silahlı kuvvetleriyle bir bütün olduğunu, ancak sivil yaşamın, ailenin dışında kalan fertlerin, kamusal yaşamda var olduğunu ifade eder. Tocqueville’e göre, Amerika’da var olan sivil yaşamın en belirgin özelliği, ortak hedefler doğrultusunda bireylerin bir araya gelip oluşturdukları gönüllü yapılanmanın ve örgütlü derneklerin çok olmasıdır. Bu gönüllü yapılanmalar ya da kurumlar, sivil ya da politik düzende meydana gelmektedir (Erdoğan, 1998).

Kukathas sivil toplumu; bireysel menfaatler doğrultusunda ekonomik olarak karşılıklı bağımlı olma durumu ile yasal ve geleneksel ilkelerle şekillenen, karmaşık ilişkiler çerçevesinde bir arada yaşayan bireyler topluluğu olarak tanımlar. Böyle bir topluluk düzeninde bireyler birbirleriyle arkadaş olabilir, ortak hedefler doğrultusunda paylaşımlarda bulunabilir ve bir araya gelebilirler. Bu nedenle Kukathas’a göre sivil toplum, devletten bağımsız bir toplum özelliği gösterir (Chandran, 1999).

Sivil toplum üzerine yaptıkları çalışmalarla literatüre fazlasıyla katkı sağlayan İskoç Aydınlanmacı filozoflardan olan Adam Smith, David Hume ve Adam Ferguson, sivil toplum düzenini devletten ayrı tutarak, kendi prensipleri olan bir oluşum şeklinde tanımlamışlardır. Ferguson’un “Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Deneme” adlı eserinde önerdiği “vatandaş birlikleri” kurulması fikri, yalnızca ekonomi ve üretim alanlarında değil, aynı zamanda anayasal devlete ve toplumsal bağımsızlığı tehdit eden otoritenin yıkıcı etkilerine karşı önlem alınması gerekliliğinden doğmuştur (Erdoğan, 1998).

Hayek yasal sınırlamaları olmayan bir devleti, egemenliğini silahından alan bir çeteye benzetir. One göre, devletin toplumu kesintisiz olarak şekillendirme gayretlerinden özgür bir yapıya dair gelişimi sivil toplumun “kendiliğinden” oluşumu için zemin hazırlar. Hayek, örgütlenmiş toplumun bağımsızlığı kısıtlayacağını düşündüğünden, bireye, özgürlüğe, “kendiliğinden”

düzene ve az müdahaleyle birlikte devletin toplumu kendi istekleri doğrultusunda şekillendirme ve dönüştürme tavrı durumunda sivil topluma yer açtığını düşünür. Bundandır ki Hayek, sivil toplumun katledildiği toplumları eleştirir (Crespigny, 1994).

Özgürlük düşüncesi, sivil toplum düzeninin yarattığı somut fikirlerden biridir. Özgürlük alanı olarak sivil toplum, belli türde bir özgürlüğü kapsar. Değişen çıkarlar, farklılıklar, yaradılış ve inançlardan dolayı çıkan çatışmalar göz önüne alındığında, özgürlük bireylerin tüm bu artı eksilerle birlikte yaşamalarına olanak tanıyan bir alandır. Bu düzeyde anlaşılan bir özgürlük tanımı modernlikle paralellik gösterir. Keane'in düşüncesine göre sivil toplumun özel şirketler tarafından işgal edilme durumuna karşın, devlet, koruma ve çözüm yolu bulma görevini üstlenmelidir (Keane, 1993). Bu noktada Keane için ekonomi sivil toplumun bir parçasıdır.

Cohen ve Arato ise sivil toplumu, hem devletten, hem de ekonomiden ayrı tutar. Buna ek olarak, sivil toplum için önemli olan kişisel ifade özgürlüğünün olduğu özel alandır. Bu özel alanlar gönüllü kurumlar ve örgütlenmiş dernek bireylerinin olduğu kamusal alanlardır (Erdoğan, 1998). Sarıbay sivil toplumun, gönüllülüğe ve örgütlülüğe dayanan, kendi destekleriyle kendini yaratan, devletten bağımsız ve devlet ile arasında özel alan niteliği taşıyan bir toplumsal yapılanma olduğunu; bu düzen içinde belirlenmiş ortak yasalar gibi bağımsızlıkların ve otonomların desteğiyle kurumsal statü kazanmış bir zemine yerleştiğini ifade eder. Bu zemin, hem devletin otoritesini kısıtlayan, hem de o egemen yapıyı yasalara bağladığı sürece meşru duruma getiren bir gücü barındırır. Bu bağlamda sivil toplum, devletten bağımsızdır ancak yabancılaşmayı zorunlu hale getirmez (Sarıbay, 2000). Sivil toplum kuramının var olabilmesi Çaha'ya göre; gönüllü birlikteliği, toplumsal yapının örgütlenmesi, toplumsal farklılaşma, otonomlaşıma ve baskı mekanizması oluşturmayla gerçekleşebilir (Çaha, 1998). Sivil toplum kavramının alt yapısının devlete zıt bir tavırla anlamlandırıldığını düşünen Çaha, günümüz siyasal bilgiler kaynaklarında, devletten bağımsız bir alanda sivil toplumun var olduğu fikrine dikkat çekmektedir (Çaha, 1996).

3.2. Sivil Toplum Teorileri

3.2.1. T. Hobbes ve Sivil Toplum

Hobbes'a göre bireyler doğaya özgü yaşama durumundayken, "altın çağ"ı yaşamadıklarından, kendi içlerinde daimî bir çatışma yaşamaktadırlar. Bu çatışma eşitlik ve özgürlük sonucunda her bireyin kendi amaçlarına erişme isteğinden doğar. Hobbes, bu noktada ilerleme ve medeniliğin gelişmesinin öngörüleemeyeceğini açıklamıştır. Buna çözüm olarak bireylerin bir anlaşmayla kendi bağımsızlıklarına son vererek, devletin haklarından vazgeçmeleri gerektiğini belirtmiştir. Ona göre devletin amacı eşitlik ve özgürlük çerçevesinde, birbiriyle çatışan, düşmanlık yaratan ve sürekli bir savaş halinde olan toplum arasındaki karmaşaya son verip, vatandaşlar arasındaki güven ortamını yaratmaktır. Devletin bilinçli olarak sağladığı bu siyasal örgütlenme biçimine sivil toplum adı verilir (Keane, 1994). Buna paralel olarak devletin bilinçli müdahalesi, sivil toplumu yaratmaktadır ki, Hobbes' a göre tüm bireylerde var olan kendini koruma içgüdüğü doğa yaşamında savaşı ve çatışmayı tetiklerken, toplumsal boyutta barışı getirecektir. Bireyler insan haklarını korumak ve güvence altında olmak için karşılıklı anlaşacaklar ve ortak bir güç oluşturacaklardır. Dolayısıyla Hobbes bu bakış açısıyla sivil toplum ve devleti eş anlamda kullanır (Keane, 1994). Çaha'ya göre Hobbes'un bu yaklaşımı farklı çıkarların peşinde koşan çoğunluk odaklı bir toplum profilini birey odaklılıktan kopararak, sivil toplumun günümüzde kullanılan anlamından uzaklaştırmıştır (Çaha, 1996).

3.2.2. J. Locke ve Sivil Toplum

Feodal ayrıcalıklara karşı çıkan Locke, kuvvetler ayrılığı ilkesini şiddetle savunarak anayasal düzeni ve toplumsal sözleşmeyi destekler. Ona göre toplum sözleşmesinin amacı doğa durumunun getirdiği dezavantajlardan ve belirsizliklerden kurtularak, bireylerin hak ve özgürlüklerini koruyacak yeni bir düzen kurmaktır. Dolayısıyla insanların devlet ve hukuk düzenini bilinçli istemeleri ve toplumsal sözleşmeye ihtiyaç duymalarını destekler (Lukes, 1997). Locke'a göre, egemen güç karşısındaki vatandaşların bağımsızlık ve eşitlikleri

yalnızca toplum sözleşmesi gereğince değil, sivil toplum içinde oluşan sosyal gruplar aracılığıyla da korunabilmektedir. Ona göre sivil toplum, kamusal alanda boyut kazanarak bireylerin akla uygun tercihlerinin sonucu olarak siyasi bir nitelik kazanır (Çaha, 1996). Günümüz sivil toplum tanımına uygun bir anlam geliştiren Locke, kamusal alanın siyasi boyutuna değinirken, aynı zaman da bu kamusal alanda bireylere ve örgütlü gruplara da özerk yer açmış, devleti mutlak güç olarak görmekten uzaklaştırmıştır.

3.2.3. J.J. Rousseau ve Sivil Toplum

Rousseau'da Locke gibi doğa durumundan yola çıkarak toplumsal sözleşme kuramını destekler. Ancak Locke, sivil toplum, özel ayrıcalık, özerklik, bağımsızlık ve bütünlük gibi kavramları demokrasiyle açıklarken; Rousseau ortak mülkiyet, tek vatan ve tek seslilik, otoritenin tek merkezde toplanması ve bağlılıkla gelen birleşik düzeni cumhuriyetle dile getirmektedir (Çaha, 1996). Rousseau, üretim araçlarının bir şahsın elinde bulunduğu özel mülkiyet kavramını ve bununla beraber ilerleyen toplumsal yaşamı bireyler için büyük bir tehdit olarak görür ve onları köleleştirdiğini düşünür (Cevizci, 1999). Ona göre medeniyetten vazgeçerek tekrar doğa haline geçmek imkânsızdır, ancak eğitimi bu durumdan kurtulmanın bir çıkış yolu olarak görür ve toplumun yeniden düzenlenmesini öne sürer. Rousseau'nun önerdiği toplum sistemi, hem bireyi toplumsal yaşam içerisinde doğal yaşamdaki kadar özgür bırakmak, hem de toplumsal özgürlüğü devlet aracılığıyla koruma altına almaktır (Rousseau, 1982).

3.2.4. Ferguson ve Sivil Toplum

Ferguson'a göre toplum insanın doğal yapısının bir yansımasıdır ve ona göre insanlık bireysel tabanda ele alınmamalı, gruplar şeklinde incelenmelidir. Böyle bir durumda yapılan her inceleme, tek bir insanı değil, toplumun genelini kapsamalıdır (Blerst, 1997). Ferguson sivil toplumun, kendi sosyo-kültürel başarıları ve toplumun ortak yararını gözettiği kadar, endüstriyel yönetimi de hukuksal boyutta ve güçlü orduyla sistematik olarak düzenleyen bir politik düzen olarak görür (Keane, 1993). Ona göre sivil toplum devlet düzeninden ayrı bir yerde konumlanamaz. Çünkü devlet ile sivil toplum özdeş kavramlardır (Keane,

1998).

3.2.5 Hegel ve Sivil Toplum

Sivil toplum kuramını Hegel, sadece ekonomiye bağıli ilişkiler çerçevesinde belirlenen sınıfsal düzende değil, aynı zamanda hukuki boyutta incelenen yönetimsel örgütlenme kapsamında da değerlendirir (Bobbio, 1988). Hegel'e göre toplum ve devlet ilişkisi, vatandaşların kendiliğinden devlet egemenliğini kabul etmesi fikrine dayanır. Hegel, tarihin mantığını anlayabilmenin yalnızca devletin varlığıyla mümkün olduğunu, sivil toplumun da bu sebepten dolayı devlete bağlanarak özerkliğini kaybettiğini düşünür. Çaha'ya göre devlet, sivil toplumu oluşturan fertlerin ve grupların çıkarlarını koruyarak kendi güvencesi altına alır. Çaha, sivil toplumdaki bağımsızlıkların sosyal düzeni bozmadan var olabilmelerinin koşulu olarak güçlü bir devleti görür (Çaha, 1996). Kısaca, Hegel'de sivil toplum ve devlet bir arada düşünüldüğünde, devletin kaçınılmaz bir yapı olduğu ve sivil toplumun negatif bir anlam taşıdığı görülür.

Pelczynski, Hegel'ci sivil toplumu günümüz modern bireylerinin yasal anlamda çıkarlarını yürüttüğü ve kişiliklerini geliştirdiği, fakat toplumsal eylem ve dayanışma içerisinde bireyin yaşam kalitesinin başkalarına bağıli olduğu gibi bireyi eğiterek devletin politik alanına katılmasını sağlayan eylemleri de deneyimlediği alan olarak tanımlar (Pelczynski, 1998). Bireyin devletle olan ilişkisinde toplumsal baskılar olmadan, hür iradeyle yaptığı sözleşmeler, kurduğu topluluklar, dernekler ya da vakıflar, sivil toplum çemberini kapsayan bütünlüğü oluşturmaktadır (Kalaycıoğlu, 1997). Toplumsal sınıflardan oluşan bir dünya düzeni, modern dünyanın getirisidir. Ancak Hegel, tarihsel süreç boyunca ilk kez ters sınıf düzeninden bahseder. Ona göre bu düzen "çiftçi sınıfı", "endüstri sınıfı" ve "evrensel sınıfı" kapsar. Bu sınıflarda örgütlenen sivil toplumun maddi yaşam kaynağı ekonomiye bağıliken, toplumun da devletin yerini tuttuğunu ifade eder (Vergin, 1985). Hegel'in bu bağlamda ulaştığı son nokta, fertlerin ahlaki gelişimlerine devlet düzeni içinde bir sivil toplumla ulaşacağı varsayımdır. Bu sebeple bireysel olarak devlete katılım, Hegel'e göre bireylerin en temel yükümlülüklerinden biridir (Doğan, 2000).

3.2.6. Marx ve Sivil Toplum

Marx'ın felsefesine göre sivil toplum, devlete bağımlı değil, aksine siyasal, kültürel ve hukuksal alanda bir üst yapı olan devletin topluma bağımlı olduğu sosyo-ekonomik temelli yapıyı oluşturur (Erdoğan, 1998). Bumin'e göre ise Marx'ın sivil toplum algısı, mülkiyet anlayışıyla hareket eden burjuvaziye dayanır (Bumin, 1981). Marxist teoriye göre devlet, hem evrensel, hem de ulusal gereksinimlerden doğan ve toplumu aynı perspektifte buluşturan bir düzen olarak değil, otoriter sınıfın gücünü kanunlar aracılığıyla geliştiren bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Marx'ın devlet anlayışı, sınıfların çıkarlarını geliştiren bir düzene sahiptir. Ona göre sivil toplum, belli bir süre içindeki ekonomi ve sanayi ilişkilerinin tümünü kapsayarak, devlet ve ulus üstü bir boyut kazanır (Bumin, 1981).

3.3. Sivil Toplum Örgütleri

Sivil toplum örgütleri, bir araya gelmiş sıradan bir topluluktan öte, belirli bir anlam doğrultusunda, değişime ve dönüşüme uyum sağlayan, toplumsal düzene göre hareket eden, yenilenebilir, kendi doğrultusunda en iyiye ulaşmayı amaç edinen, sosyal düzen içerisinde yaşayan bireyleri kendine dahil edebilen, yönetebilen, toplumsal mecralarla işbirliği yapabilen ve bunlarla birlikte ne yapmak istediğini mantık çerçevesinde açıklayabilen kurumlardır (Neziroğlu, 1997). Sivil toplum kuruluşlarının görevleri, yalnızca ekonomik gelişmeler sonucu doğan çıkar ilişkilerini düzenleme, farklı beklentileri politik düzene taşıyan baskı grupları görevi görme ya da iş bölümünde uzmanlaşma değildir. Bunlar kadar önemli diğer bir görevi ise günümüz modern toplumunun baş etmekte zorlandığı kişilik kriziyle ortaya çıkan yabancılaşma ve dünyaya uyum sağlayamama sorunsalına bütünleyici çözümler üretmektir (Yücekök, 1998). STK'ların hem ulusal, hem de uluslararası arenada, demokratik toplumsal yaşam için gitgide daha da önemli hale geldiği gözlemlenmektedir. Tunçay'a göre, STK'ların devlet otoritesinden "bağımsızlığı" bir erdem olarak görmesi gerekir. Ancak bu noktada STK'ların güçlerinin artması ve tüm sorumlulukların sağlanması, kamuoyunun aydınlanmasıyla mümkün olabilir (Tunçay, 1998).

STK'lar belli amaçlar doğrultusunda hizmetler sunarak toplumsal dönüşüme destek olmak, toplumun gereksinimlerini karşılamak ve aynı zamanda çevresel etkileşimlerle şekillendirdikleri bu değişimlerin sonucu olarak yeni amaçlar belirleyebilirler (Öncü, 1982). Nazlıoğlu'na göre halkın belli olaylar karşısında sesini duyurması, ortak hedefler ve amaçlar doğrultusunda toplanarak toplum yararına eylemler yapması ya da faaliyetlerde bulunması, karar mekanizmalarını etkileyebilme gücü, temel bir haktır ve bunu STK'lar başarabilir (Nazlıoğlu, 1994). STK'ların örgüt üyelerine katılım hakkı vermesi, onların demokratik ilişkilere imkân tanıyan kuruluşlar olduğunu gösterir. Ayrıca STK'lar devletten bağımsız yapılarıyla “özerklik” adı altında tanımlanabilen, bir kamu kuruluşu olmamaları nedeniyle devlet yönetiminin uyguladığı hiyerarşik düzenin dışında kalabilen bir yapıya sahiptir. Buna ek olarak sivil toplum kuruluşları, devletten farklı olarak “kamu yararı” na özgü konularda farklı fikirlere sahiptir (Keleş, 1993).

Sivil toplum kavram olarak günümüz politik düzeninde totaliter devlet bilincini aşarak, demokratik bir bilince ulaşmanın aracı olarak kendini göstermektedir. Burada vurgulanmak istenen temel fikir sivil toplumun gelişmesiyle demokrasinin de gelişeceği (Azaklı, 1996). STK'lar benzer karakterlere sahip fertleri bir araya getirerek dar alanda yaşanan sorunları kamusal alanda çözmeye teşvik edebildiği gibi daha geniş boyutlu problemlerde de toplumu yönlendirebilmektedir. Sivil toplumun gelişmediği, kendilerini farklı hisseden bireylerin örgütlenme ve isteklerini kamu alanında özgürce ifade edebilme hakkına sahip olmadığı toplumlar, demokratik açıdan ilerleyememişlerdir (Keleş, 1994). STK'lar ile yerel yönetimin toplumsal sorunlara yönelik ortak çözüm yolları üretmesi konusunda geniş olanaklar sunan uluslararası ilişkiler, pek çok STK'ya hukuksal ve siyasal boyutta, bilgi ve kaynak açısından da destek sağlar. Bu bilgi ve kaynak desteğiyle STK'lar, hem doğrudan, hem de dolaylı olarak toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmeye ve iyileştirmeye yönelik çeşitli görüşler belirtebilme fırsatına sahiptirler (Duben, 1994).

Sivil toplum kuruluşları, sosyal bütünlük kapsamında toplumun politik ve iktisadi faaliyetlerini kapsar. Bu kuruluşların faaliyet çerçevesi insan hakları, çevre, sağlık, kadın hakları, çocuk hakları, yardımlaşma, ekonomik kalkınma, tüketici hakları ya da siyasal hakları kapsayabilir (Çulhaoğlu, 2001). Akay'a göre sivil toplumun gelişimi, uluslararası ilerlemeler arasında en yararlı eğilim niteliği taşır. Hükümetler, iş dünyası ve STK'lar arasında kurulan iş birlikleri, hayat standartlarının yüksek tutulması konusunda en verimli yollardan biri olarak görülür (Akay, 2007). STK'lar halkın ihtiyaçları doğrultusunda belirlenen gönüllü dernekler olduğundan ve ticari amaç gütmediklerinden ötürü, hükümetin yaptığı kamu faaliyetlerinden farklılık gösterir (Zengin, 1999). Çünkü sivil toplum belirlenen amaçlar doğrultusunda adım atma, onları başarma ve ortak hedefler noktasında buluşan bireylerin birbirleriyle olan anlaşmasıdır. Tüm bunlar birbirini tamamladığında ve karşılıklı olarak destekleyici olduklarında, sivil toplum siyasi ya da toplumsal değişimi belirleyebilir (Akay, 2007). Riddell ve Robinson'a göre sivil toplum en sade anlatımla "toplumsal hareket" demektir. Bu toplumsal hareket, toplum temelli örgütlerin kamusal alana kadar etkisini gösterdiği değerlerle olan yaratıcı bir etkileşime dayanır. Yardım kurumları, inanç temelli örgütler, profesyonel vakıf ya da dernekleri kapsayan STK'lar, insan kaynağından yararlanarak uyguladıkları kampanyalarla küresel politik arenada başarı gösterirler (Riddell ve Robinson, 1995).

Toplum temelli uygulamaların toplumsal yaşam kalitesini artırması yönünde, birincil olarak sivil toplum ön plana çıkmalıdır. Hem toplumsal, hem de bireysel açıdan bozulan ruh sağlığını düzeltmek adına sanattan yararlanılabilir. Campbell, buna örnek olarak Kanada'da Alberta eyaletinin başkenti olan Edmonton bölgesinde, yaya trafiğini rahatlatmak adına şehir meydanlarında Mozart çalınmasını; uyuşturucu ticaretinin azalması tespitiyle açıklar (Campbell, 2002). Geçmişte yaşanan deneyimler algılarla paralellik gösterdiğinden, yapılan çalışmalar herkese eş zamanlı ve aynı konuda uygulanırsa bile aynı sonuçlara ulaşılmaz. Ulaşılması beklenen kitle davranışsal olarak yönlendirilir ve onlardan alınan geri bildirimler analiz edilerek sanatsal uygulamalar biçimlendirilir (Shapiro, 1983). Sivil toplum örgütleri ve uyguladıkları sanatsal faaliyetlerin alt yapısında, sosyal sorumluluk alanında belirlenen arz ve talepler yatar. Bu talepler doğrultusunda toplanan örgütler,

STK'lar ile iletişime geçerek duruma müdahil olurlar (Biber, 2002). Sivil toplumun gelişmesi, demokrasinin uygulandığı bir toplumda, oy veren ile vermeyen arasındaki farka dayanır. Bu bağlamda, siyasi düzenin bir diğer göstergesi olan çevre temalı uygulamalar ya da kampanyalar düzenleyen sivil toplum örgütleri, demokrasinin artan değerinin yansımasıdır (Ehrenberg, 2005).

4. SOSYAL DEĞİŞME

Toplumun iç dinamiklerinin etkisi ile görülen kendiliğinden değişme türü sosyal değişim olarak tanımlanır. Bunlar teknolojiyle yaşanan gelişmeler, devrimler, planlama ya da strateji geliştirme faaliyetlerini kapsar. Bu değişim türünde kültürler arası etkileşim sıklıkla yayılma yoluyla gerçekleşir (Yozgat, 1997). Serbest sosyal değişimler, iç etkenler ve dış etkenler aracılığıyla belirlenir. Nüfus oranlarındaki artış, kültürel birikimler, buluşlar ya da düşünce akımları iç etkenleri belirlerken; yabancı toplumlarla olan ilişkiler, farklı kültürler ya da değerler dış etkenleri kapsamaktadır. Atiker'in düşüncesine göre değişimler yeniliklerle ortaya çıkar. Bu yenilikler, bir toplumun sosyal ve kültürel yapısında bulunan tüm kültür öğeleri ve sosyal buluşlardır (Atiker, 1995). İç veya dış etmenler tarafından oluşturulan kültürel değişimler zorunlu değişmeyi kapsar. Thomas Burton Bottomore, sosyal değişme tiplerini açıklamaya, toplumsal değişimin tanımını yaparak başlar. Ona göre toplumsal değişim, toplumsal düzende var olan toplumsal kurumlarda veya bu kurumlar arasında kurulan ilişkilerdeki değişimin kendisidir (Bottomore, 1977).

4.1. Sosyal Değişmeye Etki Eden Faktörler

Sosyal değişimi etkileyen faktörler, sosyal ve kültür unsurlarının değişimi üzerinedir. Alman toplumbilimci Max Weber kültürel gelişimi açıklarken sosyal yapının gitgide rasyonelleşen kültür tiplerinin etkisinde kalarak sil baştan hazırlanması gerektiği üzerinde durur. Sosyal düzen ve belli başlı değerler değişimi belirlerken; ekonomik etmenler, bilim ve teknoloji, demografi, ideolojiler, siyasal faktörler, eğitim, toplumsal hareketler ve kitle iletişim araçları da değişmeye etki eden belli başlı değerler arasındadır (Yozgat, 1997). Oktay, sosyal değişim ve gelişimi yönlendiren etkilere bahsederken

kentleşme, verimlilik, inanç öğretileri, sanat, edebiyat ve politik tutumlar gibi belirleyicilere değinir (Oktay, 1993). Sosyal toplulukların ortaya çıkmasında etkili ve sosyal değişmeyi yönlendiren en önemli faktörlerin başında kültür gelir. Atiker'e göre iyi bir toplumun temelinde kültür vardır. Bir toplumda bireylerin fiziksel çevrelerini daha elverişli bir duruma getirmeleri veya teknolojiyi kullanabilmeleri yalnızca içinde buldukları kültürün yaratıcılığıyla mümkün olur (Atiker, 1995).

Amerikalı sosyolog Ogburn, 1922 tarihinde sosyal değişim üzerine yazdığı eserinde 20. yüzyılın ilk yarısına kadar yazarların toplumsal değişimi biyolojik gelişimin paralelinde değerlendirdiğini söyler. Diğer toplumlara göre daha gelişmiş bir toplumun kültürünün de daha gelişmiş olduğunu savunan bu düşüncenin temeli, o toplumun biyolojik açıdan daha gelişkin bireylerden oluştuğunu vurgulamıştır (Oskay, 1993). Ancak Boas'ın ilkel topluluklar üzerine yaptığı çalışmalarında bulduğu verilere göre, bütün insanların akıl kapasiteleri yaklaşık olarak aynı düzeydedir (Boas, 2012). Ona göre, son birkaç bin yıldır süre gelen insan varlığının akıl kapasitesinde çok az değişme görülmüş; sosyal evrimleşme sürecinde ise toplumlar arasında görülen bu farklılaşmanın büyük oranda arttığını belirtmiştir. Bu veriler doğrultusunda bazı sonuçlara ulaşılmıştır: Farklı toplumlardaki kültür değişimleri değişiklik gösterir; kişisel akıl kapasitesinde değişim çok azdır ve kültürün gelişmesi kişisel gelişmeyle doğru orantılı değildir (Boas, 2012). Bu bulguları kabul eden Ogburn'e göre sosyal gelişme yalnızca biyolojik yapıyla değil, bireyin yaşadığı toplumun kültürüyle alakalıdır. Ogburn kültürel evrimi dört ana başlıkta açıklar: buluş; birikim; dağılım ve uyarlanma. Ogburn, hemen hemen her toplumda buluş yapabilecek düzeyde bireyler olduğunu savunur. Burada önemli olan faktör toplumsal talep ile ilgilidir. Talep olursa ancak buluşun yapılıp yapılmaması ya da kullanılıp kullanılmayacağı meselesi gündeme gelir. Ona göre toplumda kültürel değerler ne kadar fazlaysa icatların ortaya çıkması o kadar zahmetsiz olur.

Birikim ise kültürel icatların üremesi doğrultusunda ortaya çıkan yeni öğelerin, eski öğelerden fazla olması ile ilişkilidir. Buluş ya da icatların artması çoğalma ile gerçekleşir. Bu bağlamda demografik artış ve kültürel gelişkinlik birikimin temel dayanak noktasıdır. Bir buluşun ya da icadın bir sahadan

diğerine atlaması ise dağılımın göstergesidir. Bu durumda bulunan icat her toplumda aynı şekilde işleyebilir. Ancak, toplumların birbirleriyle teknik iletişiminin olması gerekir. Stratejik konumları nedeniyle önemli gelişmeleri takip edebilen uluslardaki ana kaynak iletişim ağlarıdır. Ogburn'den alıntılan Oskay'a göre eski yunan uygarlıkları bir buluş biçimi olan ideaları ve icatları birbirine entegre etmişlerdir. Bunun tersi bir durum ise beşeri yönden soyutlanmış toplumlarda görülen kültürel sığılıktır (Oskay, 1993).

Ogburn kültürel evrimin son aşamasını uyarlanma ile açıklar. Bir kültürün çatısı altında bulunan tüm öğeler birbirleriyle bağlantılı olduğu için, bu öğelerden birinin değişmesi durumunda diğer öğelerde değişime uğrar. Bu durumda her buluş yeni bir sosyal değişimin uyarlanmış yorumudur. Kültürün belli bir kısmında maddi ya da manevi bir buluş gerçekleşirse, o kısımda yeni bir uyarlanmaya ihtiyaç duyulur. Fakat bunlar aynı zaman diliminde gerçekleşmez, bir gecikme ile meydana gelirler. Ogburn bu durumu kültürel gecikme şeklinde tanımlar. Bu tanıma göre kültürel gecikmeler binlerce yıl süregelen zaman diliminde yok olurlar (Ogburn, 1950). Bir toplumda buluş ve değişime az rastlanıyorsa, o toplumdaki bazı kültür öğeleri arasında bir uyum söz konusudur. Ancak toplumda buluşlar sebebiyle bir değişim olursa, kararlı denge durumu bozulur, uyarlanma süreci başlar ve yeni bir denge durumu oluşturulur. Bu durumda, toplumsal evrim denge durumunu bozan ve yeni denge durumunu oluşturan güçlerin ortaya çıkmasını sağlayan bir süreç niteliğindedir (Oskay, 1993).

4.2. Buluş ve Sosyal Değişim İlişkisi

Ogburn'ün sosyal değişim problemine yaklaşımı buluşlara öncelik verme niteliğindeyse de, onları sosyal değişimin tek nedeni olarak görmez. Ona göre buluş ya da icadın ortaya çıkması, sosyal talep ile doğrudan ilişkilidir ve bunu kültürel bir parametre olarak görür. Bu talep icadın oluşmasından önce ya da sonra olabilir (Ogburn, 1950). Toplumların buluşlar karşısında direnç göstermesinin sebeplerini yanlış yöntemler ve teknik bilgisizlik; yüksek maliyet; toplumsal sebeplerden ötürü devletin karşı duruşu ve aleyhte oluşan kamuoyu şeklinde açıklar. Güçlü bir toplum için medeniyet ve kültürün dengelenmiş

olması gerekir. Ogburn, yüksek kültür seviyesinin yüksek medeniyet yarattığını savunurken; sosyal değişimlerin sebebini de kültür geriliğine bağlar (Oskay, 1993). Sorokin ise sosyal ilişkiler bütünü maddi ve manevi kültür şeklinde sınıflandırır. Sosyal değişimin hareket noktasını maddi kültürde teknolojinin, manevi kültürde ise ideolojinin belirlediğini söyler. Ona göre toplumsal değişimler bu etkileşimler ile meydana gelir (Bayram, 2002).

Toplumlar ve toplumların oluşumunu sağlayan çeşitli alt düzenler, kendilerini koruyan statik ögeler ve değişmeyi hedefleyen dinamik unsurların etkileşimiyle beraber ortak bir yapı oluşturmaktadır. Toplumların ana özelliğini bu ögelerin baskınlık derecesi belirler. Statik toplumları statik unsurlar; dinamik toplumları dinamik unsurlar yönlendirmektedir (Akyüz, 1992). Toplumsal ya da sosyal değişme; demografi, teknoloji, siyaset vb. faktörlere bağlı olduğu kadar, bunların birbirinden etkilenmesiyle de oldukça komplike bir olgu haline dönüşür. Bu özellikler beraberinde toplumlar daimi olarak değişime uğrarlar. Bu değişim aralıksız bir şekilde aynı zaman diliminde, farklı yerlerde ya da birbirleriyle bağlantılı olarak hızla sürüp gitmektedir. Bu bağlamda, sosyal davranış örnekleri, toplumun yapısı, toplumsal sistemler ve bu sistemin getirdiği kurallar daimi bir değişim içinde devam etmektedir. Fakat bu değişim, yer, zaman, mekân ve süre bakımından her devrede aynı değildir. Örneğin, düşünce biçimleri içinde sıkışıp kalan anlayışlar, davranış şekilleri, uyulması gereken ilkeler ya da cezalar; değişimin karşısında direnç gösteren kültür ögelerindedir (Lukacs, 1995; Hesapçioğlu, 1996; Tezcan, 1981; Akyüz, 1992).

Giddens' göre önemli bir değişimin tanımını yapmak belli bir sürede, bir nesne veya durumun temelindeki yapıda, belli ölçülerde olan farklılaşmayı göstermek şeklinde olmalıdır (Giddens, 2006). Diğer bir taraftan, değişimin toplumsal boyutunu irdelerken bu sözcüğün nasıl ifade edildiğine de bakmak gerekir. Türk Dil Kurumu (TDK) değişme sözcüğünü şöyle açıklar: “bir zaman dilimi içindeki değişikliklerin bütünü” (TDK, 1988); Sosyoloji terimleri sözlüğü ise değişmeyi “bir halden başka bir hale ya da önceki durum veya davranışta farklılaşma” şeklinde ifade etmektedir (Kızılcılık ve Erjem, 1996). Güvenç'e göre değişim, bir bütün içerisinde bulunan unsurların, daha önceki durumlara oranla başkalık göstermesi cümlesiyle açıklanabilir (Güvenç, 1976). Disiplinler

arası alan olarak değişme; fizik, kimya, kültür, teknoloji, ekonomi vb. olmak üzere farklı boyutlarda değerlendirilebilir. Nicelik ve nitelik açısından değişme; bireysel, grup, kurumsal ya da örgütsel bakımdan şekillenebilirken; niteliksel değişme planlı veya plansız değişme, hızlı ya da yavaş değişme olarak çeşitlilik gösterir (Ballentine ve Hammac, 2008; Gökçe, 2000).

Genel olarak bakıldığında toplumsal değişme adı altında toplanan kültür, ekonomi ve politikayı içine alan kavramın temelinde, belli başlı iki paradoks bulunmaktadır. Kongar bu durumu birinci temel çelişki olarak ifade ettiği “insan-doğa çelişkisi” nin sonucu olarak ortaya çıkan “insan-insan çelişkisi” söylemiyle açıklamaktadır (Kongar, 1979). Kongar toplumsal değişmeyi açıklarken, teknolojik değişmeye vurgu yapmış ve insanlar arasındaki ilişkilerin değişmesinin nedenini teknolojik değişmeyle temellendirmiştir (Kongar, 1979). Akyüz yine benzeri bir tanımla açıkladığı toplumsal yapıyı, maddi ve manevi ögelerde görülen her çeşit farklılaşma şeklinde ifade eder (Akyüz, 1992). Bu bağlantıdan yola çıkarak geniş bir tanım yapılmak istenirse toplumsal değişme; toplumsal yapıyı oluşturan sosyal ilişkiler ve bu ilişkilere bağlı olarak “belli bir zaman dilimi içinde toplumsal kurumlarda görülen farklılaşma” şeklinde açıklanabilir (Akyüz, 1992; Kızılcelik ve Erjem, 1996; Tezcan, 1981). Dolayısıyla Celkan’a göre bu sosyal yapı; kültür, siyaset ve finans konularının belirleyicisi olduğundan “toplumsal değişme” kavramı, sosyo-kültürel, ekonomi ve politikayı da içine alan bir sözcük olarak değerlendirilmelidir (Celkan, 1989).

Toplumsal değişimden bahsedildiğinde Ottoway’in ise üzerinde durduğu terim “istikrar” dır. Ona göre “değişim” ve “istikrar” birbirine ne kadar zıt görünseler de yakın bir ilişki içindedirler ve toplumların iki temel özelliğini yansıtmaktadırlar. Bu ifadeyle Ottoway; istikrarın da bir değişimin içinde sürüp gittiğini anlatır (Ottoway, 1962).

4.3. Sosyal Değişimde Sanatın Rolü ve Kültür Oluşumu

Karşılıklı etkileşimden doğan sanat, toplumsal değişme ile kitlelere mesaj iletmede önemli bir rol oynar. Toplumsal değişim süreci sosyal ilişkilerde ortaya çıkan yeni durumları farklı bir açıdan ele alarak topluma sunar. Alkan’a

göre bu değişim sürecinde kültürel değerlerin anlamı büyüktür (Alkan, 1989). Ogburn'un değerlendirmesine göre toplumsal değişim sürecinin problemi genel bir kalıp içinde değerlendirilmesidir. Öncelikle değişim teknolojik boyutta başlar, daha sonra bu değişim ekonomiye sıçrar ve son olarak sosyal kurumlar bu değişime tanık olur. Bu durumda toplumdaki bireylerin sosyal ideolojileri ve felsefik düşünce yapıları etkilenmiş olur. Bireylerin hareketleri kavramsal bilgi ile yönetildiğinden eylemlerin kendisine yansır. Dolayısıyla bir toplumda sanat niteliği taşıyan bir eser başka bir toplumda aynı şekilde değerlendirilmeyebilir (Ogburn, 1950). Toplumsal olgular üzerindeki sembollerin kültürel anlamları vardır. Bu anlamlar maddi ya da maddi olmayan kültür şeklinde tanımlanır. Örneğin ilkel toplulukların bir değnek üzerine kutsallığı ifade eden bir sembol koyması, o nesneyi totemleştirirken aynı zamanda ona değerli bir anlam kazandırır. Bu noktada maddi olmayan kültür, duyularla algılanabilen anlamlar, inançlar, değerler, davranışlar, normlar ya da kurallar bütünü temsil ederken; maddi kültür ise maddi olmayan kültürün dışındaki objeleşmiş unsurlar bütünüdür. Buna ek olarak manevi değerler maddesel olmamakla birlikte maddi araçlar ile nesnelleşebilir.

Ziya Gökalp kültürü açıklarken “hars” kelimesini kullanır. Ona göre hars ve medeniyetin birbirinden ayrıştığı noktalar vardır. Hars yani kültür milleti temsil ederken; medeniyet uluslararasıdır. Ayrıca medeniyet insanların akıl yoluyla ve kendi iradeleriyle oluşturdukları bir durumken kültür bunun tam tersidir, yapay değildir. Örneğin yerel motiflerle süslenen günümüz eserleri hars özelliği taşıırken, bu eserlerin yeni tekniklerle buluşması uygarlık özelliği taşır. Günümüz modern toplumlarında yaratılan bilgilerin ya da buluşların yalnızca dış dünyaya değil aynı zamanda sanatı barındıran iç dünyaya özgü eylemleri kültürü etkileyebilir (Atiker, 1995).

4.4. Sosyal Değişimin Yön ve Şekilleri

Araştırmalar sonucu yapılan tespitlere göre sosyolojinin temel problemlerinden biri olan sosyal değişim konusu, Kongar'a göre değişimin sebeplerinin, süresinin, yönlerinin ya da genel olarak kanunlarının bilinmemesinden kaynaklanmaktadır (Kongar, 1979). Öte yandan toplumsal

değişme denilen olgu önceden de bahsedildiği gibi birbirinden farklı açılarla düşünülmekte ve çeşitli süreçlerle birlikte topluma yansımaktadır (Margarita Pavlova). Ayrıca toplumsal değişme zamanları hız, amaç, şekil, genişlik ya da derinlik bakımından da incelenmektedir. Buna bağlı olarak evrim, gelişim, ilerleme, yenilik, devrim veya yıkılış gibi kavramlar bazı özelliklerin baskın olmasına göre ortaya çıkan sosyal değişme biçimleridir. Dolayısıyla bütün bu değişimler evrim ile devrim arasında bulunan değişikliği açıklamaktadır (Akyüz, 1992).

Akyüz'ün analizine göre "değişme" kavramı zaman bakımından incelenirse iki karşıt durum ortaya çıkar. Bu durum ya içten ve yavaş oluşan bir değişme ya da kökten ve hızlı bir şekilde oluşan toplumsal değişme olarak ifade edilir. Bu değişim şekilleri, her yerde aynı ölçü ve biçimde oluşmaz. Bu değişimler sıradan bir toplumsal gelişme olarak devam edebilir, ya da varolan düzendeki unsurların değişmesi şeklinde de olabilir. Bu noktada değişim kendi içinde özel ve genel olmak üzere ikiye ayrılabilir (Akyüz, 1992). Bahsedilen değişme süreçleri değişmenin kimliği, düzeyi, süresi, yönü, büyüklüğü, hızı ve etki alanı dinamiklerine göre ele alınmaktadır. Bu noktada değişim de kimlik; dönüşen bir toplumsal olguyu, düzey; değişimin olduğu konumu, süre; değişim sonrası etkinin ne kadar zaman sürdüğünü, yön; değişimde yaşanan herhangi bir gelişme ya da gerilemeyi, büyüklük; az, devrimci ya da derinlemesine etkisini, hız; hızlı ya da yavaşlık durumunu, etki alanı; değişimin kapladığı alanı ifade etmektedir (Ballentine ve Hammac, 2008; Gökçe, 2000). Plânlanmış değişme, toplumsal sistem içindeki düzenin gelişimini sağlamak amacıyla bilinçli, farkında olarak ve işbirliği içindeki bütünlüğü kapsar. Rastlantısal bir uygulama olmadığından bu tür değişme belli zaman diliminde gerçekleşebilir. Öte yandan iklim şartları, deprem, savaş, yeryüzü ya da gökyüzü sistemlerinde görülen herhangi bir etkileşim, bilgi, kaynak veya tecrübesizlikten ötürü ortaya çıkan değişme ise plânlanmamış değişmedir (Ballentine ve Hammac, 2008).

4.5. Sosyal Değişme ve Toplumsal Kavramlar

Günümüzde yaşanan hızlı değişim süreciyle birlikte üretilen kavramlar, bireylerin hayatlarında başlı başına farklılaşmalar yaratmış ve bu farklar da

bilimsel çerçevede yeni kavramların türemesine yol açmıştır. Örneğin “yenileşme” kavramı belli bir amaç ve plan doğrultusunda algılandığından “değişme” nin yerini almıştır. Benzer bir ifadeyle “gelişme” kavramı da, toplumsal büyüme ve olgunlaşma anlamı taşıdığından değişme ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bir durumu olduğundan daha iyi hale getirmek üzere yapılan iyileştirme şeklinde tanımlanan “reform” sözcüğü; kurumların, örgütlerin ya da bir yapının sil baştan düzenlenmesi anlamını içermektedir (Özden, 2004). Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin yüksek ölçüde kalkınmış veya sanayileşmiş ülkeler bazında kullandıkları değişim sözcüğü ise “modernleşme” ile eş anlamda kullanılmaktadır (Kongar, 1979). Kongar’a göre “çağdaşlaşma” terimi de yaşanan çağın şartlarına ve yeni olanaklara uyum sağlamak biçiminde kullanıldığından “değişme” ile eş değer olarak kullanılabilir. Tüm bu özellikler kapsamında sosyal değişme bilime dayanan ve taraf tutmadan inceleme yapan bir olgudur. Fakat bahsedilen diğer konseptler belli bir yargı niteliği taşır ve kasıtlı bir amaç doğrultusunda gerçekleşen değişim anlamında kullanılırlar (Kongar, 1979).

Değişme kavramını açıklamak üzere çeşitli teoriler geliştirilmiştir (Akyüz, 1992). Comte, sosyal yapıyla ilgili teorisinde, düşüncelerin toplumsal değişim üzerindeki etkisinden bahsetmiş ve toplumların bireylerin düşüncelerine bağlı olarak öngörülebilir olduğu önermesini ileri sürmüştür (Nisbet, 1969). Comte’un düşüncesine göre sosyal değişimin kaynağı düşüncedir (Comte, 1964). Nüfus artış hızıyla beraberinde gelen yapısal çeşitlilik, Spencer’a göre özünde evrimci olan bir değişim teorisini meydana getirmiştir (Lauer, 1977). Onun teorisi doğrultusunda bakıldığında toplumların yaşadığı süreçler belirsiz bir düzenden belirli bir düzene geçişte görülen ilerlemeyi oluşturur (Kongar, 1979). Marx’a göre en önemli sosyal değişimler devrimci bir özellik taşır ve sınıflar arası üstün olma durumundan kaynaklanır (Lauer, 1977). Marx, sınıfsal çatışmaların insanlığın gelişim tarihini belirlediğini söyler. Devamlı olarak gelişen üretici güçler, sınıflar arası paradoksları arttırmakla beraber güçlü duruma geçen yeni sınıflarda var olan üretim biçimini ve sosyal ilişkilerin formunu değişikliğe uğratarak yeni bir toplum düzeni oluşturmaktadır (Akyüz, 1992).

Pareto elit teorisiyle devlet gücünü kullanma yetkisinin, diğer bir deyişle erk için verilen savaşımın, sosyal değişimin ana yapısını oluşturduğunu söyler. Bu teoriye göre başarılı elitler agresif, gerilemekte olan elitler ise hümanist bir tavır sergiler ve düzen kurarlar. Bu durum elitist özelliklerden ziyade biyolojik güç ve toplum temelli farklılık gösteren psiko-sosyal niteliklere dayanır. Bu değişmelerin hepsi erk için verilen savaşımın sonucudur ve sürekli bir devamlılık gösterdiği için tekrarlanarak başlama noktasına geri döner (Akyüz, 1992). Sosyal değişimin toplumsal güçlerden kaynaklandığını söyleyen Ottaway ise, belli bir zaman dilimi içerisinde yaşayan toplumun bilim ve teknolojinin getirdiği ilerleme ile ana amaç ve değerlerinin etkileşimi sonucu farklılaşmayı getirdiğini düşünür. Bu kapsamda üstün olan durumun belirlenmesi, var olan diğer parametlerle kurulan ilişkinin ve sosyal güçlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Burada bahsedilen toplumsal güç kavramı, bireylerin amaç ve çıkarları doğrultusunda kurdukları çalışma ortaklığından oluşan grupları temsil etmektedir ve bu grubun yaptığı bir eylem başka grupların fikir ve hareketlerini etkilerse toplumsal güç ortaya çıkar (Ottaway, 1962). Toplumsal değişim her ne kadar çeşitli teoriler ve teorisyenler tarafından açıklanılmaya çalışılsa da, günümüze kadar olgunlaştırılan hiçbir teori yalnız başına toplumsal değişimi açıklamaya yetmez. Bu nedenle toplumsal değişim sürecine etki eden faktörlerin araştırılması gerekmektedir (Erol, 2011).

4.6. Sosyal Değişme Nedenleri

Toplumsal değişme nedenleri her toplumda farklı boyutlarda ortaya çıkar. Bunun sonucu olarak bu değişimin kendisi iyi tanımlanırsa, toplumsal eğitimle beraber farklılık gösteren unsurlar değişikliğe uğrayarak daha iyi bir toplumu doğuran yeni değerler ortaya çıkabilir (Başaran, 1994). Aktan'ın fikrine göre bir toplumun değişmesine sebep olan faktörler çeşitlilik gösterir. Bunlar kültürel değerler, toplumsal kurumlar, bilim ve teknoloji, yönetim biçimleri, insan ilişkileri ya da iletişimde ortaya çıkan yeniliklerle olabilir (Aktan, 2003). Kültürel değişmeler, toplumun inanç sistemi, toplumda konuşulan dil, kanunlar, yaptırım niteliği olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgiler, töre ve davranışlar ya da toplumun yaşayış biçimini kapsar. Kültürel değerler toplum tarafından korunmaya çalışılsa da en kalıcı sosyal değişmeler bu alanda görülür

(Erol, 2011). Bu değişmeye bağlı olarak yaşanılan toplumda kurulan akrabalık ilişkileri, evlilik, mülkiyete bağlı yapılan ortaklıklar, yasalar, eğitim, din, iş veya hizmet sektöru gibi birimler de toplumsal kurumlardaki değişmeleri etkilemektedir. Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler ise düzenli olarak topluma yeni kaynaklar sunar. Bu kaynaklar hayata etki edecek düzeyde yeni fikirleri, görüşleri ve metotları beraberinde getirir. Bilim ve teknoloji birleşerek toplumsal üretimleri artırır ve insanların hayatlarını kolaylaştırmalarında yardımcı olur (Aktan, 2003). Toplum düzenini etkileyen bir diğer toplumsal değişme nedeni yönetimde yaşanan değişmelerdir. Hükümet, devlet, iş ya da yerel idarelerde yaşanan farklılıklar ve gelişmeler toplumda değişime yol açar (Erol, 2011). İnsan ilişkileri ve iletişimde yaşanan yenilikler de doğrudan toplum düzenindeki ilişkilere etki eder. Bu değişikliklerle ortaya çıkan yeni yasalar ve ilkeler sonucunda hem insan ilişkilerine bağlı toplumsal davranışlar hem de iletişim yeniliğine bağlı bilgi ve veri aktarımı hızlanır. Bu durum toplumlar arası iletişim artışından kaynaklı toplumsal değişikliği doğurur (Aktan, 2003).

Hızla artan nüfus artışından kaynaklı nüfus odaklı değişmeler ve kentleşme süreci gelişmekte olan ülkeleri etkilerken; doğum oranlarının azalması ve yaşlanan nüfus ise gelişmiş ülkelerde görülen toplumsal değişmeleri etkiler (Giddens, 2006). Günümüz dünyasında yaşanan bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemelerle paralel gelişen ithalat ve ihracat artışı uluslararası bir durum haline almıştır. Ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu sağlayan ve işbirliği düzeylerine farklılık kazandıran bu yapı küreselleşme olarak adlandırılır (Aktan, 2003). Bu olgu toplumsal değişimde önemli bir rol oynar (Erol, 2011). Bahsedilen örnekler dışında toplumsal düzeni değiştiren birçok neden vardır. Bu nedenlerin öncelik sırası toplumdan topluma göre değişmektedir (Tezcan, 1981). Bu durum sosyal değişmenin çok geniş boyutlarda ele alınabileceğinin göstergesi niteliğindedir. Diğer bir deyişle toplum, ilişkiler çerçevesinde yürütölen bir düzendir ve toplumun herhangi bir alanındaki değişim bu iletişim düzenini çeşitli yollardan etkiler (Erol, 2011).

Toplumsal değişmenin beraberinde getirdiği farklılarla beraber var olan eğitim sisteminde de bir yeniliğe ihtiyaç duyulur. Toplum düzeninde oluşan değişme ve eğitim arasındaki ilişki döngüsel boyuttadır. Çünkü toplumsal

değişme eğitimi belli bir yönde değiştirirken, verilen eğitim sayesinde de toplum istenilen şekilde yönlendirilebilir (Eskicumalı, 2003). Böyle bir tecrübeyle yetiştirilen bireyler, herhangi bir sosyal değişim karşısında gerekli heyecan ve mantıkla hareket edebileceklerdir. Bu görüş, geleceğin bilinmemesi sebebiyle önceden plan yapılması konusuna sıcak bakmaz, aksine sosyal değişimleri yaşadıkça plan yapılması gerektiğini savunur (Aydın, 1991). Erol'un bahsettiği "eğitimsel ilerlemecilik" perspektifine göre eğitim; değişimin önceliği değil, yalnızca destekçisi olarak ilerlemelidir. Bu görüş bağlamında Ottaway, eğitimden bahsederken sosyo-kültürel değişimlerin toplumdaki erkler tarafından yönlendirildiğini söyler. Eğitimin tek başına sosyal değişimleri başlatamayacağını, ancak egemen güçler tarafından önceden planlanmış toplumsal hedeflerini desteklediğini ve geliştirdiğini söyler (Ottaway, 1962; Cole ve Cox, 1968). Başka bir deyişle, eğitim amaçlı kuruluşlar sosyal değişme yaratacak sınırlı güce sahip olmakla birlikte sosyal değişmeyi gerçekleştirme potansiyeli taşır. Bu durumun gerçekleşmesi toplum içindeki sosyal, iktisadi ve diğer kurumlarla eş zamanlı ve paralel yönde değişme durumuna bağlıdır (Eskicumalı, 2003).

Cole ve Cox'un düşüncelerine göre eğitim toplumsal düzenin bölünmez bir parçasıdır. Bu doğrultuda eğitim kuruluşlarının amacı "zihni" geliştirmek, kültüre ilişkin olguları gelecek nesillere olduğu gibi aktararak gençleri topluma adapte etmektir. Bu düşünce, eğitimin bir öğrenme yeri olduğunu savunur ve eğitimin toplumu daha iyi bir yere getirmek adına değişiklikler yapma sorumluluğu üstlenmesi fikrine sıcak bakmaz (Cole ve Cox, 1968). Diğer bir yandan eğitici kurumlar içinde buldukları toplumsal düzende siyaset ve ekonomiye bağlı olmadan işlevlerini yerini getiremezler. Buna bağlı olarak mevcut sistem içindeki ilişkilerini koruyarak tekrar üretirler. Yapısalcı marksizm görüşü temsilcileri eğitimi toplumdaki egemen sınıfın kendi yaşam biçimlerini empoze ettiren devletin ideolojik formu şeklinde tanımlar. Bu bağlamda, eğitim yeni bir sosyal yapı oluşturamaz, tersine toplum içinde yaşayan egemen sınıfların menfaatlarını gözeterek, eşitlik içermeyen sosyal ve iktisadi ilişkileri yeni baştan üreterek süregelen düzeni korumaktadır (Eskicumalı, 2003). Bu görüş eğitimin toplumsal değişmeyi başlatabileceğini, toplumsal reform ile uygun gördüğü sosyal değişmeleri gelecek kuşaklara aktarabileceğini ve yeniden

yapılandırabileceğini savunur. Bu düşünceyi benimseyen Brameld, toplumsal eylemi amaçlayan değişmelerin sonuçtan ziyade süreç odaklı olması ve bu değişmelerin evrensel olmasından ötürü uzun vadeli hedeflere bağlanılmaması gerektiğini düşünür (Erol, 2011). Aydın'a göre bu fikri destekleyen ilerlemeci görüşün toplumu bireyler bütünü olarak kavramaları bir yanlısamadır. Çünkü toplumsal sınıf farklılıkları, baskıcı gruplar, kitle kültürü ya da diğer hâkim kurum ve güçlerin bireyden bağımsız yapısı görmezden gelinemez. Geniş boyutlu sosyal değişmelerin kesinlikle rasyonel boyutta önceden planlanabilir ve uygulanabilir olması zorunluluğu göz önünde bulundurulmaz (Aydın, 1991). Gelişmekte olan toplumlarda, eğitim hem ekonomik hem de teknolojik boyutta gelişmeyi sağlarken; hak, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi prensiplere bağlı yeni bir sosyal yapının kurucusu olarak da görülmektedir. Bu fikir çerçevesinde eğitim veren kurumlar toplumun diğer yapılarından özgür ya da yarı özgürdürler. Bunun sonucu olarak eğitimin toplumsal değişmeyi meydana getirebileceği veya toplumsal değişimin nedeni olabileceği görüşü ortaya çıkar (Eskicumalı, 2003). Ancak bu düşünce kulağa hoş gelmesine rağmen; toplumların geleceklerinin önceden bilinmemesi, toplumdaki sosyo-kültürel unsurların sosyal değişmeleri yönlendirdiği ve spontane olmayan, programlı bir sistemin kişileri toplumdaki uzaklaştırmasına neden olacağından ötürü benimsenmemektedir. Yapılan araştırmalar doğrultusunda pek çok sosyolog, antropolog ve eğitimciye göre eğitim, sosyo-kültürel değerleri yansıtmadığı gibi kontrol mekanizması ya da sosyal değişimin temsilcisi olarak da görülmez. Yalnızca egemen güçler aracılığıyla belirlenen toplumsal değişim kararlarında yardımcı bir güç niteliği taşır (Erol, 2011).

4.7. Eğitimin Sosyal Değişmeye İlişkin İşlevleri

Eğitime dair öngörülen düşünceler, bireyden topluma kadar birçok alanda çeşitlilik gösterdiği için eğitimin işleyişinde de farklılıklar olur. Eğitimin sosyal değişim üzerindeki etkisine işlevsel boyuttan bakıldığında iki düşüncenin ön planda olduğu görülür (Erol, 2011). Bunlardan biri olan tutucu fonksiyon, toplum düzenindeki kurumsal yapı, inanç veya sosyo-kültürel özellikler gibi geçmişten günümüze işleyen tutum ve hareketleri bir toplumda yaşatmaktadır. Bu değerler “kültürel süreklilikler” tanımıyla ifade edilir (Aydın, 1991; Cole ve

Cox, 1968) ve bu noktada eğitimin ana fonksiyonlarından olan kültür değerlerini ve sosyal davranış biçimlerini gelecek nesillere taşımak önem kazanmaktadır (Şıvgın, 2009). Bu sayede toplumsal uyumdan söz edilebilir ve var olan yaşam düzeni korunabilir. Bu özelliklerinden dolayı eğitimin bu misyonuna tutucu işlev denilmektedir (Tezcan, 1981; Yalçınkaya ve Efegil, 2009). Eğitimin yaratıcı fonksiyonu ise sosyal değişmeyi başlatacak yaratıcı, eleştirel, yeni keşifler ve buluşlar icat edebilen bireyleri topluma kazandırmaktır (Tezcan, 1981). Başka bir tabirle, yeryüzünde oluşması kesin olan değişmelere uyum sağlayabilecek zihinsel görüşü oluşturma eğitimin bir diğer özelliğidir (Aydın, 1991).

4.8. Toplumsallaşma Sürecinde Kültür ve Davranış Özellikleri

Williams' göre insan içinde bulunduğu kültür tarafından oluşurken, kültür de insan tarafından şekillenir. Bu bağlamda farklı kültürden gelmiş bireylerin hislerinin, fikirlerinin, davranışlarının ya da dünyayı algılama biçimlerinin de farklı olması kaçınılmazdır (Williams, 1993). Toplumsallaşmanın oluşumu simgeler, örneklemeler ve bilgi toplama süreciyle şekillenir. Toplumlar da kültür gruplarına ait farklı duygu, düşünce ve yapma eylemi görülür. Birey yaşadığı toplumun kültürünü öğrenerek bireysel kimlik ve özlük kazanır (Alkan, 1989). Eş zamanlı olarak kendi yeteneklerini ve bilgi düzeyini geliştirerek bireysel ve toplumsal sorumluluk sahibi olur. Toplumsallaşma ile bireyler kendileri dışında gelişen toplumsal oluşumlarla ortak bir iş birliği ve dayanışma içine girerler. Toplumsal kurumların amacı bireylerin bir takım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan roller ve ilişkiler bütünüdür. Eğitim, hukuk, din, aile, sendikalar, dernekler, spor kulüpleri, politik partiler ya da arkadaşlık grupları toplumsal kurumlara verilebilecek örnekler arasındadır. Bu oluşumlar insanların ihtiyaçları doğrultusunda örgütlenecek toplumsal bir bütünü meydana getirirler. Toplumsal kurumlar, kurumun parçası olan kişilere belli başlı statüler ve sorumluluklar verir. Bu doğrultuda hareket eden bireyler verilen rolleri uygulayarak kurumun amacını gerçekleştirmesinde yardımcı olur (Çaha, 1999).

4.9. Sosyal Farklılaşma

Üyeler arasındaki yardımlaşmada bilinci oluşturan her toplum, bu dayanışmada bir yandan yıkıcı olmayan farkların bulunmasını da zorunlu hale getirir. Toplum içinde görülen bu farklar, hem toplumsal dayanışmayı engellemez, hem de sosyal bütünleşmenin oluşmasına yardımcı olur (Eröz, 1982). Birçok toplumsal olayda belli bir gerçekliği ya da olguyu ifade etmek adına sosyolojik kavramlardan yararlanır. Bu bağlamda sosyologlar, toplumsal gelişmeyi, bir anlamda toplumsal farklılaşma ve bütünleşme olarak görmektedirler. Cevizci'ye göre sosyal bütünleşme ve sosyal farklılaşmayı daha iyi anlamak adına iş bölümünden yararlanır. Ona göre bu üretim emeğin sosyal, teknik ya da cinsel bir bütün içinde bölümlere ayrılması veya farklılaşması anlamında kullanılabilir (Cevizci, 1999). Toplum içindeki iş bölümünün teknik boyutta ele alınması birebir ekonomik süreci ve beraberinde üretimi etkiler. 18.yüzyıl ekonomistlerinden Adam Smith; üretimdeki ihtisaslaşmayı tanımlarken belli işlerin belli işçiler tarafından yapıldığı uzmanlaşma tanımından bahseder (Eröz, 1982).

Toplumsal iş bölümü ise Fransız sosyolog Emile Durkheim tarafından incelendiğinde, bu durumun nedenlerinin “sosyolojizm” ilkesine bağlı olduğu düşünülür (Kösemihal, 1968). Toplumsal olayların sebeplerinin başka bir toplumsal olayda aranması gerekliliğini savunan Durkheim, iş bölümünün ortaya çıkma sebebini de nüfus yoğunluğuna ve farklılaşmaya bağlar. Kösemihal, nüfusun artmasıyla yaşam mücadelesinin şiddetlendiğini belirtir. Buna paralel olarak nüfus yoğunluğunun olduğu bir toplumda ve herkesin aynı mesleği yaptığı göz önüne alındığında, toplumu oluşturan fertlerin bir arada yaşamasının güçleşeceğini, ancak farklı işlerde çalışırlarsa rekabet ortamının azalmasından dolayı birlikte yaşamının daha kolay olacağını ifade eder (Kösemihal, 1968). Ve yine Durkheim'in söylemine göre sosyal yaşam ikiye ayrılır. Birincisi insanlardaki bilinç benzerliği, bir diğeri de sosyal iş bölümüdür. Bilinç benzerliği durumunda Durkheim, bireylerin farklı farklı kişiliklerinin olmadığını söyler (Kongar, 1985). Bunun üzerine bireylerin toplumu nasıl oluşturduğunu ve toplumsal uzlaşmayı ya da sosyal bütünü nasıl sağladıklarını sorgular. Bu

dayanışmayı “mekanik dayanışma” ve “organik dayanışma” terimleriyle açıklamaya çalışır (Aron, 1994).

4.10. Sosyal Dayanışma

Toplumsal yaşam düzeninde bireylerin farklı kişiliklere sahip olduğu savını öne süren Durkheim, benzer kişilikteki bireylerin bir araya gelerek “toplumsal varlık” oluşturduklarını ve kendilerini de bu mevcut düzenin bir parçası olarak gördüklerini dile getirir. Bu bağlamda bireylerin oluşturduğu bu dayanışma ağı, kendilerine benzedikleri oranda artış gösterir (Kongar, 1985). Durkheim’in söylemiyle mekanik dayanışma bir benzerlik dayanışması örneğidir (Aron, 1994). Bu dayanışma örneği, iki veya daha fazla bireyin kendi içlerinde birbirlerine karşılıklı olarak bağlanması durumudur. Endüstri öncesi dönemde görülen mekanik dayanışma biçiminde bireysel şuurdan ziyade hâkim olan güçler; ortak duygular ve inançlardır. O yüzdendir ki, din tüm toplumu etkisi altına almış, toplum ve din ayrılmaz bir bütün haline gelmiş; kurallar ve yaptırımlar tüm topluma uygulanmıştır (Swingewood, 1998).

Topluluktaki fikir birliğinin farklılaşmasıyla ortaya çıkan dayanışma biçimi ise organik dayanışmadır. Bu dayanışma biçiminde kişiler ve düşünceler farklı olduğundan dolayı bir bütünlük sağlanır (Aron, 1994). Durkheim’a göre toplumlardaki iş bölümü çoğaldıkça, bireyler karşılıklı olarak birbirlerine daha sıkı bağlanır ve bir diğerinin eksikliğini kapatarak bütünleşirler. Bireylerin farklılığı sonucu doğan organik dayanışma biçiminde, mekanik dayanışmadan farklı olarak sosyal ve toplumsal düzen karşılıklı bağımlılık, endüstrinin gelişmesi, yoğun nüfus vb. gibi niteliklerle tanımlanabilir (Swingewood, 1998). Farklılık ve bütünlük bir arada düşünülmelidir. Böylece toplumlar mekanik iş bölümünden, organik iş bölümüne doğru geçerken bütünleşme, onun sonucu olarak da farklılaşma artış gösterecektir. Durkheim, sosyal dayanışmanın maddesel varlıklarla ölçülemeyeceğini, onun ötesinde tinsel bir maneviyat içerdiğini dile getirmektedir (Kongar, 1985). Bu durumda uygulanması gereken bazı ilkelerin olması gerektiğini ve hukuk sisteminin böyle bir nitelik taşıdığını ifade eder. Ona göre toplum düzeninin büyümesi ile hukuk düzeninin büyümesi aynı anlamı taşımaktadır (Tiryakian, 1997).

4.11. Sosyal bütünleşme

Bütünleşmenin ortaya çıkması sosyal yapıyla mümkün olur (Özkul, 1995). Bal sosyal bütünleşmeyi, toplumsal düzen içerisindeki birey ya da grupların eylemlerini kurallar veya değerler gibi kültürel düzen ilkelerinin uyumlu olması şeklinde tanımlar (Bal, 1997). Erkal ise sosyal bütünleşmeyi, toplumsal gruplar arasındaki toplumsal mesafenin grubun işleyen düzenini aksatmaması şeklinde tanımlar (Erkal, 1993). Sosyal düzen içerisinde yaşayan toplumsal gruplar, bu düzen içerisinde bir çıkar kavgasına girebilirler, ancak bu toplulukların kendi çıkarlarını gözetme çabaları, yasalardan bağımsız gerçekleşemez. Pek çok sosyal grubu içinde barındıran toplum, tek bir sosyal grubun menfaatini, toplumun çıkarına tercih edemez (Erkal, 1993).

4.12. Kültürel Bütünleşme

Toplum içerisindeki tüm sosyal grupların faaliyetlerini bir anlam çerçevesinde buluşturma işi kültürel bütünleşme ile ifade edilir. Kültürel bütünleşme ile toplumların tarihleri boyunca oluşturduğu ve diğer toplumlardan farklı anlaşılmasını sağlayan efsaneler, düşünceler, yasalar ya da maddesel kültür değerleriyle bir arada olması dikkat çeker (Özkul, 1995).

Kültürel değerler öznel nitelikler taşır. Bir toplumu toplum yapan ve diğer toplumlardan ayrı tutan özellikler, gelenek ve görenekler, dil ya da din gibi etmenlerdir. Fakat bir toplumun asıl amacı maddi ve manevi kültür değerlerini uyum içinde yürütmek olmalıdır. Aksi hâlde, bu değerlerin dengesiz olma durumu toplumsal bunalımı ortaya çıkarır (Öksüz, 1980). Sosyal düzenin düzgün kalıplar içinde ilerleyebilmesi adına, toplumsal yapıdaki öğelerin dengeli bir bütünlük göstermesi gerekir. Toplumsal yapının dayanıklılığı alt yapısı sağlam devletler kurmanın temel taşlarından biridir. Bu bağlamda sosyal analiz ve ideal toplum isteğinde, kültürel bütünlük önem kazanır. Bu noktada Sorokin, güçlü uygarlıkları, anlam çerçevesinde bütünleşen toplumlar olarak görür (Sorokin, 1964).

Toplum ve kültür, bir arada yaşayan gerçekler bütünü şeklinde ifade edilebilir. Arslantürk kültürü “toplumun çimentosu” olarak tanımlar. Kültürel bütünlüğün olmadığı bir yerde toplumsal ilişkilerde sapmalar olur. Bireyler nasıl davranmaları gerektiğini bilemez ve görevlerini yerine getiremezler. Böylece toplumdaki sosyal kümeler içinde var olan ilişki bütünlüğü bozulur. Toplumsal sorunlar meydana gelir. Birbirleriyle tartışmaya başlayan sosyal gruplar toplumların dağılmasına ortam hazırlar (Arslantürk, 1999). Sosyal bütünleşme açısından ele alınan toplum düzeninde, sınıflar arası geçişler mümkün olmakla birlikte, sosyal hareketliliğin ortaya çıktığı, bireylerin toplum içindeki konumlarını kendilerinin kazandığı, birbirinden farklı çıkar gruplarının hem tartıştığı, hem de anlaşılabildiği kaotik bir düzen vardır. Bahsedilen çıkar gruplarını oluşturan fertlerin, bu çıkar birliğini sürdürebilmek ve aktif hale getirmek adına kurdukları toplumsal kurumlar hem fertlerin hem de toplumsal grupların bir arada olmasını kolaylaştırır. Bu yargı kuruluşların toplumsal ihtiyaçlara tepki verdiği ölçüde geçerlidir (Erkal, 1993).

Sivil toplum kuruluşları da bu bağlamda incelenebilir. Çeşitli alanlarda ve amaçlarda çalışan bu kurumlar toplumsal bütünleşmeyi hazırlamada etkili olan öğelerden biri olarak kabul edilir. Sosyo-kültürel politikalar, demokratikleşmeyle gelişen düzen ya da sanat ve kültür konularında toplumlara bütünleştirici mesaj iletmek gibi bazı olgular, toplumsal bütünleşmenin gerçekleşmesi adına ihtiyaç duyulan gerekçelerden bir kaçıdır (Erkal, 1993). Bu gerekçeler, hem anlayış hem de toplumsal koşullar baz alınarak değerlendirildiğinde; sivil toplum fikri ve sivil toplum kuruluşlarının fonksiyonları kaçınılmazdır. Toplumsal bütünleşme durağan ve zor değildir; değişime açıktır. Ayrıca sosyal toplulukların geleceği ortak görmeleri toplumsal bütünleşmeyi daimî kılar (Erkal, 1993; Erdem, 1996; Bal, 1996).

5. SİVİL TOPLUM HAREKETLERİNDE SANATIN ROLÜ

5.1. Sanat ve Sanatın Oluşumu

İnsanın “toplumsal bir canlı” olduğu savını ileri süren Aristoteles, insanı toplum dışında bir olgu olarak görmez. Ona göre insanın eylem ve hareketleri

toplumsal yaşamda anlam bulur (Ersoy, 1995). Sanat, insanlığın oluşumuyla ortaya çıkan kendini anlatma biçimidir ve bu noktada, insanoğlunun var olmaya başladığı dönemlerde toplumsal ayrımlar yaşanmamıştır. Tarih boyunca insan, avcı-toplayıcılıktan başlayan ve bilim doğrultusunda ilerleyen teknoloji kültürüne kadar birçok farklı süreçten geçmiştir (Turani, 1997). Her bir dönem, yaşanan kültürün aktarımı sonucunda bir yaratım sürecine girmiş; yaşanan her toplumsal değişimde sanatsal kültürün farklılaşmasına yol açmıştır. Sözen ve Tanyeli için sanat, güzelliğin veya bir tasarımın dışavurumuyla aktarılan anlatımlar veya uygulamaların sanatçı aracılığıyla yaratıcı bir ürün ortaya çıkarması durumudur. Aynı zamanda bu dışavurumlar bir medeniyetin kültür yapısına ve beğeni algısına dayanır. Onlara göre sanat, bireylerin dışavurumuyla yarattığı eserlerde “güzellik” idealinin yansımasıdır (Sözen ve Tanyeli, 1992).

İnsan ve sanat, hayat var oldukça bir bütün içinde konumlanmış ve sanatın eğitim sistemine çeşitlilik kazandırdığı düşünülmüştür. Bu bağlamda tüm sanat disiplinleri farklı perspektif ve farklı duygularla etkileşim içine girer, kendini değişik şekillerde anlatır ve her biri eğitim ve öğretime çok türlü zenginlik katar (Buyurgan ve Mercin, 2005). İpşiroğlu, sanatı “salt” gözlemlenecek bir müze eşyası olarak değil, toplumların hayat tarzının belirlenmesinde önemli bir faktör olduğu üzerinde duruyor (İpşiroğlu, 2009).

Sanat, bir fikrin bir olaya dönüşmesi durumudur. Bu durum, gerçeklikle paralellik gösterir ve gerçek ne olursa olsun duyusal bir gerçekliktir. Diğer bir deyişle, duyulanın, bir fikrin ya da idealin oluşuma dönüşmesi sanat ile mümkün olur. Sanat ile insanlık daha iyiye ve daha güzele doğru yol alır. Bunlarla birlikte sanat, eğitici bir amaç taşır (Badiou, 2004). Ersoy’a göre sanat, insanlara hoş vakit geçirmeyi vaat eden, onları eğlendiren ve oyalayan bir yapıya sahiptir (Ersoy, 1995). Kırıçoğluna göre ise sanatın fonksiyonu ne yalnızca bir rahatlama ne de haz duyma aracıdır. Ona göre sanat, çok yönlü olmakla beraber kültür iletişimde aydınlatan, bilgilendiren ve davranışsal gelişimi sağlayan işleviyle; öğrenme çağındaki kişilerin sanat yoluyla algısal eğitimlerini geliştirir (Kırıçoğlu, 2002).

Genellikle doğa, bireyin elindeki bir malzeme gibidir ve sanatçı ile doğa arasında teknik bir ilişki vardır. Read'e göre sanat bir şeyi resmetmek veya sembolize etmemizi sağlayan teknik bir yöntemdir. Ona göre sanatçı tarafından resmedilen şey "dış dünya" yani kişinin kendi gözleriyle gördüğü "şey" lerin resmidir (Read, 2004). Bundan dolayıdır ki, sanatçının gördüklerini tüm gerçekliğiyle resmetmesi toplumlara, eseri yorumlayan sanat tarihçilerine ya da yaşanan zaman gibi birçok etkene göre değişkenlik gösterebilir. Sanatın salt tanımını yapmak zor olmakla beraber toplumsal ve kişisel beklentiler doğrultusunda farklılıklar gösterdiği söylenebilir. En sade ifadeyle sanat, bir şekil oluşturma ve kabiliyet işidir (Kınay, 1993).

Aristoteles'e göre sanatın amacı nesnelerin gizli noktalarını bulmaktır. Ona göre bireyler sanat ile var olan en doğru gerçekliğe ulaşırlar (Bigalı, 1999). Sanatı bilinçaltında başlayan bir olay olarak değerlendiren Bigalı, sanatın her yerde insanla bir arada olduğu düşüncesini dile getirir. Çünkü ona göre, her birey sanata ihtiyaç duyar. Diğer bir görüşe göre ise sanat kavramı yoktur, ancak sanatçılar vardır (Gombrich, 1986). Bu perspektif bize sanatın ve sanatçının farklı şekillerde algılanabileceğini göstermektedir. Dürer'in bakış açısına göre sanat; doğanın incelenmesiyle anlam kazanan bir olgudur. Ona göre, sanatçı ise doğadaki gizleri bulan kişi olarak tanımlanmaktadır (Elgün, 2000). Heidegger'in felsefesi, sanatçı ve sanat eserini temellediren özün sanat olduğunu ve bu özün, sanat eserinde bulunan "var olan" ın varlığını ortaya çıkardığını dile getirmektedir (Heidegger, 2007). Fransız ressam ve heykeltıraş olan Georges Braque'a göre sanatın tek geçerliliği açıklanamaz olmasıdır (İpşiroğlu, 1995).

Erbay, insanların toplum içinde yaşanan olayları anlaması ve toplumda bir yer edinebilmelerinin sanat ile mümkün olabileceğini düşünür. Çünkü Erbay'a göre sanat, toplum hakkında fikir sahibi olunmasını sağlayan birçok öğeyi içinde barındırır. Bu bağlamda sanatsal gelişim, toplumsal gelişme ve toplumsal yapı birbirini tamamlayıcı özelliklere sahiptir. Günlük yaşam pratiklerinin bir parçası olan sanat, toplumun değer ve ideallerini belirler; zamansal boyutta toplum ile birlikte değişim ve gelişmeler gösterir (Erbay, 1997). Mitoslarda anlatılan sanatın kökenlerine bakıldığında, ilkel toplumlarda

yaşayan insanların doğa olaylarıyla birlikte kendi bedenlerini danslar, gösteriler ya da oyunlarla sembolleştirerek dışavurdukları gözlemlenmiştir (Eliade, 2003). Bu örnekten yola çıkarak sanatın, geçmişten günümüze, birçok toplumsal hareketten etkilenecek toplumlara yeni bir yol çizmeyi amaç edindiği söylenebilir. Sanatın devlet ile olan ilişkisi ve sanatın toplumsal fonksiyonuna dair sorgulamalar ilk kez Platon tarafından yazılan bir kaynağa dayanır. Hala devam eden sanatın toplumsal önemi ve yararı üzerine tartışmalar güncelliğini korumaktadır (Soykan, 2010). Platon “Devlet” adlı eserinde sanatı genellikle ahlak açısından ele almıştır. Sanat hakkında bahsederken “güzel” tanımını değil, “iyi” ifadesini kullanan Platon, sanatın değerini toplumsal mutluluğa katkıda bulunduğu ölçüde değerlendirir. Bu mutluluğu sağlayan sanat, devlette yer edinir ve o ölçüde “iyi” dir. Ona göre, devlet yapısının korunması önemlidir ve düzenle yönetilen bu devlette aykırı hiçbir ögeye yer yoktur (Soykan, 2010).

Sanat işlevsellik, biçim, içerik, kalıcılık, kişisel devamlılık, evrensellik, orijinallik, soyutlama, ayrıntı, değiştirme, yansıma, gerçeklik veya bütünlük gibi öznel nitelikler vasıtasıyla mesajını hedef kitleye ulaştırırken; toplumsal değerleri sanatsal kodlamalar yoluyla yansıtır. Toplumsal olayların gelişim süreci, sanatın barındırdığı bu niteliklerle beraber değerlendirilir ve analiz edilir. Sanat bileşenleri arasındaki etkileşim, nesne veya duygusal temsil figürleriyle yeni bir alan yaratırken; sanatsal metotların gelişmesi de toplumsal gelişmeyle eş zamanlı ilerler. Sanat farklı alanlarda yeniden boyut kazanır. Örneğin, psikoloji sanatı, hayal görme (day-dreaming) olarak adlandırılır. Psikanaliz, bir eserin ve yaratıcısının toplumsal niteliğini analiz ettiği oranda, sanat eserleri ve toplumsal düzen arasındaki somut bileşenleri oluşturur. Sanat, belirli bir zaman diliminde birbirinden farklı şeyleri bir araya getirerek izleyicide ve oluşumda anlamı, yanılısamayı, isteği ve duygusallığı iletmek üzere anlam kazanmıştır (Adorno, 1996).

Sanat; görsel ve duyusal türler olmak üzere resim, mimari, heykel ve bale, opera, tiyatro gibi alanlarda incelenir. Sanat akımlarının, teorilerinin ya da eğilimlerinin sanatsal uygulamalarla teorik düzlemde estetik kuramlar geliştirmesindeki amaç, insan duygusunu etkileme gücünü ve insan beğenisini arttırmaktır (Akay, 2005). Worringer sanatı, toplum pratiklerini destekleyen,

bütünleyen ve toplumsal hareketlere farklı bir perspektif kazandıran bireylerin katılımını sağlayıcı bir süreç olarak tanımlar. Örneğin, eski çağlarda yapılan ve bu dönemlere yönelik güzellik arayışı ve fayda amacı gütmeyen mağara resimleri ve üzerinde süs olan çömlükler; insanların yaşamı sanat yoluyla öğrendiklerini gösterir (Worringer,1985). Sanat ve sanatı takip eden süreç en çok doğadan etkilenir. Doğanın değişime uğradığı dönemlerde sanatçı kimi zaman çok etkilenir ve diğer etmenlerle birlikte doğa sanatçıya en etkili kaynak olur. Sanat, duyguyla birlikte karşılıklı bir etkileşime girer ve insan ruhunun en yoğun olduğu dönemlerde şekillenir (Turgut,1990).

Empresyonist sanatçılar nasıl doğanın her anını resmederek renklerin her halini izleyenle paylaşıyorsa, toplumsal değişim sürecinde etki ve tepki yasasına göre hareket eder. Bu noktada toplumsal değişim sürecinde göçler ve savaşlar sanat yapıtlarına konu olurken; sanatçı düşünce yapısında temellendirdiği fikir üzerinde hareket eder ve hem toplumsal, hem de psikolojik süreci harekete geçirmiş olur. Dolayısıyla sanatçı sanat algısını genellikle yaşadığı yerin toplumsal inanışlarına göre belirler.

Sanat gelişimi boyunca farklı fikirlerle tanımlanmıştır. Aristoya göre sanatı daha geniş ifade edebilmek için, doğa ve çevre ayrıntılı olarak incelenmelidir. Nietzsche ise sanatı çıkarsız bir işlemin tersi olarak tanımlarken, seyircinin bakış açısını bir yaratı estetiği olarak görür. Nietzsche'nin bakış açısına göre, sanatsal yaratı bilinçli bir çaba gerektirmediğinden akla aykırıdır (Erinç, 2004). Marks için sanat; insan ve doğanın karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkan yaratıcı bir eylem ve hayatı insanileştiren toplumsal bir karakter taşır. Araştıran, yaratan ve çok yönlü insana ulaşma amacıyla sanatlar gelişim gösterebilir (Shiner,2004). Sanat evrensel nitelik, özgünlük, teknik ve yenilik açısından düşünüldüğünde genel bir tanım yapmak kolay değildir. Aynı zamanda tarihsel süreç boyunca her kültür dönemi kendine has, tekrar edilemeyen bir sanat yaratmıştır (Erinç, 1995). Bu tarihsel süreç içerisinde birçok düşünür yaşadığı dönemin kavramlarıyla sanatı ifade etmiş ve günümüze kadar sayısız yorum ve tanımlamalar getirmiştir.

Antik Yunan filozoflarından Platon sanatın, bir yansıtma (mimesis) olduğunu ifade etmiş ve sanatı bir kopyanın sürekli olarak yeniden kopyalanması, imgeyi yeniden imgelemek şeklinde tanımlamıştır. Bu düşünceye göre sanat eserleri gerçeği yansıtmaz ve insanları gerçeğe yönlendirmez; aksine uzaklaştırır (Read, 1981). Platon'un öğrencisi olan Aristoteles'e göre sanatçı, Platon'un ifade ettiği gibi sahte bilgiler sunarak insanları gerçeklikten uzaklaştıran değil, insanlara hayatı izah eden kişidir (Moran,1983).

Aristoteles, sanattan bahsederken maddenin bulanık şekli ifadesini kullanır ve sanatı saf, soylu, ruhsal güçleri ortaya çıkarmak adına insan tarafından ortaya konan unsur olarak tanımlar. Ona göre sanat, insan eli ve doğanın bağlantısını tamamlamaktır ve bu tamamlama da öykünme ile olur (Arat, 1996). Kant'a göre sanat, bilim ve doğadan ayrılarak, teknik ve geniş çaplı bir anlamla insani beceri şeklinde kavranır ve ancak kendi güzelliği ile keyif için yapılırsa başarıya ulaşır (Erbay, 1997). Hegel sanatı, "ruhun madde içindeki görünümü" şeklinde yorumlarken; bilinç dışı bir faaliyet olarak gördüğü sanatsal etkinlik için "bir ucu insana öteki ucu doğaya bağlıdır" tanımını kullanır. Bu durumda, sanat özünü ve kurtuluşunu ruhtan alır; sanat eserleri ise bu ruhu nesnelere aracılığıyla yabancılaştırarak ürünü ortaya koyar (Adorno, 1985). Ona göre sanatın rolü hem gelip geçici, duyusal dış gerçeklik ve salt düşünce arasında, hem de, sonlu gerçeklik, doğa ve kavramsal düşüncenin sonsuz özgürlüğü arasında bir uzlaştırıcıdır (Ersoy, 2003).

Sanat bazen gerçekliğin ruhsal ve duygusal dışavurumuyken; bazen de biçimlerin oluşturduğu düzenleme içinde işlevselliği gösteren bir olgudur. Diğer bir deyişle, sanat bireyin yaptığı öteki eylemlerdir. Her eylemin aynı anlama gelecek ayrı bir yapıp etme niteliği vardır ve sanatta bir yapıp etme ürünüdür. Sanat, hayatın her noktasında aynı şeyleri, insanları, insan arzularını, niyetlerini, görüşlerini, kısacası insanın doğayla olan ilişkilerini anlatır (Mengüşoğlu, 1998).

Sanat, kişinin düşüncelerini serbest bırakırken, ruhunu inceltir, arındırır ve yüceltir. Hayal gücünün yaratıcılığını devreye sokarak, yaşamı tanımayı, anlamlandırmayı ve yorumlamayı öğretir. Bu bağlamda sanat; yaşamın kendisi, ruhu ve gerçeğiyle bütünleşen asıl değerdir (Akkaya, 2009). Özsoy'a göre sanat

kavramı, farklı yollarla ifade edilebilir. Ona göre sanat, simgeler yoluyla duygu ve düşünceleri, imge ve değerleri aktarmada kullanan önemli bir anlatım biçimidir. Aynı zamanda sanat, yüzyıllar boyunca toplumsal ve politik eleştiri olarak görev yapmıştır. Öykü ve karikatürlerle halkın dikkatini çekmiş ya da savaşa karşı tablolar yaparak gündeme gelmiştir. Nelson Goodman sanatın, bir dünya kurmak olduğunu ifade ederken, Özsoy bu durumun çocuklarda daha net görüldüğünü belirtir ve çocukların özgürce sanatla uğraşırken bambaşka dünya durumları yarattığını savunur (Özsoy, 2003).

Sanat sanat için vardır. Yalnızca güzellik ve haz için yapılır, bunun dışında kendisinden başka bir işlevsellik beklenmez. Thomas Munro sanatı tanımlarken, “doyurucu estetik yaşantılar oluşturmak amacıyla dürtüler yaratma becerisi” ifadesini kullanır (Sözen ve Tanyeli, 1996). Tolstoy, sanat hakkında tanım yapmadan önce, sanatı insan hayatının gerekliliklerinden biri olarak görüp, onu haz aracı olarak ifade etmemek gerektiğini ve bu şekilde görmeye başladığımızda sanatın, insanların karşılıklı ilişki kurmalarında bir araç rolü üstlendiğini anlayacağımızı söyler. Sanat, yaşam, tek bir insan ve tüm insanlık için zorunlu olan, bütün insanlığı aynı duygularla birleştiren ilişkiler ortamıdır. Başka bir deyişle Tolstoy’a göre sanat, daha önce yaşamış olduğu bir duyguyu tekrar yaşamak ve bunu hareket, ses, çizgi, renk veya sözcükler aracılığıyla ifade ederek, imgeler yoluyla bu duyguyu başkalarına aktarıp onların da aynı şekilde yaşamalarını sağlamak demektir (Tolstoy, 1897).

5.2. Sanatçı ve Sanat Eseri

Duyum ve düşünceyle anlatılan sanatsal ifadeler sürekli değişim gösteren yeni biçimlerin dışı vurumudur. Bu açıdan sanat her dönemde yeni eğilimleri beraberinde getirir. Francis Bacon sanatı farklı düşüncelerin çarpıştığı arenaya benzetir. Ona göre sanat hem öznel, hem de nesnel olarak tanımlanır. Toplumsal gelişim sürecinde öznelliği ve nesnelliği her dönem farklı şekillerde yorumlayan sanat, toplumun farklılıklarını, insan ruhunu, gelenek ve görenekleri incelemekte ve yeni amaçlar belirlemektedir (Sena, 1972). Diğer bir ifadeyle, sanat gelişimi süresince toplulukların algı ve bilinç düzeyinin gelişimi paralel olarak ilerleyerek değişim gösterir (Ersoy, 1995). Sanat eserleri, düşüncenin çizgiler ve

renklerle şekillenerek yeniden anlamlandırılmasıyla yaşadığı döneme ışık tutar. Toplumsal değerleri barındıran temsili figürler yoluyla kitlesel iletişimi sağlar. Yeni oluşumlar, kitleye yeni bir bakış açısı kazandırır. Sanatçı toplumsal değişim sürecinde bir eser ortaya koyarken, içsel katılımı, ortamı ve koşulları sorgulama ve tepki verme dönemlerinden geçer (Aristoteles, 1995).

Bir ülkenin sanatının anlaşılabilmesi için, o ülkenin tarihsel süreci, kültürü, medeniyeti ve gelişmişlik düzeyine bakılabilir (Ersoy, 1995). Toplumun içinde bulunduğu sosyo-kültürel yapıdan etkilenerek değişim ve gelişim gösteren sanat, yeni eğilimleri beraberinde getirir. Bu bağlamda sanat eseri, ulaşılan kitlenin düşünce biçimini etkiler. Hegel; “Sanatın nesnel konsepsiyonu” adı altında verdiği tanımlarda estetiği “sanatsal olarak güzellik bilimi” şeklinde vurgular ve güzellik bilimini “doğal güzelliğin dışlanmasıdır” ifadesiyle tanımlar. Ona göre sanat, temsil edici olmayan bir etkinlik, mutlak tinin bir uğrağı veya ölümlü bir şeydir ve bu yüzden sistemin dual karakteri ile tamamen uygunluk içindedir (Aristoteles, 1995). Kant’ın bakış açısına göre sanatı yargılamak ile bilişsel doğal güzelliği yargılamak birbirine benzer ve sanat eserleri bilinçdışı süreçlerin dışavurumudur. Sanata karar veren izleyicidir. Ona göre estetik yargılar dört temel ayırt edici özelliğe sahiptir, ilk önce yargılamak ve ikinci olarak ise güçlü olduğu bir şeyde zevk almaktır (Schaper, 1979). Sonrasında estetik kararlarda güzellik bir nesnenin ağırlığı ve kompozisyonunu belirler. Kant buradaki evrenselliği sağduyu olarak ifade eder. Dördüncü ve son olarak estetik kararlar ve güzel nesnelere arasında maksatlı amaç olmadan görünüşe sahip olunduğu görüşünü savunur (Guyer, 1996).

Freud’un sanat teorisine göre, “güzelin analitiği” tarif edilirken “bir nesnenin varlığının tasarımı ile bağıntıya soktuğumuz hoşlanma” tanımına rastlanır. Kant ise estetik duyguyu tanımlarken, sanatın bütünü bir nesnenin tasarımından ayırt eder. Freud’un perspektifine göre sanat nesnel olarak, bir estetik bütünlük kurmaya yönelik ilgi ve toplumsal bütünün düzenleniş şekline göre belirlenir. Öznel yorumlama sanat çalışmalarında kimlik oluşturur (Bozkurt, 1995).

Disiplinlerarası yaklaşımda sanat gelişiminde birbirinden farklı disiplinleri biraraya getirerek bilgili, yetenekli ve yaratıcı sanatçıların gelişmesi belirleyici bir niteliktir. Lynton' a göre bu tanıma uyan ressam, heykeltıraş, mühendis, mimar ve bilgin olan Leonardo da Vinci; ressam, heykeltıraş, mimar ve şair olan Michelangelo ve resim, reklam, sinema ve dekorasyon alanlarında çalışmaları olan Andy Warhol örnek gösterilebilir (Lynton, 2004). Duyularına başvurması gerektiğini savunan Cezanne; saf renk kullanımı, biçim ve gerçekle bağlantısı olan Van Gogh; lirik ifadeleri boyayla anlatan Changall ve bireyselci yaklaşımlarına Klee, toplum ve sanat anlayışına göre örnek olarak verilebilecek ressamlar arasındadır. Bu tanımlardan anlaşılabilceği gibi sanatçı ile toplum arasında bir bağ vardır ve çoğunlukla sanatçı topluma dayanır. Hegel ve Kant özgürlüğün, sanatsal sürecin temelini oluşturduğunu vurgular. Toplumun başlangıcından beri sanat, birey ve toplum için gerekli ihtiyaçları, yeni fikirleri kendine özgü bir dille anlatmıştır. Bunun yanında toplumsal değişime zıt olarak sanatçının eğilimleri yön değiştirmiş ve sanat, siyaset, din ve diğer tüm olaylarla büyük oranda etkileşime uğramıştır (McCloskey, 1987).

5.3. Sanat ve Toplum İlişkisi

5.3.1. Toplumsal Sistem İçerisinde Birey ve Sanat

Turani' ye göre sanatta, sanat eserleri estetikle bütünleşir. Aristoteles, Platon, Horace ve Longinus'un eserleri toplum ve sanat birleşimine dayanır. Aydınlar ve toplumdaki bilinçli bireyler bu duruma tepki göstermekte ve toplumda bilinçlendirme çalışmaları yapmaktadırlar (Turani, 1998). Psiko-sosyal problemlere çözüm sunabilen ve insan duyarlılığının kompleks ürünleri olan sanat eserleri, insanın sanata bakış açısının yeni düzeylere ulaşmasını sağlar (Eyüboğlu&Erhat,1981). Nilgün Kırıcıoğlu "sanat yalnızca yapılır. O, ancak yapıldıktan sonra bir şeydir" düşüncesini savunur. Sanat eseri toplumsal bir bütün ve sanatsal gelişim içerisinde toplumun kültür zenginliğiyle kavramsallaşmış içerikten bugüne ulaşan sanata dair ifadelerin ana ögesi sanat nesnesi olmuştur (Tansuğ, 1988). Bir sanat eserinin yayılma gücü, kitleye, izleyiciye, etkileme ve eylem gücüne dayanır. İnsanlar yaşadıkları devrin ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi koşulları arasındaki tutumlarını sanat

eserleriyle açığa vururlar ve bu şekilde gelişen toplumsal bilinçlenmenin ideolojik yönü, düşünce sistemlerinin sanat yaratımı üzerindeki etkisinin ne kadar büyük olduğunu gösterir (Oktay, 1993).

Üçüncü dünya ülkelerinin ekonomik kaynaklara ulaşma amaçları yeni talepleri beraberinde getirirken, bu durum tüketim toplumu haline dönüşmelerine neden olmuştur. Tüketim toplumunun bir parçası haline gelen bireyler, tüketime yönelmiş bilgiyi de araştırmadan özümsemiş, sosyal ve kültürel yapı arasındaki farkı sorgulamadan yeni bilgi arayışına girmiştir. Bireyler günümüzde kullanılan televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarının yoğun görüntü ve sunumlarına maruz kalmış ve hazır alıcı duruma geçmişlerdir. Nesnelere ve olaylara dair kopuk bilgiler, insan zihnini yetersiz ölçüde doldurmaktadır (Turani, 1998). Ayrıca May günümüz teknoloji dünyasını “bireyin kendisini yitik hissetmekle kalmadığı, gerçekten yittiği, doğadan ve diğer insanlardan yabancılaşmayla birlikte kendisinden de yabancılaştığı bir dünya” şeklinde tanımlamaktadır (May, 2001). Henrich’e göre sanatçı, tarih boyunca toplumun tesir ettiği tüm yaşamsal alanlarda sistemin daha da güzelleşmesi adına etkin bir rol oynamıştır (Henrich, 1992).

Sanat, dış dünya ile bildirişimde bulunma biçimiyle toplumsal gerçekliğin en üst seviyedeki estetiksel yansıması olarak ifade edilebilir. Görsel sanatlarda var olan süslemeler de, kült figürler olma eğilimi göstermişlerdir. Sanat Durkheimci bir perspektif ile ifade edilirse toplumsal bir olgudur (Aristoteles, 1995). Sanat insan ilişkilerinin dayandığı temel iletişimi kaynağı olmakla beraber, ilişkilerin niteliğini de belirler. İç dünyayı keşfeden sanatçı, onu sanat eserine de yansıtır. Toplumun kendi içinde yaşadığı çelişkileri ve çatışmaları eserlerine taşır. Toplumsal hareketlerin sanat gelişimi üzerindeki etkisi karşılıklı ilişkiye ve somutluk derecesine bağlıdır (İpşiroğlu, 1998). Toplumsal bilinç şekli geliştikçe ve toplumun manevi yaşamdaki rolü arttıkça, toplumsal hareketlerin sanat yaratımı üstünde etkisi de o denli artar.

5.4. Toplumsal Değişme ve Sivil Toplum Kuruluşları

Toplum yapısının temelini oluşturan ögeler ancak kültürün sistemleşmiş mekanizmasıyla sağlanır. Bir toplumun geçmişten geleceğe aktardığı değerler bütünü olarak nitelendirilen kültür, toplumsal yaşamın birikimi olarak görülür. Bu noktada sanat kültürleri arası etkileşimi ve gelişimi hızlandıran etkenlerden biridir. Sivil toplum kuruluşları da sanat aracılığıyla amaçlarını gerçekleştirmek adına daha fazla imkân bulurlar. Sanat kültürünün bir parçası olduğundan, çalışmalarındaki gelişmeler de toplumsal olaylarla paralel ilerler. Kültürel gelişmelerin etkisi sanatsal çalışmalar ve üretime yansır. Belli bir kültür sisteminin içinde yetişen ve eğitim alan sanatçıların sistemin dışına çıkmaları genellikle kolay olmaz (Atiker, 1995).

Sanatçılar kendilerini ifade ettikleri sanat ürünleriyle bir kültür yaratır ve genel kültürün bir parçası olurlar. Sivil toplum kuruluşlarını oluşturan değerler ve ürünler hem toplumsal, hem de, sanatsal kaynaklı olmalıdır. Burada önemli olan farklı değerleri içine alan bir bütünü oluşturmaktır. Bireylerin STK ve sanat birleşimiyle kamuoyu oluşturma girişimleri, onları doğal güçlerin baskı ve etkisinden kurtararak özgür bir sosyal hayata sahip olmalarını sağlar. Bu süreç demokratik düşüncenin doğması ve hayata geçmesinde etkin rol oynamıştır. Sanat ve sanatçının amaçları, ortak hedefleri aktarmadaki inançları, girişim ruhları gibi olgular sanat ve kültür sentezinden meydana gelir (Willetts, 2000). STK'ların amacı toplum da refleksler oluşturabilmektir. Bireyler üzerinde etki oluşturmak adına halkın kalabalık nüfusa sahip olduğu bir bölgede, destekli gruplarla çalışarak yönetimi etkilemek adına dolaylı yoldan yönetime katkı bulunacak ve bu mekanizmayı yerine oturtacak aktör sivil toplum örgütleridir (Tosun, 2001).

5.5. Toplumda Sanatın Önemi

Sanat, bireyin yaşantısının neredeyse her anında onun vazgeçilmez bir parçasıdır denilebilir. Bu sebeple Brommer ve Horn sanatın ne olduğunu ifade ederken insanların baktıkları her yerde sanat ve tasarım çalışmalarını görebileceklerini; sanat biçimleri ve tasarım ürünlerinin hemen hemen her gün

insanların kullandıkları bir sabah kahvaltısı tabağında, elbiselerinde, mobilyalarında ya da sofrta takımlarında görülebileceğini söyler (Brommer ve Horn, 1985). Bu noktada sanatın birey perspektifinden ne kadar önemli olduğu dile getirilmektedir. Sanat ve buna bağılı olarak sanat ürünleri, bireyin hayatında işlevsellik dışında biçim, renk, vb. gibi diğere nitelikleri ile insanın estetik yönünün yansımasıdır. Ersoy'un da bahsettiğı gibi estetik tavır sergileyen, kitap okuyan, müzik dinleyen, film izleyen, tiyatro seyreden ya da bir tabloyu gözlemleyen birey için, o anda başka bir şey ile ilgilenmek söz konusu değildir (Ersoy, 2002). Bütün varlığı ile ilgi duyduğu şey, o sanat yapıtının öz benliğine yönelmiş olmasıdır. Kişi estetik tavır sergilerken kendi hayal âlemine dalar, o eserde kendine özgü bir şeyler bulur ve onunla özdeşleşir. Dolayısıyla kişinin sanatsal seçimleri bir anlamda onun kişiliğine de yansır.

Sanat, insanlara estetik haz verip, onu eğlendirirken aynı zamanda onu oyalar ve hayat dersi verir. Bu bağlamda sanatın, kişilerin ruhlarını yaşamın karanlığından kurtarıp, gerçek yaşamdan daha üst bir ideale hazırladığı söylenebilir. Bir roman, tanıdığımız insan ilişkilerini veya olayları bizim için derinlemesine inceleyip bize liderlik ederek, kendi hislerimizi keşfetmemizi sağlar. Hemen hemen bütün insanlarda aynı heyecan ve duygular uyandırarak şehrin, sınıfın ve milletin insanlarına bir karakter ve yaşama bilinci vererek birlik olmalarına ve birbirlerine yaklaşmalarına yardım eder (Alakuş ve Mercin, 2007). Sanat bizi, sanatçı vasıtasıyla konularında yarattığı karakterlerle bir araya getirerek hayatımızı daha da zenginleştirir (Ersoy, 2002). Bu yüzden sanat kişinin hem görmeye dayalı ihtiyaçlarını hem de zihinsel gelişimini sağlayan bir araçtır. Bu noktada sanat derslerine diğere derslere pozitif katkılar sağlayacak bir ders olarak bakmak gerekir. Nitekim sanat derslerinin diğere derslere motivasyon desteğı sağladığı, öğrencilerin becerilerini ve disiplinlerini geliştiren bir araç olduğu gerekçesiyle 1998 yılında ABD'de uygulanan "New York Okullarında Sanat Aydınlanması Büyüyor" projesiyle müfredat programlarında bulunan sanat derslerinin, diğere derslere oranla eksikliğine dikkat çekilmiş ve bu sebeple 1000'e yakın sanat ve müzik öğretmeni işe alınmıştır (Erbay, 2004).

Sanat, insanların birbirlerini anlamasına yarayan bir iletişim şeklidir. Castells'in de belirttiğı gibi, sanat her zaman farklı ülkelerden veya kültürlerden

bireylerin, farklı sosyal sınıfların, cinslerin, güçlerin ya da etnik grupların arasında köprü konumundadır. Ona göre sanat, kişiler arası farklılıklar, çatışmalar ve baskıları bir tarafa koyarak, onların bir arada yaşabilme becerilerini denemelerini sağlar (Castells, 2001). Bu bağlamda sanat, renk, dil, din, ırk ayrımı olmaksızın, bütün dünyanın paylaştığı evrensel bir dilin oluşmasını sağlayan ortak bir araçtır. Dolayısıyla sanatın amacı, Anderson'un tanımıyla estetik bir form olan sanat eserini benimseme ve onu kabul etme süresi boyunca birbirimizi anlama ve başkalarının bizi anlamasına yardımcı olmaktır (Anderson, 2003).

5.6. Sanat Eğitimi ve Fonksiyonları

Farklı disiplinlerle etkileşim içinde olan sanat eğitimi, birbirini destekleyen iki alandan oluşmaktadır. Bunlardan biri olan eğitim, Selçuk'a göre, insanın hayatı boyunca onunla birlikte var olur. Ona göre eğitim güncel anlayış biçiminde olmasa da, insanlık tarihi boyunca etkisini göstermiş bir faaliyet alanıdır. Bu çerçevede her birey, toplumsal ve kültürel bir alan etrafında yaşamakta ve bu alana entegre olmak durumunda kalmaktadır (Selçuk, 1997). Başaran'a göre bir milletin seneler boyu süregelen kültürünün göstergesi olan eğitim, toplumsal bir kurum olarak ifade edilir (Başaran, 1987). Alınan eğitimin amacı, eğitim sonunda yeni davranış biçimleri öğrenmektir. Eğitim düzeninde yer alan tüm faaliyetler öğrenmeyi destekler niteliktedir ve kazanılan yeni davranışlar insanları öğrenmeye ve öğretmeye teşvik eder. Bu destekleyici eğitimlerden biri güzel sanatlar eğitimidir. S. Buyurgan ve U. Buyurgan'a göre, sanatların tümünün birbirleriyle olan ilişkilerinin fikirsel düzeyde incelenmesi; eğitim, sanatçı, izleyici, toplum ve kültür konularında çalışmalar yapılması güzel sanatlar eğitimiyle gerçekleşir (S. Buyurgan ve U. Buyurgan, 2012).

Kişinin kullandığı anlam, alan ve kuruma göre sanat eğitiminin tanımı da değişkenlik gösterebilir. Örneğin, Herbert Read "Sanatın Anlamı" adlı eserinde kullandığı "sanat" kelimesinin genellikle görsel ve plastik sanatlar için kullanıldığını, fakat "sanat" sözcüğünün bütün sanatları kapsayan bir anlam taşıması gerektiğini belirtir (Kırışoğlu, 2002). Sanat eğitimi, hem okulda öğrencilere hem de hayatın her kesiminden insana yaratıcı karakterler

kazandırma görevi görür. Sanat kendi içinde yaratıcılık güdüsü taşır ve yaratıcı davranışlara hayatın her alanında ihtiyaç vardır. San'ın perspektifiyle yaratıcı birey, kendi dünyasını farklı şekillerde görüp algılayabilen ve çeşitli yönlerle biçimlendirebilendir (San, 1985). Bireyin erken yaşta alacağı sanat eğitimi, ona geniş boyutlu düşünmeyi öğretmektedir ve günümüz modern dünyasında farklı düşünebilme yeteneği önemli bir anlam taşır (Tavşanoğlu, 2003). Gartenhaus, yaratıcılığın herkes tarafından yaşandığını, dolayısıyla bilindiğini dile getirir. Ona göre, pek çok kişi sanatını geliştirmek uğruna çaba sarfetmez. Üzerinde çalışılmayan çabanın sonu kaçınılmaz olarak yaratıcılığı kısıtlamaktadır. Gartenhaus, bireylerin yaratıcı düşünme yeteneklerinin olduğunu ve bir “merak” doğrultusunda yeni bir şey denemenin kışkırtıcı yanını keşfedeceklerini savunur. Bundandır ki, ampulü icat eden Thomas Edison gibi okul hayatında başarı sağlayamayan birçok öğrencinin, merak duyguları sonucu, yaratıcı çalışmalara imza attığı görülmüştür (Gartenhaus, 2000).

Sanat ve beraberinde timinin gelişimi, başka toplumlarda sanat eğitiminin nasıl ilerlediğini inceleyerek ve yaşanan toplum düzeni içindeki sosyal farklılıkları gözeterak evrensel nitelikte değerlendirilmelidir. Bu düşünceyi destekler biçimde Keleş, sanatın gelişimi ve ilerlemesini, evrensel boyuttaki sanat örneklerinin kopyasını yaparak değil, o ülkelerdeki eğitim kuruluşlarının işleyişini takip ederek, öğretme ve uygulama sistemini gözlemleyerek ve tüm bunlar doğrultusunda var olan eksikliklerin tespitinin yapılarak değişimin başlayabileceğini söyler (Keleş, 2004). Eğitim, birçok farklı biçim ve kültürel durumlarla gelişen bir zamansanat eği dilimini kapsar. Say'a göre eğitim, kültür etkileşimini gerçekleştirme yolunda önemli bir adımdır ve bu noktada sanat eğitimi de, bireyde “düş gücü” nün yükselmesine yardımcı olur (Say, 2007).

Sanat, yaratımsal süreç doğrultusunda bireyi özgür düşünmeye, özgür pratik uygulamalara ve özgür yaratmayla gelen bağımsızlığa götürür. Bu yanıyla sanat “birey” olma bilincini beraberinde getirir. Kendi üretimini yapan, süzgeçten geçiren ve beğenen birey, bununla birlikte önce kendisine ve sonra da çevresine yabancılaşmaz. Bu rolüyle sanat, sosyo-kültürel gelişmelerde yeni bireyler yetişmesine yardımcı olur (Kırışoğlu, 2002). Akkaya'ya göre, sanat eğitimi bireye yalnızca haz veren bir oyun ya da hobi görevi görmez. Onun bakış

açısına göre, sanat ile birlikte yayılan yeni duygu ve düşünceler; estetik planda ve yaratıcı uygulamalarla hayatın her alanına aktarılır. Sanat, insanlığa ve topluma bir ışık olur, onlara şiddetin ve zalimliğin manasızlığını içten kavratır. İnsana yaraşır ve insanca bir dünya düzeni kurmanın zeminini hazırlar (Akkaya, 2009).

Sanat eğitimi, kişilerin kendi yaşamlarını amaçlı ve yöntemli şekilde pozitif yönde değiştirme, dönüştürme, geliştirme ve yetkinleştirme sürecidir (Uçan, 2002). Sanat eğitimi zamanında verilmezse, bireyin estetik açıdan duyarlılık, zıt görüşlere saygı, başka kültürlere değer verme, sanat ürünlerini koruma bilinci kazanma ve evrensel ortak bir değeri paylaşma gibi alışkanlıkları kazanamamasına neden olabilir. Gökbulut, sanat eğitiminin genel eğitimin vazgeçilmez bir parçası olduğunu hem algılamının hem de uygulamanın, her aydının sorumluluğunda olduğunu ifade eder (Gökbulut, 2005). Çünkü Alakuş ve Mercin'e göre kültür ve uygarlığın sanat aracılığıyla ölümsüzleştirilmesi; sanatın, günlük yaşamın zengin estetik birikimi, halkın kültürünün beslenmesi, çocukken aşılana sanat sevgisi ve sanat bilincine dönüştürülmesinden geçer (Alakuş ve Mercin, 2007).

İnsanın genel eğitim düzeni bir bütün olarak düşünüldüğünde, sanat eğitiminin bu genel eğitimin kaçınılmaz bir parçası olduğu görülür. Fakat sanatın bireysel bir yaratıcılık ve özgürlük işi olduğu dikkate alınırsa, sanat eğitiminin kendine has yasalarının ve ilkelerinin olduğu söylenebilir. Sanat eğitiminin ana mekanizmalarından biri insanlık tarihini bize göstermek, bize kim olduğumuzu hatırlatmak; neye, nasıl inandığımızı anlamamıza yardım etmektir. Anderson, hayat için sanat eğitiminin özünde, öğrencilerin sanat ile kendilerini ve başkalarını anlayabilmek olduğunu söyler. Bu programda sanatın içeriği, öğrenim ve öğretim stratejileri ile desteklenir ve öğrencilerin kendilerini hem kişisel hem de sosyal olarak ifade etmeleri sağlanır (Anderson, 2003).

Sanat eğitiminin ana amaçlarından biri de kişiye görmeyi, dokunmayı, işitmeyi ve tat almayı öğretmek çevresini gerektiği gibi algılayıp onu biçimlendirmeye yönelmektir. Sadece bakmak değil; “görmek”, duymak değil; “işitmek” ve elle yoklamak değil; “dokunulanı duyumsamak” yaratıcılık için ilk

basamaklardır (San, 2004). Sanat eğitiminin hedeflerinden bir diğeri insanın etik değerler kazanmasını sağlamaktır. Tecrübelerle paralel olarak görülmüştür ki iyilik ve etik değerlerin korunması akla değil yüreklere iyice yerleştirilmesi ile mümkün olabilir. Yalnızca konuşarak etik değerlerin kazanılması sağlanamaz. Sosyolog David Émile Durkheim: “Sanatın bir de ahlaki yönü vardır ki, hiçbir şey onunla yarışamaz” der. Duygularını, estetik değerlerin hazzıyla besleyen insanın, etik değerlerden uzaklaşması imkânsızdır ve insan kötülük düşünemez. Toplumsal enkazın temelinde duyarsızlık yatar (Gençaydın, 2002).

İnsan denilen varlık fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal bir dünyada yaşar. Birey zihinsel kazançlarını başka derslerden sağlayabilir; ancak duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarını ne matematik ne kimya ne de yabancı dil gibi derslerle deneyimleyemez. Bu bağlamda düşünüldüğünde sanat, insan gelişimini etkileyen duyarlılığı beslemede çok önemli bir kaynaktır denilebilir. Bu duyarlılığı kazandırmanın ve duyguların hızla beslenmesinin en ekonomik ve kestirme yolu sanat eğitimiyle sağlanabilir (Boydaş, 2004; Gençaydın, 2002). Gençaydın, duyarlı olmanın bireyin yaşamında önemli olduğu kadar toplumların yaşamında da çok önemli olduğunu savunur. Çünkü ona göre, “bilgisiz toplumlar cahil, ama duyarsız toplumlar barbar” olurlar (Gençaydın, 2002). Örneğin kendilerinden başkasını yok sayan, yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda Dünya’daki tüm toplumları sömürmeye çalışan, o toplumların değerlerine saygı göstermeyen ve üstün bir toplum olma zihniyetiyle diğer toplumlar üstünde hâkimiyet kurmaya çalışan toplumlar “barbar bir toplum” olarak kabul edilebilir.

Sanat eğitiminin kazandırdıklarıyla kendi ülkesinden olmayan bir sanatçının eserini kabullenen, yüzyıllar önce farklı uygarlıkların yapmış olduğu sanat eserlerini değerli bulan ve onları koruyabilen, gelecek nesillere bir kültürel miras bırakmak adına çaba sarfeden insan ya da toplumlar, sanat kültürünü sindirmiş empati yapmayı bilen kişi veya toplumlardır denilebilir. Dengesiz ve uyumsuz toplumlardan olmak istenmiyorsa, o toplumu oluşturan bireylere sanat eğitimi vermek gerekebilir. Çünkü sanat eğitiminin amaçlarından biri sanat kültürü edindirmek ve toplumların uyumlu insanlardan oluşmasını sağlamaktır (Alakuş ve Mercin, 2007). Bu noktada Mercin’in dediği gibi, sanat eğitiminin hedeflerine ulaşabilmesi için, eğitim ortamı adına yalnızca sınıf ortamından

yararlanılmamalıdır. Sınıf ortamı dışında müzeler, galeriler ve sanatçı atölyelerinden de destek alınması sanat eğitiminin niteliğini arttırmada yararlı olabilir (Mercin, 2002).

Sanatın evrensel dilini kullanabilmek, sanat eğitiminin hedeflerinin başında gelir. İnsanın, sanat yoluyla düşüncelerini dışa vurması önemli olmakla beraber, ancak bu yolla tecrübe edilen deneyimler, kişinin kendini anlatmasında önemli bir araç sayılabilir ve kişinin özgünleşmesine ortam sağlayabilir. Özgün anlatım çabasıyla özgün düşünce yapısının temeli, olayları sentezleyerek yorumlamayı da beraberinde getirmektedir. Sanat eğitiminin ne kadar gerekli olduğu konusu Alakuş'a göre, bireysel, ekonomik, psikolojik, sosyolojik ve politik açılardan da ele alınmıştır (Alakuş, 2003). Bu düşünce bağlamında sözü edilen araştırmada özellikle çocuk resimlerindeki ruhbilim ve gelişim temalı yaklaşımlar dikkate alınarak, bu resimlerde çocuktaki çok yönlü gelişimin egemenliği görülmüştür. Ayrıca çocuğun nesnel dünyada kurduğu ilişkiyi ve çevresini değiştirme amacındaki yaratıcı eylemi bir gösterge olarak düşünülür. Bu resimleri organizmanın doğal bir gereği olarak gören yaklaşım, çocuk büyürken çizgilerinin de gelişeceğini savunur. Çocuğun çizgilerini onun tüm yaşantısının göstegesini olarak gördüğü gibi, çocuk resimlerinin düzenleyici ve bütünleyici bir işleve sahip olduğunu da düşünür. Duyusal, olgusal, zihinsel boyutlarda işlem yaparak resim yapan çocuk, bu sayede zihinsel gelişime açık olur ve 10 yaşına kadar olan çocuk resimleri, bu yaştaki çocukların zekâ düzeylerini belirlemede bir etkidir (Kırıçoğlu, 1991).

Sanat eğitiminin önemli olduğu gerekçelerinden biri de, insan duygu ve düşüncelerini bloke edecek davranışları reddetmesini sağlamaktır. Bir diğer deyişle sanat, insanın kendini özgürleştirmesidir. Kişi şayet özgür düşünemez ve hep başkalarından emir beklerse; kendini ve yaratıcılığını geliştiremez. Bunun sonucu olarak da tamamen ezber dayalı, kendini ifade etmekte zorlanan, özgüvensiz, yeni bir şey yaratamayan, bir problem karşısında çözüm önerileri getiremeyen bireyler ortaya çıkabilir. Bu da bir ülkenin geleceği bakımından son derece tehlikelidir. Çünkü endüstrileşen ve teknolojinin hızlı geliştiği bir dünyada var olan teknolojiyi dönüştüremeyen ve yeni bir şey yaratamayan toplumlar yok olmaya mahkûm olabilirler (Alakuş ve Mercin, 2007).

Sanat eğitimi, insanda değerler sisteminin oluşmasını sağladığı gibi bireylerin etrafında olan olaylar, nesnelere ya da sembollerin anlamlarını arayabilmeleri adına gerekli olan yetenekleri kazanabilmelerine de yardımcı olur. Bu nedenle, sanat eğitimi, genel eğitim programlarının bir tamamlayıcısı konumundadır (NAEA, 1994). Bu anlamda düşünüldüğünde sanat eğitimi yalnızca sanatsal yeteneğe sahip bireylere değil, aynı zamanda bu bireyler dışındakilere de verilmelidir. Çünkü sanat eğitimiyle bireylerin sadece yaratıcılıkları ortaya çıkmaz, aynı zamanda bireyin ruhsal yönünde doyurulmuş olur ve bu yönüyle genel eğitim bütünlüğünün ayrılmaz bir parçası haline gelir. Sanat eğitimi kitle olarak hem çocuklar hem de yetişkinleri kapsar. Donanımlı ve nitelikli bir eğitim almamış nesil, geleceğin güvencesi olamaz (Alakuş ve Mercin, 2007). Bu nedenle Özsoy'a göre sanat eğitimi, hem okul öncesinden üniversite seviyesine kadar uygulanan örgün; hem de boş zamanları değerlendirilmede bir hobi alacı olarak sürebilecek özelliğiyle en önemli eğitim alanlarından biri olmaya devam edecektir (Özsoy, 2003). Alakuş ve Mercin'in ifadesine göre çağdaş uygarlık seviyesini yakalamak yaratıcı düşüncüyü geliştirmekle mümkün olur. Bu bağlamda sanat eğitimi diğer tüm dersler adına bir bütünleyici olarak değil, aksine kendine özgü yapısı nedeniyle verilmesi gereken zorunlu bir branş olarak kabul edilmelidir (Alakuş ve Mercin, 2007).

5.7. Kimlik, Toplumsal Kişilik ve Kültür

Toplumdaki tüm bireylere toplumların yapısı gerekeği ortak dinamik bir örgütlenme gerekmektedir. Bu örgütlenme; toplumsal veya kültürel kişiliği oluşturur. Toplumlarda kültür birliğini oluşturan ve ulusal kültür şeklinde tanımlanan bir kültür mevcuttur. Günümüz toplum kavramında bu olgu küresel kültür veya kültürel ortak payda olarak tanımlanır.

Tylor Primitive Culture kitabında bahsettiği gibi kültür ve uygarlık kavramları birbiriyle eş değer kabul edilerek, bu kavramların en geniş anlamda, bir toplumun üyesi olan insanın kazandığı bilgiler, yasalar, gelenekler, sanat, ahlak vb. gibi beceriler ve alışkanlıkların kompleks bir bütünü yansıttığını belirtmiştir. Bu ifade modern tanımlamalar arasında tarihsel olarak ilk önce

ortaya çıkan ve öncü olan bir tanımdır. Başka bir deyişle, insanlık tarihi boyunca süre gelen çeşitli toplumların kültür durumunu, kültürün genel ilkelerinin sorgulanabilme becerisinden dolayı insan düşünce ve hareketlerinin yasalarını araştıran bir bilim olma yolunda adımlar attığının da göstergesidir. Bozkurt, Tylor'ın bu tanımlamasıyla kültür teorisinin esas görüşünü ortaya koyan bir anlam taşıdığını önemle vurgulamaktadır (Bozkurt, 2002). Uygur'un tanımına göre ise kültür, bireyin kendini kendi evinde duyabilmesi için bir dünya yaratmasıdır. Bu bağlamda kültür, bireyin kurduğu bu dünyanın anlamına ilişkin düşünülebilir olmasını sağlamalı ve insanın varoluşunu sorgulamalıdır. Uygur'un deyişi ile "İnsanın nasıl düşündüğü, duyduğu, yaptığı, istediği; insanın kendisine nasıl baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği, bütün bunlar kültürün öğeleridir" (Uygur, 2013). Kapsamlı bir yaklaşımla kültürü açıklamaya çalışan Uygur; kültürün özünü, insanın gerçekliğine şahitlik edebilecek öğeler bütünü olarak tanımlamaktadır. Hatta bu öğeleri insan doğasını etkileyecek her şey olarak görmektedir. Benzer bir şekilde Marks'a göre kültür tanımı, doğanın var ettiği şeyler karşılığında insanoğlunun yarattıkları şeklinde bir yaklaşımdır ve kültürü, doğanın insanlaştırılması üzerine bir süreç olarak görmektedir (Bozkurt, 2002).

Toplumsal yaşam biçimi olarak bir kültür, belli bir toplumun bütün bireyelerine duygu, düşünce, inanç ve davranış ilişkileri sağlıyorsa ulusal kültür ortaya çıkar. Bu anlamda ulusal kültür, toplumun bir kültürel kişilik olarak yansımış halidir (Kongar, 1995). Bu noktada toplumdaki bireyelerin bütünleşebilmeleri açısından önemli bir konudur. Toplumun toplu davranış biçimini yansıtan kamuoyu, bir konuyla ilgilenen bireyeler bütünü temsil eder. Başka bir deyişle belirli bir grubun, herhangi bir olayla ilgili olarak o konu ve durum hakkındaki görüşünü ifade eder. Halkın ilgisi konuya ve zamana göre değişse de, sanat kamuoyu ya da spor kamuoyu gibi farklı alanlarda farklı kamuoyu oluşması mümkündür. Dempsey ve Benjamin'e göre kamu, değişen geçici bir olayın sonuçlarıyla ilgilenen bir topluluktur. Bu noktada sosyal içerikli bir olayın önemi onunla doğrudan ilişkili olan geniş kitleleri etkileyebilecek niteliktedir ve çeşitli yollarla kurulan etkileşim sonucu hemen bir kamuoyu oluşabilir (Dempsey ve Benjamin, 1987).

Kant'ın yaklaşımlarından biri olan aklın kamusal ve özel kullanımı ise Foucault'nun önemle vurguladığı bir konudur. Kant'a göre akıl kamusal anlamda özgür, özel anlamda ise itaatkâr olmalıdır. Foucault, Kant'ın belirttiği üzere aklın özel kullanımının bireyin ait olduğu sistemin bir çarkı olduğunda gerçekleştiğini belirtir; ona göre birey bu sayede toplumda bir rol ve mesleğe sahip olurken toplum tarafından sorumlu tutulur.

Foucault'nun aydınlanma perspektifinden yorumlamasına göre Kant; insanların düşünmeden, hesaplama, dikkat etmeden ve akılsızca itaatkâr olmalarından ziyade, aklın belli hedeflerle belirlenmiş koşullara uyarlanması ve buyruk altında tutulması gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla aklın bu şekilde kullanılması görünürde özgür bir idea olarak öne çıkar. Foucault'ya göre Kant aydınlanmayı insanlığın kendi aklı dışında hiçbir güce bağlı kalmadan kullandığı bir an olarak tanımlarken, bu noktaya bir eleştiri gerektiğini düşünür. Eleştiri ne yapılması gerektiğini ya da neyin bilinip, neyin umulabileceğini açıklamak adına akıl kullanımının yasal olduğu durumları belirleme rolündedir. Bu noktada, aklın yasal olmayan durumlarda kullanımı hayalle birleşerek dogmatizmi ve heteronomiyi arttır (<http://staffweb.hkbu.edu.hk/ppp/ksp1/KSPglos.html>). Öte yandan Foucault, Kant'ın bahsettiği aklın meşru kullanım özerkliğini temin edilecek ilkelerin açıklandığı zaman olarak görür ve eleştirinin aynı zaman da aydınlanmadaki aklın başvuru kaynağı olduğunu söyleyerek, aydınlanmanın bir eleştiri çağı olduğunu düşünür (Toplumbilim, A.g.e, Sf. 71).

Nietzsche'nin kültür yaklaşımı kendi çağıyla birlikte öncesindeki kültürü de yok sayması doğrultusundadır. Ona göre; "asıl gerçeklik de varlık, töz, hakikat gibi uydurma kavramlar değil, güç iradesi; güçlerin her an doğuş-batış süreci olan yaşamdır" (Köktürk, 2006). Bu bağlamda Nietzsche, gerçek anlamda varoluşun tecrübe edilebilen bir şey olduğunu ve bu tecrübe edilebilen varoluşun hâlihazırda bulunan kültür tarafından esir alındığını vurgulamaktadır. Ancak, dinin ahlaki boyutuna kuşkuyla yaklaşan aydınlanma filozofları, kendilerine göre yok etmeye çalıştıkları ahlak kuralları veya yerine koymak istedikleri matematiksel düşünceyle gelen ahlak kuralları da köleliğin çıkarlarına göre şekillenir. Buradaki temel düşünce, dinsel gücün sağladığı ahlak etkilerini kırıp, aydınlatma temelli ahlaki otoriteyi yükseltmektir. Örneğin, batı felsefesine

öncülük eden Platoncu görüş Hristiyanlığı kökten etkilemiştir. Hayatı teori üzerinden anlamaya çalışan batı felsefesi, varolanın ardında daima bir gerçeklik arayışını sürdürmüştür. Hatta beden ile ruh karşı karşıya konumlandırılmıştır. Bu durum teolojiyi yücelttiği gibi, Tanrı karşısında kendini suçlu hisseden bireyler topluluğuna da neden olmuştur. Nietzsche, Sokrates sonrası felsefeyi ve varolan kültürü dışlayarak, felsefeyi yeniden yapılandırma ilkesiyle kültürel dünyayı sil baştan şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun dışında geride kalmış tüm değerlerin silinmesi gerekmektedir. Nietzsche' ye göre ancak bu tür bir yaklaşımla felsefenin yeniden inşası mümkün olabilmektedir (Köktürk, 2006).

Marks'ın kültür anlayışı, materyalist ve determinist bakış açısına dayanmaktadır. Nietzsche'de görülen başkaldırı ve sistematik olmayan bir tavır Marks'ta da belirir. Marks'ın dünyayı değiştirmek üzerine kurduğu sosyal ve siyasi temelli ideolojik yaklaşımı maddeye dayanır ve bu çıkış noktası varlık felsefesinin temelini oluşturur. Bu bağlamda Marks kültürü eleştirel bir yaklaşımla ele almaktadır ve sosyal yaşamdaki kültür alanlarını “alt yapı” ve “üst yapı” olmak üzere iki grupta inceler. Marks'a göre alt yapı, üretim mekanizmalarının kontrol durumu tarafından ekonomik temelde şekillenirken; üst yapı, din, ahlak, hukuk vb. değerler tarafından yapılanmaktadır.

Üretim mekanizmalarını kontrol edenlerin, bireysel güçlerini yüceltecek ilkelerle donattığı bu yapılar burjuva kültürü şeklinde tanımlanır. Bu noktada burjuva kültürü, kendi egemenliğini devam ettirecek olan unsurların muhafaza edildiği bir kültür formudur. Değişim toplumda kaçınılmaz bir sonudur. Ancak burjuva kültürü, bu toplumsal değişimin nasıl ve kimler aracılığıyla yapılacağına belirlenmiş biçimindedir. Üretim mekanizmalarında gücün el değiştirmesi durumunda emekçi sınıfına geçen kontrol sonucunda, alt yapı ve üst yapı ilişkisi yeniden şekillenir (Köktürk, 2006).

Ekonomik düzende yapılanan, alt ve üst yapı kavramları toplumsal ilişkiler bakımından önem taşır. Toplumun ekonomik işleyişi ve üretim formunu temsil eden “alt yapı” kavramı, aynı toplumda süregelen eğitim, din, yargı ve sanat kurumlarını temsil eden “üst yapı” kavramı ile tanımlanır. Marksist görüşte üst yapı, alt yapı tarafından şekillenir. Fakat bu alt yapının, üst yapıyı

belirleyeceği anlamı taşımaz. Genel tanımıyla Marksizm; ekonomik ilişkilere bağlı olarak toplumların gelişimlerini ve davranışlarını belirleyen bir düşünce biçimidir (Berger, 2012).

Teknolojiyle beraber gelişen süreçte, insanları gözetim ve kontrol altına alma düşüncesinin belirlediği bu dönemdeki amaç kişisel özgürlüklerin ve insanın kendine özgü niteliklerinin yok edilmesidir. Orwell'in bu yaklaşımı olumsuz bir ütopya dünyasının göstergesi niteliğindedir. Bu ütopya dünyası bireysel özgürlükleri azımsayan, egemen güç olan toplumsal kültürel dünyayı ise yücelten bir yerdir. Sınıf ilişkilerine dayanan bu yerde Büyük Birader en yüksek konumdadır. Büyük Birader'in yanlış anlaşılma düşüncesi söz konusu olamaz. Ayrıca her türlü başarı, zafer, buluş, bilgi, mutluluk ya da erdem onun liderliğinde ve ondan ilham alarak var olabilir (Köktürk, 2006). Tasarlanan bu dünyada koyulan kuralların tersini söylemek bir yana düşünmek dahi suçtur. Zihinsel eylemlerle suç işleyenler düşünce suçlusu olarak ağır koşullarda cezalandırılırlar. Bu dünya düzenini; "Savaş Barıştır. Özgürlük Köleliktir. Cahillik Güçtür." mottoları biçimlendirmektedir (Orwell, 2011). Özgürlük durumunun kölelik formunda kavratılması kültür aracılığıyla mümkündür. Kısacası Orwell'in ortaya koyduğu bu ütopyik dünyada bir gerçeklik söz konusu değildir. Bu durum dünyevi ve fikirsel her türlü gerçekliğin kültür ile yönlendirilmiş olması esasına dayanır.

Gasset'e göre kitle oluşumlarının ortaya koyduğu sosyal güçler kaçınılmaz bir gerçektir. Buna rağmen kitleler toplumu kontrol etme gücünden hem uzaktır, hem de toplumlar ne kendilerini yönlendirebilir ne de yönlendirmelidirler. Buna örnek olarak Avrupa toplumlarına ve uygarlıklarına bakıldığında çarpıcı bir kriz olarak görülmektedir. Tarihte birçok örneği olan bu tip krizlerin, sonuçları da anlaşılır düzeydedir. Bunun en basit örneği kitle ayaklanmalarıdır. Gasset bu ayaklanmaların kitleler ve sosyal güçlerin siyasi anlamı dışında ahlaki, finansal, dinsel, entelektüel, eğlence ya da giyim gibi ortak boyutta bir değerlendirme yapılmasını vurgular. Ortak davranışları bütünlük çerçevesi içinde konumlayan Gasset, şehir hayatının eskisi gibi rahat olmadığını hatta aksine gündelik yapılan işlerin ya da gidilen yerlerin artık bir yer bulma sorunu haline geldiğini ifade etmektedir. Bu durumda insan günün

doğal akışından uzaklaşır; uygarlık dediği bu atmosferde şaşırır, merak duygusuna kapılır ve daha çok anlamaya çalışır. Bu meraklı insan zihinleri için artık dünya daha farklı ve olağan dışı gelir. Gasset'in düşüncesine göre bu merak kabiliyeti, entelektüel anlamda bireyi hayalin sonsuz heyecanı içindeki hayata sürekleyen bir zevktir ve bu entelektüel merak insana özgü bir nitelik taşır (Gasset, 2003).

Tarih boyunca insan topluluklarına bakıldığında küçük, dağınık kabileler şeklinde yaşadıkları ve belli bölgelerde yığıldıkları görülmüştür. Ancak günümüz dünyasında bu yığılmalar niteliksel olmakla birlikte niceliksel de. Bu tip bir yığılma azınlık gruplara ait el değmemiş kültür bölgelerinde gerçekleşmektedir. Bu sayede toplumsal kitle kavramı ortaya çıkmış, azınlık gruplar da nitelikli insanların oluşturduğu gruplar olmuştur. Kitleler sıradan kişiler olmasına rağmen işçi olarak sınıflandırılmazlar. Gasset için kitleler bireye özgü istekler, fikirler ya da alışkanlıklar doğrultusunda birleşmeli ve herkesin, herkesle beraber herkesleşmesi düşüncesiyle hareket etmelidir (Gasset, 2003). Bu noktada Rousseau'nun kritiğine benzer bir görüş getiren Gasset, herkesleşmenin kitleler için bir mutluluk kaynağı haline geldiğini söyler. Çünkü onun düşüncesine göre üzerinde durulması gereken toplumsal sorun; ev, iş, kafe, tiyatro ya da herhangi bir yere gidildiğinde karşılaşılan kümeleşme sonucu kurumlardaki kütleli yığılma ile karşı karşıya kalınmasıdır. Bu yığınlar herkesin sahip olduğu ortak tutku, tercih ve isteklerle doğru orantılıdır. Dolayısıyla insanlar bir gruba ait olmanın mutluluğunu yaşarlar ve bu durum onlarda ne bir rahatsızlık ne de sorgulama oluşturur (Köktürk, 2006).

5.8. Kültür Sanayi

Toprağın işlenmesinden başlayarak, insan zihninin ekilip biçilmesiyle büyümeye devam eden kültür kavramı; Adorno'nun kültür sanayi deyimiyile somut bir hal almaktadır. Kültür sanayi kavramı, itaatsizliğin karşılığında ölüm cezasının bulunduğu derebeylik çağlarında boyut değiştirerek; bu kavrama yapılan herhangi bir itaatsizlik karşısında kişinin toplumdan uzaklaştırıldığı bir durum ortaya çıkmıştır. Frankfurt Okulu'nun önemli düşünürlerinden Horkheimer ve Adorno'ya göre, özel kültür endüstrisi tekelinde tiranlık bedeni

serbest bırakarak doğrudan ruhu nişan almaktadır. Bu düşünce ekseninde otoritenin artık kendi isteği doğrultusunda düşünmesini ya da ölmesini istemediğini, aksine bireyin istediğini düşünmekte serbest olduğunu, yaşamının, malın ya da mülkün kişiye ait olduğunu, ancak an itibariyle dışlanarak bir yabancı gibi davranılacağına kaçınılmaz olduğu savunulur (Horkheimer ve Adorno, 1996).

Kitle iletişim araçlarından olan sanat ve medya paralelinde bir sistem oluşturularak, bu sistemin kavramsal boyuttaki ana amacının otoriteyi yüceltmek olduğu belirlenir. Kitle kültürü imalattan öte bir üretimle topluluklara yetebilmekte, yeni gereksinimler doğrultusunda da endüstrinin konumu sağlama alınmaktadır. İhtiyaçlar kültür endüstrisi aracılığıyla yönlendirilip, gözetim altına alınır. Üretim artışı doğrultusunda fiyatların düşmesinden dolayı kitleler ürünler karşısında duyarsızlaşmaya başlar ve bu çaba karşısında kültür endüstrisi baş kaynağı olan teknik yöntemleri kullanır. Kültür endüstrisinin tek amacı çıkar ve güç egemenliğidir. Horkheimer ve Adorno'ya göre kültür sanayii'nin başarısı iki taraflıdır. Bu görüşte savunulan düşünce; kültür sanayii'nin dışarıda görünen gerçekliği yok ederken; içeride yalanı istediği ölçüde yeniden üretebildiği üzerinedir (Horkheimer ve Adorno, 1996).

Bu durum sanatın her insanda güzellik ve haz oluşturmasını beklemektense; sanatı bir eğlence yapısına dönüştürerek, zihinsel bağlantıları yok eden yapay mekanikleşmeyi meydana getirir. Dolayısıyla kişi kendi düşüncelerinden uzaklaşarak ona ihtiyaç duymaz hale gelir. Bu noktada dünyada hüküm süren otoriter akıl herkesin akli olur. Köktürk'e göre bu tür bir aklın ortaya çıkması sinema endüstrisinin ortaya çıkardığı yüzler ile mümkün olur. Popüler kültürün yansıması olan davranışların herkes tarafından kabul edilmesi ve tekrarlanması; kişinin kendi akli dışında bir akla bağlı hale gelmesinin sonucudur (Köktürk, 2006). Horkheimer ve Adorno'nun teorisine göre toplumlar artık farklı olmanın dışında bir benzeşme sürecine girmişlerdir. Bu teori genelden özele doğru giden bir uzlaşmayı çağırır, çünkü artık ortada bir gerilim ve kutuplaşma yoktur; sınırlar kalkmış, genel ve özel geçirgen hale gelerek birbirinin yerine geçebilecek konuma gelmiştir (Horkheimer ve Adorno, 1996).

5.9. Frankfurt Okulu

Doktora öğrencisi olan Felix Weil liderliğinde kurulan Frankfurt Okulu, Hegelci Marksist anlayışın takipçisi olan bir fikir topluluğudur. Okulun kurulma amaçları arasında savaşın getirdiği gerilimin temeli olarak gördüğü toplumsal ve kültürel değerleri somutlaştırma niteliği vardır. Birçok düşünür tarafından insan aklının çözümlenmesi odak alınarak bireysel akı araçsallaştırmak ve kitlesele kültürü ortaya çıkarmak adına farklı konular tartışılmıştır. Frankfurt Okulu'nun önemli düşünürlerinden olan Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse ve Max Horkheimer'in yoğunlaştığı ortak düşünceler üst yapısal şekillenmeyi açıklamak üzerine oluşmuştur. Onlara göre toplum üst yapı adı altında nitelendirilirken; eğitim, din, sanat ve yargı gibi kurumlar kitleleri rahatlık ve eğlence etkisine alarak özünden uzaklaştırmış ve yabancılaştırmıştır. Alt yapı yozlaşarak değişim için gerekli ihtiyaçları ve devrim ilkelerini unutmuş durumdadır. Süregelen bu durum, kapitalist toplumlar için kitle kültürü kavramıyla eş değerdir. Adorno'nun düşüncesine göre, yönetme isteğindeki üst sınıfların sistemi olumsuzlama ve tek düzeleştirme çabası vardır. Mesela kendini seçkin kültürden gören birinin katıldığı bir gösterideki ses, ışık ve basit ifade edilen müzikle kendini boşlukta hissetmesi bu duruma örnek olarak verilebilir (Berger, 2012).

Horkheimer ise toplum sorunlarının altında akılsal bir problemin olduğunu söyler ve bu durumun yalnızca felsefe ile çözülebileceğini düşünür. Aklın çözümlenmesiyle yapılan irdeleme ancak disiplinlerarası bir çalışmayla yürütülmelidir. Bu yöntem aklın formelleşmesini ortaya koymak adına öznel akıl ve nesnel akıl olmak üzere iki şekilde ele alınır. Horkheimer için öznel akıl düşünce aracının soyut işleyişi biçiminde tanımlanabilir. Bu düşüncede temel alınan görüş, kabul edilen amaçlara ulaşmak adına seçilen araçların yeterliliği üzerinde durmaktır. Amaçların akla uygunluğunu tartışmaz. Ancak amaçlardan bahsettiğinde bunların öznel anlamda akla uygun olduğunu; özne, birey ya da diğer bir deyişle topluluğun varlığını devam ettirmesine hizmet ettiklerini kabul eder (Horkheimer, 2010). Bu durumda Horkheimer öznel akı düşünürken amaçlar ve araçlarla olan bağlantısını yok saymaz. Aksine bu akıl türünün birey, toplum ya da topluluğun varlığını devam ettirmesi amacıyla kişisel öznel çıkarılara hizmet ettiğini kabul eder. Öznel akıl Horkheimer'in iddiasına göre batı

dünyasının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir; bu görüşün tam aksi olan görüşün de geçerli olabileceğini ve bu görüş çerçevesinde yalnızca zihinsel boyutta değil aynı zamanda dünyada, sınıfsal oluşumlarda, toplumsal kurumlarda ya da doğada da var olan bir güç olduğunu söylemektir. Bu fikre göre amaçlar ve bireyin kendisinin de içinde bulunduğu sistemli bir yapı kurulabilir. Böylece akıl yolu matematiksel kusursuzlukla birleşip yaşama dair her şeye uyarlanabilir. Bu örnekler skolastik düşünce, Alman idealizmi veya Platon'dan Aristoteles felsefelerine kadar birçok felsefik düşünce sisteminde yer alır. Örneğin Horkheimer'a göre Platon'un Devlet adlı kitabında bireyin nesnel akıl aracılığıyla doğal olarak hayatını mutlu ve başarılı olarak idame ettirebileceğine değinilmektedir. Bu noktada nesnel aklın temelinde insan davranışları ve amaçlarının dengeli olması değil; kişinin kaderinin veya en yüksek hedeflerinin gerçekleşme düşüncesi vardır.

Nesnel akıl, tıpkı aydınlanma fikrinin gerçekleştiği gibi, tradisyonel dinin fonksiyonunu üstlenerek bu amaçla felsefi sistemleri yürütmek çabasıyla yeni akımlar oluşturma gayretindedir (Horkheimer, 2010). Ona göre bu dünyadaki her fikir bir eylem ve iddia olarak varsayılmaktadır. Birbiriyle bağlantılı her şey ve herkes bir diğerrinin sonucu olarak görülür ve etiketlenir. Bu tür bir mekanikte, endüstrinin gelişmesi zorunlu hale gelir; ancak bu, zihinlere de yansıdığına, aklın kendisi de araç haline gelir, bir çeşit madde özelliğine dönüşür ya da put haline alır, düşünsel yaşamaktan ziyade öylece kabullenilen etkileyici bir varlığa bürünür (Horkheimer, 2010).

Köktürk'e göre, Aydınlanma düşüncesinin ana amacı sözde insan hayatını korumak gibi görünse de, bu düşüncenin temelinde akıl, madde ve insanın köleleşmesi fikri yatar. Bu fikir gündün güne, sistematik olarak tekniğe dönüşür ve köleliğin yüceltilerek özgürlük şeklinde algılanması sağlanır. Aydınlanma kavramıyla biçimlendirilen rasyonalite fikri kaçınılmaz olarak totaliter egemenlik anlayışını temel alır. Liberal politikalarda bile totaliter anlayışın etkisinden kurtulamayan Aydınlanma fikri, dünyayı sezgilerden çok nesnelere yaşamaya bağlı duruma getirmiştir. Bu bağlamda, duyu ile ilgili olan nesne ve özne arasındaki bağlantı kopukluğa uğramış; bireyin teknik becerilerini içeren ve

pozitif bilimleri yücelten Aydınlanma fikri, kültür sanayisi adı altında yepyeni bir kavram yaratmıştır (Köktürk, 2006).

5.10. Frankfurt Okulu ve Sanat Algısı

Dellaloğlu, Frankfurt Okulu'nun sanat ve toplum değerlendirmesinin “insan” da bulunduğu ifade eder. Onun ifadesine göre eğer toplum değişimi yaşayacaksa, sanattan dolayı değil, insanın etkisiyle yaşayacaktır. Bu düşünceye göre eğer toplum sanatı bırakabiliyorsa, esasen bırakılan sanat değil, insandır. Frankfurt Okulu'nun sanat algısında insan “yanlış bütün” içinde, daha büyük yaşam alanlarında var olabilmeyi amaç edinmelidir. Bu bağlamda sanat, insanı “yanlış bütün” karşısında güçlü kılar (Dellaloğlu, 2007). Sanatın keşfedilmesi, sanatta algıyı ve beraberinde kendine dair yasalarının incelenmesini öngörür. Böylece sanat ve toplum arasındaki bağ yalnızca sanatı değil, aynı zamanda sanatçıyı, yapıtını ve onu algılayan bireyi de kavramasıyla bir iletişim ağı oluşturur.

Hegel'e göre insan algılayan, yaşama dair sorular soran, değiştirip dönüştürebilen bir yapıya sahipse, kendiyi beraber içinde yaşadığı toplumu da dönüştürür. Ona göre insan akıl dışında bir dünyaya uzanarak tümel akıl ile bağlantı kurar ve var olan yabancılaşmayı ortadan kaldırır. Dolayısıyla dünya ile olan yabancılaşma da ortadan kalkar (Hegel, 2005). Yukarıda bahsedilen bu yabancılaşma durumu Marx'a göre, ilk kez insanın doğada kendini “öteki” hissetmesiyle başlar ve insanın kazandığı bu ilk mücadele, ona göre, mücadele sırasında kullandığı bilim, kültür ya da teknoloji gibi bir takım araçlarla insanın kendini daha da tehlikeli bir yabancılaşma içine sürüklediğini dile getirir (Marx, 1993).

Toplum, sanat ve eğitim ilişkisine bakıldığında, sanat eğitiminin kültür oluşumunda ve medeniyeti şekillendirmede etkili bir rolü olduğu söylenebilir (Özsoy, 2003). Bütün sanat alanları hem topluma, hem de kültüre kendine has katkılarda bulunur. Dolayısıyla bu katkılar, kişilerin hayat boyu yalnız başlarına ürettikleri sanat alanlarından daha fazlasını üretme gücü kazandırır. Read'e göre,

sanatın yaşama kazandırdığı fonksiyon o kadar çoktur ki, bunu kaybeden toplumların dengede kalamayacağını düşünür (Read, 1981).

Frankfurt Okulu'nun anlayışına göre, sanatın özerk ve toplumsal olması onun en önemli niteliklerindedir. Dellaloğlu'na göre sanatın bu iki özelliği birbirlerine zıt gibi görünseler de birlikte hareket ederler. Birinin yokluğunda öteki var olamaz. Bu sebeple, Frankfurt Okulu, sanatın bu birlikteliğinin öneminden söz etmeyen düşüncelere, karşı bir tavır sergiler. Bir yandan sanatın toplumsal eleştirisini arka planda tutan ve çağdaş düzen içindeki yenilikçi eğilimleri eleştiren Frankfurt Okul'u düşünürleri, diğer yandan da sanatın otonom yapısını önemsemeyen toplumcu realizm ve Marksist estetiği sorgulamışlardır (Dellaloğlu, 2003).

Adorno'ya göre müzik, kendi içinde, her şeyten öte müziğin izole edilmesinin sorumluluğunu üstlenen toplumsal zıtlıkları göstermekten ötesini yapamaz. Kendi içinde yaşadığı bu paradoksun etkisine direnebilmeyi ve toplumda çözülmeye ihtiyaç duyulan bu durumları derinden etkileyebilmeyi başarır, kendi zıtlıkları içinde, süre gelen durumun acılarını o kadar net aktarır ve acının kodlanmış diliyle yapacağı değişim ve dönüşüm davetinde de o kadar etkili olur (Slater, 1998). Dolayısıyla müzik, toplumun karmaşık yapısı ve çaresizliği karşısında ilgisiz kalmamalıdır. Müzik kendi üzerine düşen toplumsal görevini, kendi yöntem ve yasaları paralelinde, toplumsal problemlere yardımcı olacak şekilde yerine getirmelidir. Ayrıca Adorno, sanatın sadece adaletsizlik karşısında kalan toplumun acılarını yansıttığını düşünmez. Ona göre sanat, diğer bir yandan da baskı altında kalan doğa'nın acılarını da ifade etmektedir (Martin, 2001).

5.11. Sivil Toplum Kuruluşları ve Etkili İletişim Aracı Olarak Sanat

Gökbulut'a göre bir toplumun zorluklarla baş edebilmesi kültür-sanat birikimine ve fikirsel derinliğine dayanır. Böyle bir zenginlikle var olan toplum heyecan, dinamizm ve özgüvenden kaynaklı bir kavrayışa sahiptir (Gökbulut, 1992). Kültürel gelişmeler sanatsal çalışmalarla paralellik gösterir ve bu durum üretime yansır. Bu üretim bağlamından hareketle, belli bir kültür düzeninde

eğitilen ve gelişen sanatçılarının, var olan düzenden uzaklaşması kolay olmamaktadır (Atiker, 1995).

Sivil toplum örgütleri ve sanatın desteğiyle kamuoyu oluşturmak, bireyleri otoriter düzenin etkisinden kurtarıp, onları bağımsız bir toplumsal yaşama sahip olmaları konusunda destekler. Sanat ve sanatçı arasındaki ortak hedefleri iletmedeki inancını ve girişimciliğini, kültür ve sanat birleşimiyle gerçekleştiren STK'lar, eşitlikçi fikirlerin doğmasında ve gelişmesinde etkin bir oynar (Willets, 2000). Sivil toplum örgütleri, iletişim temelli problemleri belirleyip, halkın bilgilenmesini sağlar. Dolayısıyla STK'ların bölgesel düzeyde kurumsallaşması, toplumun yönlendirme becerisini geliştirecektir. Kitlese talepleri iletme konusunda yerel yönetimlerin STK'ları desteklemesi, hedef kitleye mesajı iletmede büyük rol oynar (Ryfman, 2006).

5.12. Sanat Yoluyla Gündem Oluşturma

Toplumda yaşayan fertlerin meydana getirdiği grupların ortak kanaatlerini belirlemek adına kamuoyundan yararlanılır. Kamuoyunu meydana getiren unsurlar dolaylı yoldan aile, kültür, sosyal motivasyon, toplumsal algı ve davranışlar gibi kişisel psikolojik ögelerle; direkt olarak ise politik partiler ya da egemen gruplar gibi siyasal faktörler ve medya tarafından belirlenir (Atabek ve Dağtaş, 1998). Kamuoyunun oluşum sürecinde düşüncelerin serbestçe ifade edilip belirlenen kitleye iletilmesinde, görsel araçlardan ve propaganda yöntemlerinden yararlanılır. Anık'a göre propaganda, halkı etkilemek amacıyla belli sembolleri kullanarak düşünce, inanç ve davranışları başkalarına tanıtmak, benimsetmek veya yaymak amacıyla gerçekleştirilen sistematik çalışmaların tümünü ifade eder (Anık, 1994).

5.13. Sosyal Sorumluluk Kapsamında Yapılan Sanatsal Projeler

Bu bölümde bazı sivil toplum kuruluşlarının uygulamış olduğu sanat projelerine yer verilmiştir.

5.13.1. Başak Kültür ve Sanat Vakfı

2002 yılında kurulan Başak Kültür ve Sanat Vakfı (BSV), toplumda değişkenlere bağlı olarak yetersiz yaşam koşullarında yaşayan, geçim sıkıntısı olan, fizyolojik ve psikolojik olarak özel ilgiye gereksinim duyan dezavantajlı çocuk ve gençlerin kişilik gelişimleri önündeki engellerini kaldırmak ve çağdaş yaşam koşullarına uyum sağlamayı amaçlamaktadır. Kültür ve sanat konularında bilimsel incelemeler de yapan vakıf, sanatın yaratıcı etkisiyle hedef kitleye kendilerini birey olarak anlatma imkânı sunar. Sosyo-ekonomik sebeplerle çocuklara ve gençlere kendi yaşadıkları bölgede sanat yapma imkânı tanıyan, yeteneklerinin ortaya çıkmasında onlara yardım eden ve destekleyen, yetişkin bireyler olarak onları üretime yönlendirmeyi amaçlayan çalışmalar yürütmektedir. Başak Kültür ve Sanat Vakfı, düzenlediği saha araştırmalarının sonuçlarına dayanarak zorunlu göç ve beraberinde getirdiği olumsuz sonuçların etkisiyle çalışmalarını bu konuda sürdürerek, alana belirli bir bakış kazandırmayı hedeflemektedir (<http://www.basaksanatvakfi.org.tr>).

5.13.1.1. Çocuğun İnsan Hakları ve Sinema Projesi

Sivil Toplum Diyalogu Programı aracılığıyla fonlanan ve Avrupa Birliği sponsorluğunda yürütülen “Çocuğun İnsan Hakları ve Sinema Projesi”, Van Barosu, DW-RS Producties (Amsterdam) ve BSV ortaklığında gerçekleşmiştir. BSV ırk, din, dil ya da herhangi bir ayırım gözetmeksizin, çocukları tüm farklılıkları ile kabul ederek; onların hakları doğrultusunda birer ‘birey’ oldukları bilincine ulaşılması için çalışır. Eğitim, kültür ve sanat çerçevesinde çocuğun becerilerinin geliştirilmesine yol göstermeyi amaçlayan BSV, çocukların eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplumsal arenada büyümelerine yönelik hak odaklı çalışmalar yaparak, temel insan haklarına olan saygıyı arttırmayı amaçlar (<http://www.basaksanatvakfi.org.tr>). Hem proje danışmanı, hem de yönetmen olan Derya Durmaz ile Amerikalı yönetmen ve akademisyen Theron Patterson önderliğinde düzenlenen “Çocuğun İnsan Hakları ve Sinema Projesi”, savunmasız durumdaki çocukların insan haklarının farkında olarak sinema alanına yönelik yeni bilgiler kazandırmak, becerilerini geliştirmek ve kazandıkları bilinçle kendilerini daha iyi ifade edebilmelerini sağlamaktır.

Ayrıca proje sahasında çalışan STK'ların dezavantajlı durumdaki çocuklara ulaşarak, onlara eğitim, hukuk ve sosyo-kültürel alanlarda yardımcı olabilmeleri adına kurumsal destek sağlamayı hedeflemektedir. Bu perspektifle yola çıkan ve destek alan proje, Türkiye'de 14 şehirde ve Hollanda'nın Amsterdam şehrinde göç mağduru olan 14-18 yaş aralığındaki çocuklara insan hakları ve sinema atölyeleri düzenlemeyi hedeflemektedir.

Van Barosu'nun öncülüğünde 2015 yılının Mart ayında gerçekleşen projenin ilk basamağı, 25-28 Nisan 2015 tarihleri arasında Soma'da tekrarlandı. Soma'da yaşanan maden kazası sonucu travmalar yaşayan çocuk ve gençlere yönelik atölye çalışmalarında katılımcılar kendi filmlerinin senaristi, yönetmeni, kameramanı, oyuncusu, yapım sorumlusu, kurgucusu ve set çalışanı oldular. Bu projeye amaç çocukların travmatik durumları karşısında yaşadıkları deneyimi, sinema sanatından yararlanarak, insan hakları konusunda fikirlerini daha iyi anlatabilme yeteneği kazandırmaktır.

(<http://www.hurriyet.com.tr/cocugun-insan-haklari-ve-sinema-projesi-basladi-28807799>)

5.13.1.2. Herkesten Sanat Herkes İçin Sanat

“Herkesten Sanat Herkes İçin Sanat” projesi Başak Kültür ve Sanat Vakfı ve Ulusal Ajans iş birliğiyle, 2007 yılından beri yürütülen Avrupa Gönüllü Hizmeti projelerinden biridir. Projenin amacı gençlere oyun oynayarak öğrenme becerisini kazandırmak, arkadaşlık kurmalarına yardımcı olmak ve gençlere kültürel önyargıların yıkılmasına karşı bir olanak sağlamaktır. Bu metot ile proje katılımcılarına hayatta daha aktif olmaları ve sorumluluklarını genişletecek işler yaratmaları öğretilmektedir. Bu bağlamda projenin teması çeşitli kültürlerden bir araya gelmiş bireyler arasındaki ortak noktaların keşfedilmesi ve bu ortak noktalar sayesinde kişilerin birbirlerini tanımalarına fırsat vermesi üzerinedir. Bu sayede birbirlerini iyi tanıyan gençler ortak bir payda da buluşabilirler (<http://www.basaksanatvakfi.org.tr>).

5.13.1.3. Başak Gezici Sokak Sanat Atölyesi

Sanatın yalnızca seçkin bir sınıfa ait olmadığını, herkesin her koşulda sanat yapabileceğini, her çocuğun ve gencin oyun oynamaya, eğlenmeye, sosyal ve kültürel aktivitelere zaman ayırarak kendi gelişimine katkıda bulunmaya ve sanatla yaşamın herkesin hakkı olduğunu göstermek amacıyla Başak Gezici Sokak Sanat Atölyesi düzenlenmiştir. Gelen katılımcı sayısı, gönüllü yaşı ve özelliklerine göre resim, heykel, kukla, yaratıcı drama gibi pek çok sanat dalıyla sokaklarda çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Bu sayede çocuklar kendi el becerilerini, hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını sanat vasıtasıyla ortaya çıkarmışlardır (<http://www.basaksanatvakfi.org.tr>).

5.13.1.4. Çocuk Sanatla Gelecek

Bu proje, Hollanda Dışişleri Bakanlığı ve İnsan Hakları Fonu tarafından desteklenmiştir. Projenin amacı sanat aracılığıyla çocukları sosyal hayata davet etme, evren, doğa, toplumsal yaşam, kendinin farkında olmak ve farklı olana saygı göstermek gibi evrensel ölçütlerle bir araya getirebilmektir. Zorunlu göç mağduru ve dezavantajlı 27 çocuğun projeleri, Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde bir hafta ve Başak Kültür ve Sanat Vakfı'nda iki yıl boyunca sergilenmiştir. Yaptıkları çalışmaların sergilenmesi ile çocuklara özgüven artışı kazandırmak ve risk altındaki çocuklara dair önyargıların azalmasını arzulayan proje, ayrıca zorunlu göçün çocuklarda yarattığı travmalar ve sanatın çocuk gelişimine katkısı üzerine konferans düzenlemiştir.

5.13.2. Resim ve Heykel Müzeleri Derneği

Resim ve Heykel Müzeleri Derneği (RHMD), toplumda sanatsal yaratıcılığı arttırarak genç sanatçılara destek olmak, var olan sanat eğitimine katkı sağlamak ve müzecilik algısını daha geniş kitlelere ulaştırabilmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Kamu yararına çalışan RHMD, bugüne kadar çocuk ve gençlere yönelik pek çok sanat eğitimleri ve resim sergileri düzenlemiştir. RHMD, sanatın kaliteli bir çevrede olgunlaşmasına destek vermek ve temel problemlerinin tartışılmasına ortam yaratmak amacıyla sergiler düzenlemektedir.

Dernek, medeni toplumlardaki medeni bireyler gibi yaşayabilmek ve toplumların canlılıklarını koruyabilmek adına izleyiciyi sanat yoluyla günümüzün koşullarına hazırlamayı amaçlamaktadır (<http://www.rhmd-printmaking.com>). Kurulduğu günden beri yerli ve yabancı birçok kurum, kuruluş, dernek ve inisiyatiflerle bir araya gelerek, ulusal ve uluslararası projelerde genç sanatçıları ön plana çıkarmayı hedeflemektedir (<http://www.turkiyesanatrehberi.com/resim-ve-heykel-muzeleri-derneği-rhmd.html>).

5.13.2.1. Hak Ediyoruz Projesi

Resim ve Heykel Müzeleri Derneği'nin çocuk hakları konusunda toplumu bilinçlendirmek adına uyguladığı proje; Milli Eğitim Bakanlığı, İlçe müdürlükleri ve Belediyeler tarafından desteklendi. Hak Ediyoruz Projesi kapsamında, ilkokul öğrencilerini sanat yoluyla Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi hakkında bilinçlendirmek ve sanat eğitimi sayesinde kendi haklarının farkına varmalarına yardımcı olmak amacıyla atölyeler düzenlenmiştir. Yaratıcı drama, resim ve afiş tasarımları gibi etkinlikler yapılmış, görseller çeşitli okullarda sergilenmiştir.

(http://webarsiv.beyoglu.bel.tr/beyoglu_belediyesi/haber_default.aspx?SectionId=143&ContentId=8842)

5.13.3. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV)

1995 yılında Suna Kıraç önderliğinde kurulan Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), eğitimin her şeyin önünde olduğuna inanan birçok akademisyen, yönetici ve iş adamı aracılığıyla “devletin verdiği eğitime destek olmak” arzusuyla kurulmuştur. Eğitim sisteminin belirleyicisi olan devlet, kaynak yetmezliği ya da bir takım yapısal problemler sebebiyle eğitim düzenini şekillendirirken bazı sorunlar yaşamaktadır. Gönüllü kuruluşlar ya da şahıslar tarafından verilen devletin bu alandaki verimliliğini artırmaya yönelik destekler, devlet aracılığıyla verilen eğitime katkı sağlamaktadır. Bu da vakfın kuruluş amacını belirler (<http://www.tegv.org>).

5.13.3.1. Düşler Atölyesi

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, Nokia ve Uluslararası Gençlik Vakfı (International Youth Foundation) tarafından ortaklaşa yürütülen ve 2003 yılında 24 ülkede gerçekleşen “Make a Connection” projesi, “Düşler Atölyesi” adı altında ülkemize uyarlanmıştır. Sanatın her dalında kişisel gelişimi ve özgüveni arttırmaya yönelik çalışmalar yürüten program; takım bilinci, problem çözme, iletişim becerileri kazanma ve sorumluluk alma gibi hayata dair tecrübeleri geliştirmek ve paylaşmak üzere planlanmıştır. Sanat atölye çalışmalarında çocukların bireysel farklılıklarını anlama, kazandıkları becerileri sonuna kadar uygulayabilme, yaratıcılıklarının farkında olma ve gruplar şeklinde ortak çalışmalar yapmaları desteklenmektedir. (http://www.tegv.org/web/25-158-1-1/tegv/egitim/standart_etkinlikler/dusler_atolyesi)

5.13.4. Tarlabası Toplum Merkezi

Tarlabası Toplum Merkezi (TTM) hak temelli bir sivil toplum örgütü olarak 2006 yılında kurulmuştur. İstanbul’un dezavantajlı yoksul bölgelerinden Tarlabasının’da bulunan merkez, vatandaşların topluma eşit koşullarda kazandırılması, ön yargıları azaltmak ve hak ihlallerine dair bilinç kazandırmak amacıyla toplanmıştır. TTM, 2006’dan beri 13000’den fazla dezavantajlı çocuk, genç ve kadına hem sosyo-psikolojik, hem de eğitsel hizmetlerde bulunmuştur. TTM’nin yürüttüğü uygulamalı atölye çalışmaları ilköğretim ve lise çağındaki gençleri kapsamaktadır. Merkezde yapılan uygulamalar arasında sanat atölyeleri, drama, müzik, koro çalışmaları, dans, ritim, dil, film atölyesi ve oyunlar yer almaktadır. Bu faaliyetler hem profesyonel, hem de gönüllü katılımcılarla desteklenmektedir.

TTM ile ortak çalışan ve TTM’nin üyesi olduğu kuruluşlardan bazıları İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, AÇEV, Göçmen Dayanışma Ağı, Aksanat, Salt Galata, KAOS GL, İKSV, SİYAH PEMBE ÜÇGEN, BAŞAK SANAT VAKFI, TEGV, Af Örgütü, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Mor Çatı, Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı (TAPV), Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER), Hollanda Roc van Twente

Meslek Okulu, Hümanist Grup, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Kliniği, Yeniden Derneği, Hasta Hakları Derneği, TOG, İSUZU, IBM, ocuğa Karşı Şiddet Platformu, ocuklara Yönelik Ticari Cinsel Smr ile Mücadele Ağı, ocuk Cezaevleri Kapatılsın Girişimi, Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, Denge ve Denetleme Ağı, SANAT VAKFI, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğidir (<http://www.tarlabasi.org>).

SONUÇ

Sivil toplum kuruluşları sosyal ve bireysel gelişimi sağlamak, toplumsal çeşitliliği arttırmak, birey ve gruplara kültürel bakış açısı kazandırmak amacıyla sivil toplumun hareket yollarını araştırmaktadır. Kamu politikaları oluşturmak, hedef kitlelerin ihtiyaçlarını belirlemek ve temsil etmek, kitleleri organize etmek, kaynak bulmak, bulunan kaynak çerçevesinde kurumsal olguyu desteklemek amacıyla sanatsal ürünlerin temsil edeceği değerleri savunmak; STK'ların ilkelerini belirler. Sivil toplum ve gönüllülüğün gelişim ve işleyiş sürecinde sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel ögeler yerel ve doğrudan katılım yoluyla toplumun kendi içinden çıkan sivil toplum örgütleriyle toplumsal yaşama katkıda bulunurlar. Böylece STK'lar toplumda bulunan egemen güç ve yönetimlere fikir belirten projeleriyle kamuoyu oluştururlar.

STK'lar bireylere başarıyı paylaşma, üretme ve yaratmanın yanı sıra, disiplin, araştırma becerisi, bilgi kaynağı bulma ve kullanma, zamanı iyi planlama ve olumlu iletişim becerileri kazandırma konusunda olanaklar sağlar. STK'lar ve sivil hareketlerle birlikte toplumlar, olaylar karşısında düşüncelerini ifade edebilen bireyler yetiştirirler. Ayrıca, sivil toplum gönüllülüğü, yönetime kazandırdığı olumlu etkilerin başında insanı kavrayarak, ona yol gösterir. Sanatın ön planda olduğu toplumların genel değerleri ve o değerler beraberinde toplumun da değerini belirler. Sivil toplum kuruluşlarının amaçları doğrultusunda inanç ve düşüncelerin birleşimi olarak sanat, yeni düşüncelerin yaygınlaşmasına neden olur. Çalışma süreleri ve iç yapılarıyla yönetim sisteminin kamuoyu oluşturarak başarıya ulaşmasında etkin bir rol oynar. STK'lar sosyal sorumluluk kapsamında yaptığı çalışmalarla toplumlar arasında güven oluşturmakta ve kazanılan bu toplumsal güven içerisinde kurumsal kimliği sağlamlaştırmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin çalışmalarında kültürlerarası etkileşim, toplumun farkında olmadığı ve planlanmayan bir değişimi beraberinde getirir. Gönüllülük ve sivil hareketle halkın değişim sürecinde yer alan kurumlar, toplumsal bütünleşme içinde yaşayan toplumlarla sağlıklı bir iletişim ve etkileşim yaşamaktadırlar. Sivil toplum ve sanat birlikteliği kamuoyu oluşturmada bireylerin kendi güçlerinden doğan baskıdan kurtulmaları ve daha özgür bir sosyo-kültürel yaşama sahip olmalarını kolaylaştırmaktadır. Aynı

zamanda sivil toplum ve sanat ortaklığı demokratik fikirlerin oluşmasına ve eşitlik içinde yaşamının gerçekleşmesine olanak sağlar.

Sanat, toplumların ortak hedeflerini gerçekleştirmelerinde ihtiyaç duyulan girişim ruhunu arttırır. Sanat destekli çalışmalar ve projelerle sanatın farklı temalarından yararlanan STK'lar, kültürel kimliği etkili olarak kullanan ve kendini ifade edebilen yansıtmacı bir toplum oluşturmaktadır. Aynı zamanda sivil toplumun temel değerlerini temsil eden gönüllü dernek ve kuruluşlar, toplumun sesi olarak, toplumsal eşitliğe ulaşmada oldukça önemli bir rol teşkil eder. Bu süre boyunca eleştirel bir bakış açısıyla incelenen ve kabul edilen düşünceler, yeni gözlemler kazanarak ve kendini sürekli çözümleyerek verimlilik sağlar. Sivil toplum kuruluşları, gönüllü hizmet veren bireylerin desteğiyle sanatsal faaliyetler düzenleyerek toplum içerisinde kendini tanıtır, bilinirliğini arttırır ve sempati kazanır. Bu düzen içerisinde çalışmalarını sürdüren STK'lar, sivil hareketler ve ikna edici mesajların sürekliliğiyle beraber toplumda geçerli bir alt yapı oluşturur ve toplumsal bazlı sosyal yarar sağlar.

KAYNAKÇA

- Adorno, T.W. (1996), “Sanat, Toplum, Estetik”, (Çev.: Taylan Altuğ), *Felsefe Tartışmaları 20. Kitap*, Panorama, İstanbul.
- Akay, A. (2005), *Sanatın Durumları* (1. Baskı), Bağlam Yayınları, İstanbul, ss. 116-117.
- Akay, H. (2007), *Sivil Toplum Kuruluşları İçin Stratejik Düşünme- Strateji Geliştirme*, (1. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 45.
- Aktan, C. C. (2003), *Moderniteden Postmoderniteye Değişim*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Akyüz, H. (1992), *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Alakuş, A. O. (2003), İlköğretim Çağındaki Bireyler Bakımından Sanat Eğitiminin Gerekliliği, *e-sosder* (Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi), no.4, Diyarbakır, ss. 1-9.
- Alakuş, A.O. ve Mercin, L. (2007), “Birey ve Toplum İçin Sanat Eğitiminin Gerekliliği”, D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 9, ss. 14-20.
- Alkan, T. (1989), *Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim*, (1. Baskı), Gündoğan Yayınları, Ankara, ss. 58-59-68.
- Anderson, T. (2003), *Art Education for Life*, NSEAD, The International Journal of Art Design Education: Oxford, Jade, 22.1.
- Anheier, H.K. ve Salamon, L.M. (1999), Volunteering in Cross-National Perspective: Initial Comparisons, *Law and Contemporary Problems*, 62, ss. 451-471.
- Anık, C. (1994), Kamuoyunu Oluşturan Araçlar, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, *İletişim 1-2*, ss. 83-110.
- Arat, N. (1996), *Etik ve Estetik Değerler*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Aristoteles (1995), *Poetika* (7. Baskı), (Çev.: İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul, ss. 11-12
- Aron, R. (1994), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev.: Korkmaz Alemdar), (3. Baskı), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Arslantürk, Z. ve Amman, T. (1999), *Sosyoloji*, İstanbul s. 327.
- Atabek, N. ve Dağtaş, E. (1998), *Kamuoyu ve İletişim*, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir, s. 30.
- Atiker, E. (1995), *Bireyselleşme ve Toplumsal Farklılaşma*, (1. Baskı), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, ss. 96-102.
- Austin, M. J. (2003), The Changing Relationship between Nonprofit Organizations and Public Social Service Agencies in the Era of Welfare Reform, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32, (1), ss. 97-114.

Aydın, M. (1991), “Kültürel Süreklilik, Değişme ve Eğitim”, *Eğitim Sosyolojisi*, (Der: M. Aydın, I. Ünal, E. Balcı ve diğerleri), Gazi Büro Kitabevi, ss. 31-37.

Ayman, Z. (2004), *Türkiye’de Kadın Hareketi ve Savunuculuk Çalışmaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferans Yazıları no. 1, <http://stk.bilgi.edu.tr/siviltoplumseminer.asp>.

Azaklı, S. (1996), “Devlet Sivil Toplum ve Yerel Yönetimler”, *Türkiye Günlüğü*, no. 43, Ankara, s. 18.

Bal, H. (1999), *Kent Sosyolojisi*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Ballentine, J. H. ve Hammac, F. M. (2001), *The Sociology of Education: A Systematic Analysis*, (5th Edition), New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.

Başaran, İ. E. (1994), *Eğitime Giriş*, (4. Yazım), Kadioğlu Matbaası, Ankara.

Bayram, N. (2002), *Toplum ve İletişim*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 143.

Becermen, M. (2009), “Nietzsche ve Adorno’da Sanat ve Hakikat İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Kaygı Dergisi*, no. 13, ss. 29-40.

Beck, U. (2000), *Brave New World of Work*, Polity Press, Cambridge.

Berger, A. A. (2012), *Kültür Eleştirisi*, Pinhan Yayıncılık, (Çev.: Özgür Emir), s.16.

Biber, A. (2002), *Halkla İlişkilerde Sosyal Sorumluluğun Oluşumu ve Türkiye’de Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 200.

Bigalı, Ş. (1999), *Resim Sanatı*, İş Bankası, Ankara.

Blerst, R. (1997), “18.y.y’da Sosyolojik Düşünce”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (T. Bottomore, R.Nispet), Ankara, s. 44.

Bloom, L.R. ve Kilgore, D. (2003), *The Volunteer Citizen after the Welfare Reform in the United States: An Ethnographic Study of Volunteerism in Action*, *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, vol. 14, no. 4, ss. 431-454.

Bobbio, N. (1988), “Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı”, (Çev.: Erkan Akın), *Sivil Toplum ve Devlet*, (Der. John Keane), İstanbul, s. 101.

Bottomore, T. B. (1977), *Toplumbilim*, (Çev.: Ü. Oskay), Doğan Yayınevi, Ankara.

Boydaş, N. (2004), *Sanat Eleştirisine Giriş*, Gündüz Yayıncılık, Ankara.

Bozkurt, G. (2002), *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, ss. 100-104.

Bozkurt, N. (1995), *Sanat ve Estetik Kuramları* (3. Baskı), Sarmal Yayınevi, İstanbul, s. 18.

Brommer, G. S ve Horn, G. S. (1985), *Art in Your World*, Davis Publications. Inc. Worcester, Massachusetts U.S.A. Second Edition.

Brown, K. Kenny, S. Turner, B. ve Prince, J. (2000), *Rhetorics of Welfare: Uncertainty, Choice and Voluntary Associations*, MacMillan Press Ltd & St. Martin's Press Inc. Londra & New York, New York.

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2005), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bumin, K. (1989), *Sivil Toplum ve Devlet*, İstanbul, s. 37.

Buyurgan. S. ve Mercin. L. (2005), *Görsel Sanatlar Eğitiminde Müze Eğitimi ve Uygulamaları*, *Görsel Sanatlar Eğitimi Derneği 2*, Ankara.

Buyurgan, S. ve U. (2007), *Sanat Eğitimi ve Öğretimi*, Pegem Yayınları, Ankara.

Campbell, D. (2002), *Mozart Etkisi*, (Çev.: Feryal Çubukçu), Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul, ss. 300-319.

Castells, M. (2001), *Museums in the Information Era*, Icom News (Newsletter Of The International Council Of Museums), vol. 54, no. 3, 19 General Conference, Barcelona.

Celkan, H. Y. (1989), *Eğitim Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Cevizci, A. (1999), *Paradigma- Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Chandran, K. (1998), “İslâm Demokrasi ve Sivil Toplum”, (Çev.: B. Seçilmioğlu-E. Köktaş, *Türkiye Günlüğü*, Ankara, s. 53.

Cole, W. E. ve Cox, R. L. (1968), *Social Foundations of Education*, American Book Co. New York.

Comte, A. (1964), “The Progress of Civilization Through Three Stages”, *Social Change*, (edt. Amitai Etzioni ve Eva Etzioni), Basic Book Inc., New York.

Cohen, J.L. ve Arato, A. (1994), *Civil Society and Political Theory*, MIT Press, Cambridge.

Coser, L. (1956), *The Functions of Social Conflict*, The Free Press, New York.

Crespigny, D. A. (1994), “F. A. Hayek”, (Çev.: Mete Tuncay), *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, (Der. A.D. Crespigny- K.R. Minogue), (2. Baskı), İstanbul, ss. 60-71.

Çaha, Ö. (1996), *Sivil Kadın-Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*; İstanbul, ss. 12-13.

Çaha, Ö. (1999), *Sivil Toplum Aydınlar ve Demokrasi* (1. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul.

Çulhaoğlu, M. (2001), *Sivil Toplum: Devletin Büyümesi*, (12. Baskı), YGS Yayınları, İstanbul, ss. 60-80.

Dellaloğlu, B. F. (2003), *Frankfurt Okulu’nda Sanat Ve Toplum*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Dellaloğlu, B. F. (2007), *Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum*, Say Yayınları, İstanbul.

Dempsey, G. ve Benjamin (1987), *What Moves Public Opinion?*, <http://www.jstor.org/pss/1960777>

Doğan, İ. (2000), *Sivil Toplum*, İstanbul, s. 26.

Duben, A. (1994), *İnsan Hakları ve Demokratikleşme, Yerel Yönetimlerin ve Gönüllü Kuruluşların Rollerini*, (Çev.: Ruşen Keleş), İstanbul, ss. 32-33.

Ehrenberg, J. (2005), *Civil society*, New York: NYU Press, ss. 20-35.

Elgün, T. (2000), “Bir Geçiş Dönemi Sanat Akımı Olarak Empresyonizm”, *Türkiye’de Sanat*, no. 43, ss. 47-49.

Eliade, M. (2003), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Çev.: Ali Berktaş), Cilt 1, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Ellis, S. J. (1996), *The Volunteer Recruitment (and Membership Development) Book*; Energize, ABD.

Erbay, F. (2004), *Çevresel Etkilerin Sanat Kurumlarına ve Sanat Eğitimine Etkisi*, Gazi Üniversitesi “2. Sanat Eğitimi Sempozyumu”, Ankara, ss. 41-46.

Erbay, M. (1997), *Plastik Sanatlar Eğitiminin Gelişimi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, M. (2012), *Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi*, 9. Baskı.

Erinç, S. (2004), *Sanat Psikolojisine Giriş* (2. Baskı), Ütopya Yayınevi, Ankara, ss. 28-38.

Erinç, S.M. (1995), *Kültür Sanat Sanat Kültür*, Çınar Yayınları, İstanbul.

Erkal, M. (1993), *Sosyoloji (Toplumbilim)*, Der Yayınları, İstanbul.

Erol, N. (2011), *Toplumsal Değişme ve Eğitim: “Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar”*, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, no. 9.

Eröz, M. (1982), *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Ersoy, A. (1995), *Sanat Kavramlarına Giriş* (2. Baskı), Yorum-Sanat Yayıncılık, İstanbul, ss. 85-100.

Ersoy, A. (2002), *Sanat Kavramlarına Giriş*, Yorum Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Eskicumalı, A. (2003), “Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye’nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü, 1923-1946”, *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, no.19, ss. 16-29.

Eyüboğlu, S. ve Erhat, A. (1981), *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*, Cilt:1, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 20.

Faini, R., de Melo, J., Senhadji-Semlali A. ve Stanton, J. (1980), *Macro Performance under Adjustment Lending, Policy, Planning and Research Working Paper 190*, Washington, DC: Dünya Bankası.

- Franz, B. (2012), *Etnoloji yöntemleri*, (Çev.: Neslihan Kabaklı), İnsanbilim Dergisi, İstanbul, ss. 56-61.
- Gartenhouse, A. R. (2000), *Yaratıcı düşünme ve müzeler*, (Çev.: Ruhiser Mergenci-Bekir Onur), Yayına Hazırlayan: Bekir Onur, no. 7, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
- Gasset, O. Y. (2003), *Kitlelerin Ayaklanması*, Babil Yayınları, (Çev.: Koray Kardeşahin), s. 9.
- Gençaydın, Z. (2002), *Sanat Eğitimcisi Yetiştirmede G.E.F. Resim-İş Bölümünün Yeri ve Bugünkü Durumu*, Gazi Üniversitesi "1. Sanat Eğitimi Sempozyumu", Ankara, ss. 25-30.
- Giddens, A. (2006), *Sosyoloji*, (Çev.: H. Özel ve C. Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara
- Gill, C. ve Theriault, L. (2003), *Valuing Volunteering without Recognizing the Reality of the Voluntary Sector*, *Canadian Review of Social Policy/Revue*, Spring/Summer, no. 51, ss. 132-136.
- Gombrich, E. H. (1986), *Sanatın Öyküsü* (3.Basım), Remzi, İstanbul.
- Gökbulut, N. (1992), *Temel Sanat Eğitiminde Görsel Alanın Arındırılmasına İlişkin Bir Uygulama Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 30.
- Gökbulut, N. (2005), *Temel Eğitim ve Ortaöğretim Kurumlarında Resim Dersi Süresinin Önemi ve Sanatta Anadolu Aydınlanması Beklentisi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi "Sanatta Anadolu Aydınlanması Ulusal Sempozyumu", 2-5 Haziran, Erzurum, ss. 165-168.
- Gökçe, F. (2000), *Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim*, Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara.
- Graebner, W. (2002), *The End of Liberalism*, *The Journal of Policy History*, vol.14, no. 2, ss. 170-190.
- Guyer, P. (1996), *Kant and the Experience of Freedom*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Güvenç, B. (1976), "Sosyal ve Kültürel Değişme", Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Hegel, G.W.F. (2005), *Tinin Görüngübilimi*, (Çev.: Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.
- Heiddegger, M. (2007), *Sanat Eserinin Kökeni*, (Çev.: Fatih Tepebaşı), Ankara.
- Hencrich, D. (1992), *Aesthetic Judgment and the Moral Image of the World*, Stanford University Press, Stanford, s.15.
- Herbert, G. B. (2002), *A Philosophical History of Right*, Transaction Publishers, Somerset.

- Hesapçioğlu, M. (1996), “Bilgi Toplumunda Eğitim ve Okulun Geleceğine İlişkin Düşünceler”, *Yeni Türkiye*, Cilt 2, no. 7, içinde ss. 21-28.
- Horkheimer, M. ve Adorno, W. T. (1996), *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev.: Oğuz Özgül), Kabalcı Yayınevi, s. 22.
- Horkheimer, M. (2010), *Akıl Tutulması*, Metis Yayınları, (Çev.: Orhan Koçak), s. 55.
- İpşiroğlu, N. (1995), *Resimde Müziğin Etkisi*, (2. Basım), Remzi, İstanbul.
- İpşiroğlu, N. (1998), *Sanattan Güncel Yaşama*, (1. Baskı), Pan Yayıncılık, İstanbul, ss. 40-120.
- İpşiroğlu, N. (2009), *Sanatta Devrim*, (4. Baskı), Hayalbaz, İstanbul.
- İrvan, S. (2001), *Gündem Belirleme Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi*, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Dergisi* 9, ss. 69-106.
- Jessop, B. (2003), *Recent Societal and Urban Change: Principles of Periodization and Views on the Current Period*, Department of Sociology, Lancaster University: <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/soc133rj.pdf>
- Kalaycioğlu, E. (1997), “Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset” *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslâm*, (Der. F. Keyman-A. Y. Sarıbay), Ankara, s. 112.
- Keane, J. (1993), *Sivil Toplum ve Devlet-Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar*, (Çev.: Erkan Akın), İstanbul, s. 15.
- Keleş, R. (1993), *Yerel Yönetimler, Sivil Toplum Örgütlenmesi ve Demokrasi, Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar, 1975-1992*, ULA-EMME, Toplu Konut İdaresi Ortak Yayını, İstanbul.
- Keleş, S. Ç. (2004), *Çağsav’ın Ankara sosyete pazarı, Pan Zehir ve Zemberek Plastik Sanatlarda Yaratıcılık Dergisi*, Bir Evcilik Oyunu, no. 2, Ankara.
- Keyman, F. (2004), *Türkiye ve Avrupa’da Sivil Toplum*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no. 3, <http://stk.bilgi.edu.tr/siviltoplumseminer.asp>
- Kınay, C. (1993), *Sanat Tarihi*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Kırışoğlu, O. (1991), *Sanatta Eğitim (Görmek, Anlamak, Yaratmak)*, Demircioğlu Matbaacılık, Ankara.
- Kızılçelik, S. ve Erjem, Y. (1996), *Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*, Saray Kitapevleri, İzmir.
- Kongar, E. (1979), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, (2.Baskı), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Kongar, E. (1985), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Yayınevi, İstanbul.

- Kongar, E. (1995), Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, (1. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, ss. 27-35-51.
- Köktürk, M. (2006), Kültür Bilimi Yazıları, Hece Yayınları, s. 113.
- Kösemihal, Ş. N. (1968), Sosyoloji Tarihi, (2. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kymlicka, W. ve Norman, W. (2000), Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts, derleyen W. Kymlicka ve W. Norman, *Citizenship in Diverse Societies* içinde, Oxford University Press, Oxford.
- Lauer, R. H. (1977), Perspectives on Social Change, (2nd Edition), Allyn ve Bacon Inc. Boston.
- Lindenberg, M. (1999), Declining State Capacity, Voluntarism and the Globalization of the Not-for-Profit Sector, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 28, no. 4, Supplement 1999. ss. 147-167.
- Lister, R. (2002), Citizenship and Changing Welfare States, *Changing Labor Markets, Welfare Policies and Citizenship* içinde, derleyen Jorgen Goul Anderson ve Per H Jensen, The Policy Press, Bristol.
- Lukacs, J. (1995), *Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu*, (Çev.: M. Harmanlı), Bilgin Yayıncılık, İstanbul.
- Lukes, S. (1997), “İktidar ve Otorite” (Çev.: Sabri Tekay), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Tom Bottomore-Robert Nispet), Ankara, s. 629.
- Lune, H. ve Oberstein, H. (2001), Embedded Systems: The Case of HIV/AIDS Nonprofit Organizations in New York City, *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, vol. 12, no. 1, ss. 17-33.
- Lynton, N. (2004), *Modern Sanatın Öyküsü* (1. Baskı), (Çev.: Cevat Çapan, Sadi Öziş), Remzi Kitabevi, İstanbul, ss. 95-100-250-350.
- Marshall, T.H. (2005), Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf, *Sosyal Politika Yazıları*, derleyenler Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Martin, J. (2001), Adorno, Der Yayınevi, İstanbul, ss. 180, 189, 218.
- May, R. (2001), *Yaratma Cesareti*, (11. Basım), (Çev.: Alper Oysal), Metris Yayınları, İstanbul, s. 47.
- Marx, K. (1993), *Elyazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe*, Yayınlandığı ilk tarih: 1844, Sol Yayınları, Ankara.
- McCaughey, M. ve Ayers, M.D. (2003), *Cyberactivism: Online Activism in Theory and Practice*, Routledge, New York.
- McClintock, N. (2004), *Understanding Canadian Volunteers*, Canadian Centre for Philanthropy, Ontario. www.givingandvolunteering.ca/pdf/reports/Understanding_Volunteers.pdf
- McCloskey, M. (1987), *Kant's Aesthetic*, Macmillan Press, London, s. 35.

McCurley, S. ve Lynch, R. (2001), *Essential Volunteer Management*, Directory of Social Change Publishing, Londra.

Mengüşoğlu, T. (1998), *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.204.

Mercin, L. (2002), *İlköğretim Kurumlarında Müze Eğitiminin Sanat Eğitimi İçerisindeki Rolü*, Gazi Üniversitesi "1. Sanat Eğitimi Sempozyumu", Ankara, ss. 341-349.

Milo, I. (2005), *Volunteerism and Public Institutions*, <http://www.seeyn.org>

Moran, B. (1983), *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, Cem Yayınları, İstanbul.

Naea (National Art Education Association) (1994), *The National Visual Arts Standards*, Reston, Usa.

Nazlıoğlu, M. D. (1994), "Gönüllü Kuruluşların Toplumdaki Yeri", Gönüllü Kuruluşlar Toplantısı, Ankara.

Neziroğlu, İ. (1997), "Askeri Müdahaleler ve Birey Özürlü Sivil Toplum Örgütleri", *Yeni Türkiye Dergisi*, no. 18, Ankara, ss. 303.

Newton. K. (1997), *Social Capital and Democracy, American Behaviorist Scientist*, ss. 575-586.

Nisbet, R. A. (1969), *Social Change and History*, Oxford University Press, New York.

Ogburn, W. F. (1950), *Technology and International Relations*

Okatan, F. ve Tumay, M. (2015), *Alexis De Tocqueville'e Göre Sivil Toplum*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XIX, s. 3.

Oktay, A. (1993), *Sanat ve Siyaset*, Everest Yayınları, İstanbul, ss. 85-100.

Orwell, G. (2011), 1984, Can Yayınları, (Çev.: Celal Üster), s. 51.

Oskay, F. (1978), *Kültürel ve Toplumsal Değişme Konusunda William Fielding Ogburn'un Görüşleri Üzerine Bir Deneme*, Cilt 3, no. 13.

Ottoway, A. K. C. (1962), *Education and Society: An Introduction to the Sociology of Education*, London, Routledge.

Öksüz, E. (1980), *Sosyal Gelişme-Sanayileşen Türkiye İlişkileri* (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), İstanbul.

Öncü, A. (1982), *Örgüt Sosyolojisi*, İstanbul, s. 61.

Özden, Y. (2004), "Değişme ve Yenileşme", (Editör: Y. Özden), *Eğitim ve Okul Yöneticiliği*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, ss. 217-243.

Özkül, M. (1995), "Sosyal Gelişme Açısından Sanayileşme-Kültür ve İktisadi Zihniyet" S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, no. 1., Isparta.

Özsoy, V. (2003), *Görsel Sanatlar Eğitimi Resim-İş Eğitiminin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık Yayınları, Ankara.

- Pelczynski, Z. A. (1998), "Dayanışma ve Polonya'da Sivil Toplumun Yeniden Doğuşu 1976-81" (Çev.: Erkan Akın), *Sivil Toplum ve Devlet*, (Der. John Keane), İstanbul, s. 387.
- Read, H. (1981), *Sanat ve Toplum*. (Çev.: Selçuk Mülayim), Umran Yayınları, Ankara.
- Ryfman, P. (2006), *Sivil Toplum Kuruluşları*, (1. Baskı), (Çev.: İsmail Yerguz), İletişim Yayınevi, İstanbul, ss. 75-85-110.
- Riddell, R. C. & Robinson, M. & Coninck, J.D. (1995), *Non- Governmental Organizations and Rural Poverty Alleviation*, Oxford: Clarendon Press, ss. 15.
- San, İ. (1985), *Sanat ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, no. 151, Ankara, Türkiye.
- San, İ. (2004), *Sanat ve Eğitim*, Ütopya Yayıncılık, Ankara.
- Sarıbay, A. Y. (2000), *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz*, İstanbul, s. 58.
- Say, A. (2007), *Müzik yazıları*, (1. Basım), Müzik Ansiklopedisi, Ankara.
- Schaper, E. (1979), *Studies in Kant's Aesthetics*, Edinburgh University Press, Edinburgh, ss. 20-30.
- Scholte, J. ve Keyman, F. (2005), *Küreselleşme ve Sivil Toplum*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no. 10, <http://stk.bilgi.edu.tr>
- Selçuk, Z. (1997), *Eğitim Psikolojisi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Sena, C. (1972), *Estetik Sanat ve Güzelliğin Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Sennett, R. (2000), *Karakter Aşınması - Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Shapiro, R. (1983), *Effects of Public Opinion on Policy*, s. 175.
- Shiner, L. (2004), *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi* (5. Baskı), (Çev.: İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 15.
- Slater, P. (1998), *Frankfurt Okulu*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Sorokin, P. A. ve Toynbee, A. J. (1964), *Sorokin ve Toynbee: Sosyal Değişim Üzerine Denemeler*, (Çev.: Erdoğan Güçbilmez), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, ss. 46-47.
- Soykan, Ö. N. (2010), *Ütopyalarda Sanat ve Toplum İlişkisi Kültür Sanat Edebiyat*, Şubat, www.narteks.net
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1992), *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1996), *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Swingewood, A. (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (Çev.: Osman Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şıvgın, H. (2009), “Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi”, *Gazi Akademik Bakış*, no. 2, ss. 35-52.
- Tansuğ, S. (1988), *Sanatın Görsel Dili*, (3. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, ss. 48-55.
- Tavşanoğlu, L. (2003), Sanat ve Bilimin İç İç Geçtiği Okul, *Söyleşi*, Cumhuriyet gazetesi, s. 12.
- Taylor, H. (2002) Eleştirel Yönetim ve Emek Süreci Açısından Katılıma Bakış, derleyenler Cooke B. ve Kothari U., *Katılım: Yeni Bir Zorbalık mı?* içinde, Dünya Yerel Demokrasi Akademisi (WALD) Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, İstanbul.
- Tezcan, M. (1981), *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, no. 91.
- Tiryakian, A. E. (1997), “Emile Durkheim”, (Çev.:Ceylan Tokluoğlu), *Sosyolojik Çözümlerin Tarihi*, Der. T. Bottomore ve R. Nispet, Ayraç Yayınları, Ankara.
- Tolstoy, L. N. (2007), *Sanat nedir?*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Torpe, L. (2003), Democracy and Associations in Denmark: Changing Relationships between Individuals and Associations?, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 32, no. 3, Eylül, ss. 329-343.
- Tunçay, M. (1998), “Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar” *Tanzimattan Günümüze İstanbul’da Sivil Toplum Kurumları*, (Der. A. N. Yüçetürk, İ. Turan, M. Ö. Alkan), İstanbul, s. 6.
- Turgut, İ. (1990), *Sanat Felsefesi* (2. Baskı), Karınca Matbaacılık, İzmir, ss. 200-220-162.
- Turani, A. (1997), *Dünya Sanat Tarihi*, Remzi Yayınevi, İstanbul.
- Turani, A. (1998), *Çağdaş Sanat Felsefesi* (1. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, ss. 196,198.
- Türk Dil Kurumu, (1988), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uçan, A. (2002), *Türkiye’de Çağdaş Sanat Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme Süreci ve Başlıca Yapılanmalar*, Gazi Üniversitesi “1. Sanat Eğitimi Sempozyumu”, Ankara, ss. 1-23.
- UNDP (1993), *Human Development Report*, Oxford University Press, New York.
- UNV (United Nations Volunteers) (2001), *Expert Group Meeting Report: On Volunteering and Social Development*, New York. www.unv.org

USAID (1995), *Annual Reports on US Voluntary Foreign Aid Programs*, Washington, DC.

Uygur N. (2013), *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yayınları, s. 18.

Verdier, N. (1998), *Families Find Time Together by Sharing Volunteer Activities*, Aid Association for Lutherans, www.aal.org/AAL/about/news/4-17-98.html

Vergin, N. (1985), “Demokrasi ve Sivil Toplum”, *Yeni Gündem Dergisi Demokrasi Eki*, no. 2, İstanbul, s. 22.

Yentürk, N. (2006), *Demokratik Kitle Örgütlerinden STK'lara: Konjonktürel Bir İnceleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no. 11, <http://stk.bilgi.edu.tr/siviltoplumseminer.asp>

Yılmaz, A. (1997), “Sivil Toplum ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sivil Toplum Özel Sayısı no.18, Ankara.

Yozgat, F. (1997), *Sosyal Değişme Faktörleri*, Fırat Basım, Ankara, s. 69.

Yurttagüler, L. ve Akyüz, A. (2006), *Gönüllülerle İşbirliği*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, STK Çalışmaları - Eğitim Kitapları 5, İstanbul.

Yücekök, N. A. (1998), “19.yy. Osmanlı Toplumundan Günümüz Türkiye’sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkisi”, *Tanzimattan Günümüze STK’lar* (Der. Ahmet N. Yücekök, İ. Turan, M. Ö. Alkan), İstanbul, s. 10.

Willetts, P. (2000), *What is a Non-Governmental Organization?*, <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/CS-NTWKS/NGO-ART.HTM>

Williams, R. (1993), *Kültür, İmge* Kitabevi.

Worringer, W. (1985), *Soyutlama ve Özdeşleşim*, (Çev.: İsmail Tunalı), İstanbul, s.17.

Zengin, E. (1999), “Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 71, no. 422, Mart, ss. 111-132.